

Rundvisning i Skt. Petri kirke og gravkapeller

Indledning

Nærværende skrift er en sammenstilling af smuler og brokker, som jeg har er faldet over i de 18 år, jeg jævnligt er kommet i Skt. Petri Kirke. Det er ikke et officielt skrift, og prætenderer ikke at være fyldestgørende eller velafbalanceret i forhold til nogen del af kirkens og menighedens historie.

Siden jeg for ti år siden blev shanghaget til at være kustode og rundviser i Skt. Petri kirke, har jeg søgt og læst meget om kirkens og menighedens historie. Det har efterhånden udviklet sig til en rodekasse af information. Lige som andre rodekasser bliver de enkelte dele slidt, hjørner og udvækster bliver slået af, nogle af tingene passer ikke sammen mere, man kan ikke huske hvor de kom fra, og nogle af dem kan man ikke længere finde - de var der måske aldrig. Jeg har derfor givet efter for en trang til at pudse delene af, sortere dem, genopfriske malingen og komplettere samlingen, hvor der er åbenlyse huller i forhold til mine rundvisninger.

Når man har haft lejlighed til at følge flere rundvisere i Skt. Petri Kirke, kan man godt komme i tvivl, om det er den samme kirke, de viser rundt i. Det har en kvalitet, at rundvisningerne ikke bare en kopi af hop-on-hop-off bussernes elektroniske guide. Vi taler alle sammen bedst om vores egne kæpheste. Et personligt og engageret islæt kan give gæsterne en oplevelse, de ovenikøbet kan huske noget af senere.

Skriftet er ikke grupperet i en orden, der svarer til en rundvisning, men til en vis grad i emne- og historisk orden. For at man kan virke fri i sin rundvisning, er det vigtigt, at man kan lidt mere end sit Fadervor.

Der er mange kilder at øse af, og så vidt muligt er der kildehenvisninger til (næsten) alle skrifter, jeg har støttet mig til. Særlig må nævnes historikeren Louis Bobés bog "Die deutsche St.Petri Gemeinde zu Kopenhagen", skrevet i anledning af 350 års jubilæet. Der er talrige henvisninger især til Bobé, så hver henvisning højest dækker et bestemt emne eller et par sider. Hvor henvisningerne er mangelfulde eller helt mangler, kan informationerne skyldes "von hören sagen".

Skriftet kan betragtes som en kommenteret litteraturliste. Henvisningerne refererer til litteraturlisten sidst i skriftet. Der findes også et stikordsregister og en kalender for væsentlige begivenheder i historien.

Indledning til gæsterne

Historien om Skt. Petri er ikke kun en historie om en særlig bygning. Skt. Petri menighed har siden grundlæggelsen i 1575, for snart 450 år siden, spillet en vigtig rolle i det danske samfund og i Danmarks historie. Gennem alle årene har Skt. Petri menighed afspejlet forhold mellem Danmark og de tyske lande, som vi i dag kender som forbundsrepublikken Tyskland.

I dag er vi tilbøjelige til at beskrive kirken og dens tilblivelse som en klar, planlagt og veldefineret udvikling. Sådan noget lige som Storebæltsbroen, hvor talløse kommitter har siddet og tænkt over fremtiden i årevis, indtil en trafikminister får en plan listet gennem Folketinget ved en snu manøvre. I 1575 løste kong Frederik 2. et praktisk problem med

Københavns tysk-talende upper-class, sandsynligvis uden at tænke ret langt frem. Med Slesvig og Holsten regerede kongen over tysk-talende områder, og det var derfor en naturlig tanke, der også måtte være en mulighed for at gå i kirke på tysk. Det var mens Tycho Brahe sad på Hven, men inden Galilei var dømt af Inkvisitionen. Den kirke og den skole, vi står med i dag, er vokset frem over alle de mellemliggende snart 450 år. Der har været prædiken og undervisning i menigheden uafbrudt siden 1575, men de praktiske omstændigheder har ændret sig undervejs sammen med samfundet omkring.

Historien

Tyskere i København

Til en begyndelse vil jeg give et kort overblik over den tyske tilstedeværelse og indflydelse i København. Den tyske koloni kan spore sin skrevne historie tilbage til det trettende århundrede. Den gang har der allerede været handlende, fiskere og håndværkere fra Tyskland. Især unge håndværkere gik på valsen og prøvede lykken andre steder. Danskere er vandret til Tyskland, og tyskere er kommet her. Sprogene var ikke så forskellige, der blev talt plattysk i Nordtyskland og et godt stykke op i Jylland. Vi kender vandringerne f.eks. fra Schuberts sangcyklus Die schöne Müllerin. Der kom også købmænd og folk med en samfundsfaglig uddannelse. Københavns universitet blev grundlagt 1479 og underviste kun i teologi indtil det syttende århundrede. En medicinsk eksamen blev først nødvendig for lægerne i 1629, eksamen i jura blev først oprettet i 1736.¹

Adgangen til Østersøen er af stor strategisk betydning, ikke bare for de lande, som har kyster ved Østersøen, men også for Europas store søfartsnationer. De baltiske lande, Estland, Letland og Litauen, eksporterer tømmer til de store sejlskibe til handel og flåde. For at komme ind i Østersøen med et stort sejlskib må man passere Øresund. Lille Bælt har stærke strømme og er umuligt at komme igennem. Store Bælt har flade grunde, der flytter sig. Det er ikke umuligt at sejle igennem, men selv i vore dage er det en udfordring.

I det trettende århundrede finder vi den hellige treenigheds gilde eller broderskabet for tyske selskaber i København. Dette gilde havde sit eget kapel med et alter i en anden kirke i København. Der har udført sjælemesser for de afdøde medlemmer. Efter reformationen 1536 findes gildet ikke mere.²

Indtil første halvdel af det femtende århundrede var København en lille by, der tilhørte biskoppen i Roskilde. I løbet af denne periode forlagde kongen sin residens fra Roskilde til København.³

I 1460 blev den danske konge Christian 1. valgt til hertug, men ikke konge, af Slesvig og i 1474 også af Holsten.⁴ Det var ikke bare af kærlighed, men også for at Slesvig og Holsten kunne bevare deres samhørighed og undgå at komme under et mere direkte styre fra de sydlige naboer. Det var en kompliceret konstruktion, bl.a. fordi Slesvig var et dansk len og Holsten et tysk len, og de to len betragtede sig som nært forbundne.⁵

¹ Akademiske grader og eksamener

² Bobé, 1925, s.7

³ København som hovedstad

⁴ Ribebrevet

⁵ Slesvig og Holsten

Reformationen blev gennemført i Danmark i 1536. Den kom direkte fra Martin Luther, som sendte en af sine støtter, Johannes Bugenhagen, hertil med hele familien 1537 - 1539. Derfor ligner den tyske evangeliske kirke, som også findes her, meget efter den danske folkekirke. Selve reformationen kom således til at forstærke den tyske indflydelse i Danmark.⁶ Der har gennem året været adskillige københavnske menigheder, hvor gudstjenesten foregik på tysk.

Christian 4., konge 1588 (myndig 1596) - 1648

Under Christian 4. var København hovedstad for det nuværende Danmark, Skåne, Halland, Blekinge, Slesvig og Holsten, foruden at Christian 4. var konge af Norge. Landet var en europæisk stormagt.

Skt. Petri menigheden blev større og i 1625 blev Christian Kleen fra Slagelse ansat som organist. Han behøver nok ikke have været den første organist, men det er den ældste, Bobé har fundet.⁷

Kong Christian ville udvikle landet. Han byggede en række flotte bygninger med kobbertag: Børsen, Rosenborg m.fl., som stadig i dag i høj grad tegner København. Han førte desværre også et par uheldige krige, og efterlod landet næsten bankerot.

Mere konstruktivt udnyttede Christian 4. 30-års krigens uro til at tiltrække driftige folk fra Nordtyskland, Holland og længere borte fra. De fik tilstået skattefrihed i 6 år, fik jord på Christianshavn, og måtte tage deres værdier med sig, hvis de valgte at rejse tilbage. At Christian 4. havde stort held med sin indsats fremgår af dette lidt forundrede brev fra 1642 fra en tysk gæst, Stephanius fra Worm: *"Jeg ved virkelig ikke hvilken stjerne, der har givet tyskerne i denne tid så megen gunstig vind, og så meget desto mere, mens danskerne må sidde yderst på bænken."*⁸

Dr. Simon Paulli, indvandret fra Rostock, blev i 1639 udnævnt til den første professor i anatomi og botanik ved Københavns universitet, og grundlagde uddannelse i disse fag. I 1650 blev han udnævnt til kongelig livlæge. Hans mest kendte værk er Flora Danica, den første beskrivelse af danske urter. Dr. Simon Paulli var alsidig, han udgav også en avis, som udmærkede sig ved ikke bare at være afskrift af andres nyheder.⁹

Skt. Petri var ikke byens eneste tysktalende menighed, men det var her, dronningerne og derfor byens fine gik til messe. Der blev prædikeret på tysk bl.a. i Frederikskirken, nu Christians Kirken¹⁰, på Christianshavn, i Kastelskirken og Garnisonskirken.¹¹

Prinsesse Charlotte Amalie, gift 1667 med kronprins Christian, var reformert. Der blev derfor i 1689 bygget en reformert Kirke i Gothersgade.¹²

Mange ofre for tredive-års krigen flygtede til Danmark. I 1654 har en rejsende, J. Wolf, skrevet, at Danmark var som et paradys for indvandrene.¹³

⁶ Gemeinde und Schule 1994, s. 99

⁷ Bobé 1625, s. 345

⁸ Bobé 1925, s. 16

⁹ Bobé 1925, s. 18, 41-42, 447-449, Flora Danica

¹⁰ I den følgende tekst bruges det tidssvarende navn, altså Frederikskirken, frem til ca. 1900

¹¹ Bobé 1925, s. 27 ff

¹² Reformerte Kirke

¹³ Bobé 1925, s. 28

Frederik 3., enevælde og arveligt kongedømme, 1648 - 1670

Christian 4. 's ældste søn Christian var valgt som tronfølger. Han levede et udsvævende liv og var tidligt nedbrudt på sjæl og legeme. Han døde 2. juni 1647 og efterlod sig ingen arvinger.

Hans lillebror, Frederik, var biskop i Bremen, og slet ikke forberedt på at skulle være konge. Han kom hertil med hele sin tyske stab. Han havde ikke tillid til de danske adelsmænd, som ydermere havde givet ham en meget skrap håndfæstning som betingelse for valget til konge. Han omgav sig i stedet med rådgivere fra Tyskland.¹⁴

Frederik 3. begyndte ikke så heldigt med at fortsætte en af kongerigets yndlingsbeskæftigelser gennem tiderne: krig med Sverige. Ingen anden grænse i verdenshistorien har oplevet flere år med krig end den dansk-svenske. Frederik 3. satsede på, at Karl 10. Gustav var godt beskæftiget med at føre krig i Polen, en udløber af 30-års krigen. Det var Karl 10. Gustav for så vidt også, men han blev uheldigvis glad for et ærefuldt påskud til at vende hjem ad og bekæmpe den danske konge på vejen.

Danmark var som så mange gange i historien ikke forberedt på, at krig kunne blive til alvor. Det blev et af historiens berømteste felttog, der blev isvinter, og Karl 10. Gustavs rutinerede hær kunne gå til fods - næsten tørskoet - hele vejen over bælteerne fra Jylland til Sjælland. Krigen afsluttedes med Freden i Roskilde 26. februar 1658 med tabet af Skåne, Halland og Blekinge m.m., foruden at staten nær gik bankerot. Danmark var uigenkaldeligt ikke længere en stormagt.¹⁵

Karl 10. Gustav forsøgte sig igen året efter, men da var danskerne mere på mærkerne. "Jeg vil dø i min rede", sagde Frederik 3., og nægtede at forlade København. Han fik derved uskadeliggjort de grumme minder fra året før. Svenskerne havde ikke heldet med sig på slagmarken og Karl 10. Gustav døde i januar 1660. Den 27. maj 1660 blev freden fra 1658 stadfæstet med mindre justeringer.¹⁶

I 1660 - 61 fik Frederik 3. ændret regimet afgørende. Med hjælp fra militæret og ved at spille på stændernes uenighed brød han håndfæstningen og indførte enevælde, d.v.s. arvelig kongeværdighed og nye rangadelsgrupper over de eksisterende. Enevælden befæstedes ved Kongeloven 14. marts 1665, udfærdiget af Peder Schumacher, greve af Griffenfeld.¹⁷ De nye, finere adelsklasser gjorde man sig fortjent til ved enten at være meget rig eller ved at betale kongen. Blandt Københavns tyske borgere var der netop nogle, der var meget rige, og kunne købe adelspatent. Derudover kom der velhavende tyskere til sydfra. De mange tyskere tog løvens part af stillingerne i den nye administration. Tysk blev enerådende i regeringskontorerne og Skt. Petri Kirke blev hoffets og de adeliges foretrukne kirke.¹⁸

I øvrigt bemærkes, Peder Schumacher, blev udnævnt til patron for menigheden i 1674. Æren var kort, 11. marts 1676 faldt Peder Schumacher i unåde, dybest set på grund af sit overmod i forhold til kongen. Sammenlignet med Struensees i høj grad tilsvarende karriere knap 100 år senere slap dog Schumacher dog billigere med fængsel.

¹⁴ Bobé 1925, s. 37, Frederik 3.

¹⁵ Frederik 3

¹⁶ Roskildefreden 1658

¹⁷ Sankt Petri 2000, s. 15

¹⁸ Reformation og enevælde

Christian 5. (1670 - 1699)

I Christian 5.'s hær var der 410 officerer med tysk baggrund, og 136 danske. I 1678 gav kongen menigheden nye privilegier. Det fastslås her i § 13, at kirken foruden stolen til patronen skal stille fire andre stole til rådighed for de kongelige ministre, overhofmarskallen og hoffets folk, foruden personalet fra det Tyske Kancelli, d.v.s. udenrigsministeriet.¹⁹

Festivitassen omkring begravelser og andre kirkelige handlinger tog i denne periode et anstødeligt omfang. Christian 5. udstedte derfor en begravelsesforordning på 30 paragraffer, 9 sider i A4-format, strengt opdelt efter rangklasser. Forordningen blev først ophævet i 1976, men annalerne lader ane, at det har været småt med efterlevelsen helt tilbage fra 1682. Det har ikke hjulpet på respekten, når man f.eks. under pestepidemien 1711 var nødt til at lade formalia fare, og i stedet se praktisk på begravelserne.²⁰

Ludvig Holberg, yngst af 12 søskende, vidste også, hvor fornøjeligt det gik til i Vaage - og Sørgestuer:

Jeg erindrer mig i min Barndom, hvilken Glæde det var for mig og Andre, naar vi fik at vide, at et af vore Naboers Børn var død, thi derpaa fulgte mange gode fede Dage.

Liget stod længe over jorden. Ja, ti uger var ikke usædvanligt. Det var måske ikke helt så slemt, som det lyder, det har været så som så med opvarmningen. Når begravelsen skulle finde sted gik bedemanden (som også blev brugt ved bryllupper) rundt og indbød folk til at følge eller bære. Ved udbæringen af kisten var kvinderne forsamlet i ligstuen, og her blev der serveret vin, mad og konfekt.

Ligkisten, som i reglen bar indskrift eller en kisteplade i et metal efter rangorden, var dækket af et prægtigt klæde, blev nu enten båret af studenter eller kørt gennem byen på en ligvogn, efter fulgt af skoledrenge i sørgekapper og et stort antal med sort overtrukne eller kun sortmalede karosser.

Greverne kunne opsætte monumenter over de afdøde efter deres egen Lyst. Geheimeråder og ligestillede måtte overtrække ligkisterne med fløj og lade tre Stuer iklæde sørgepragt, bruge Himmel over Liget samt Ligvogn med seks heste for.

De andre af rangen indtil landsdommere, maa kun have to Ligstuer draperet og bruge Ligvogn med 4 Heste, de øvrige i Rangen og Adelige maa kun lade en Stue overtrække med Sort, og saaledes bestandig simplere efter Stand og Vilkaar.

Det bemærkes, at sukkerkonfekt og klæder med frynser var forbeholdt de højeste klasser. Det var blevet moderne at afholde begravelser om aftenen eller natten. Derfor var der også grænser pr. rangklasse for antallet af lys, der måtte anvendes. Ligeledes var der afhængig af rangklasse grænser for antallet af deltagere i begravelserne.

Forordningen blev ophævet i 1975.

Den 19. april 1689 gentog man til glæde for offentligheden og især de bedre stillede borgere deres koner og deres børn den opera, der nogle dage forinden var blevet spillet som åbningsforestilling i det nybyggede hofteater ved Sophie Amalienborg Slot. Et lys antændte

¹⁹ Bobé 1925, s. 43 - 44

²⁰ Begravelsesforordning 1682

dekorationerne og teateret nedbrændte. 180 omkom i flammerne. Af dem var 50 fra Skt. Petri menighed. Pastor Dr. Johannes Lassenius måtte begrave 24 af ofrene.²¹

Frederik 4. (1699-1730)

Om Frederik 4. bemærker annalerne, at han talte og forstod slet ikke dansk. Det samme gjaldt for flere af landets ledende personer. Landets ledelse foregik kun på tysk. Tidsånden var pietistisk, og tant og fjas var ilde set. I 1724 blev maskerader forbudt. Det er baggrunden for Ludvig Holbergs komedie Maskerade fra samme år om komediehuset i Grønne-gade.

Christian 6. (1730-1746)

Pietismen blomstrede under Christian 6., og gjorde ikke meget for at gøre ham populær. Hofpræsten Blume mente, at jorden skulle betragtes som en jammerdal, hvor hyl og gråd havde hjemme, al glæde skulle være bandlyst og anses som djævelens værk.

Under Christian 6. blev konfirmationen indført og den første bondefrigørelse fandt sted, og 1739 underskrev kongen en forordning om oprettelse af skoler over hele landet. Kongen stiftede i 1742 "Det kgl. Videnskabernes selskab" og begyndte oprettelsen af Sorø Akademi.

Dronning Sophie Magdalene var muligvis bekymret for, at kongen skulle genoptage sine forfædres traditioner med elskerinder. Forfatteren Charlotta Dorothea Biehl refererer sin fars beskrivelse af underholdningen til Frederik 5. 's fester: "*de gemeneste og liderligste fruentimmere i hele byen,*" som "*var gratierne i disse forsamlinger; for nogle dukater fandtes de meget villige til at afføre sig deres klæder og i samme stand, som de var kommet på jorden at danse omkring på borde og stole for de forsamlede herrer.*"

Dronningen garderede sig, stadig i følge Charlotta Biehl, ved sit valg af hofdamer. Charlotta Biehl beretter, samstemmende med udenlandske diplomater, at "*der intet styggere kan være i naturen end dronning Sophie Magdalenes hofdamer og kammerpiger ... thi de var alle lange, magre, gustne, stornæsede og plirøjede*". Så var det sagt!²²

Charlotta Biehl hviler i en krypt i kapellets vestfløj, under et mindesmærke for familien Bischoff.

Frederik 5., 1746-1766

Frederik 5. modtog klager fra de danske præster over de tyske menigheders dominerende stilling. Frederik 5. bestemte derfor, at blandede tysk-danske vielser kun kunne foretages i Skt Petri Kirke, når den pågældende danske sognekirke på forhånd fik betaling for vielsen. Det viste sig i løbet af et par måneder, at Skt. Petris stilling var dominerende nok, til at bestemmelsen blev trukket tilbage.²³

Under Frederik 5. blomstrede kunst og videnskab i Danmark, stærkt hjulpet af gode tyske forbindelser og af grev Adam Gottlob Moltke og grev J.H.E. Bernstorff. Grev Bernstorff var patron 1763 - 1772.²⁴

²¹ St. Petri 1975, s. 13

²² Sameksistens omkring Skt. Petri Kirke

²³ St. Petri 1975, s. 21

²⁴ St. Petri 1975, s. 23

Det 18. århundrede, mere og mere tysk indflydelse

I det 18. århundrede er den tyske indflydelse toppet - og aftaget hurtigt mod århundredets slutning. Det var et århundrede med stor udvikling i samfundet. I 1754 grundlagde botanikeren Georg Christian Oeder, 1728 - 1791, Københavns botaniske have, ikke langt herfra. I 1752, udgav Georg Christian Oeder de 60 håndkolorerede kobberstik, som danner grundlaget for det berømte danske Flora Danica porcelæn.

Mod slutning af århundredet har indenrigs- og udenrigsminister Adam Gottlob Moltke (1710 - 1792) grundlagt Frederiks Hospital og det første naturvidenskabelige studium i København. Adam Gottlob Moltke støttede også Carsten Niebuhrs, 1733 - 1815, ekspedition til "Det lykkelige Arabien" 1761 - 1767. Carsten Niebuhr var født i Lüdingworth, Hadeln, Tyskland og skrev sin afhandling på tysk, men ekspeditionen var altså dansk finansieret og udgik fra Danmark. Carsten Niebuhr blev den eneste overlevende og returnerede til Danmark. Mange kunstnere, malere, billedhuggere, poeter, forfattere, musikere fra Tyskland og Holland etablerede sig i Danmark i denne periode. De var i høj grad fundamentet for det, vi kalder Den danske guldalder. Livegenskabet blev ophævet i perioden 1788 - 1800. Handelen blomstrede - lige til 1807.²⁵

J.C. Fabricius, 1745 - 1808, bemærkede mistrøstigt, at "*vore lærde må være modløse, vores genier bliver undertrykt, når udelukkende disse fremmede kan varme sig i ministerens solskin*". J.C. Fabricius var født i Tønder, og var entomolog, d.v.s. insektforsker. Han udviklede systemet for klassificering af insekterne. J.C. Fabricius bemærkede også, at "*den tyske koloni dannede en lille kreds, hvis medlemmer så på de indfødte danskere som en slags halve grønlandere, og talte og skrev et fremmed sprog*".²⁶

Københavns brand 1728

I 1728 kom så Københavns store brand. Hvordan kunne det gå så galt? Af samme grund som næsten alle andre katastrofer: en hverdagsbegivenhed, der blev tacklet forkert, lidt for afslappet. En række uheldige situationer og hændelser, der hver for sig var beklagelige, men ikke usædvanlige, og som nu bare optrådte i én lang perlerække.

Der udbrød jævnlige brande i København. Det var uundgåeligt, der var masser af åben ild i husholdninger og værksteder, og masser af brændbare materialer. Sammenbyggede bindingsværkshuse og træskure, oplag af brænde. Gaderne var fyldt med affald og fungerede som kloakrender, brolægningen var elendig, belægningen i følge en fransk turist et rent pløre. Stanken ufattelig i følge en engelsk besøgende.

Hele brandberedskabet var blevet kraftigt revideret efter branden i lystslottet Sophie Amalienborg i 1689. Hver ejendom skulle have nærmere specificeret slukningsmateriel, brandvæsenet rådede over 8 slangesprøjter og 25 håndsprøjter m.m. Der var 1000 brandfolk, som desuden kunne indkalde garnisonens 8.000 mand, Holmens 4.000 matroser og borgervæbningens 3.000, i alt en bemanning på 16.000, omtrent halvdelen af den mandlige befolkning. Der forelå en nøje plan for hvordan, slukningsarbejdet skulle foregå. Politimesteren var fast indsatsleder.

Revisionen var effektiv og det københavnske brandberedskab var et forbillede i Europa, efterfølgende brande blev slukket uden store skader. Første faresignal i 1728: "Vi har styr

²⁵ Bobé 1925, s. 62

²⁶ Bobé 1925, s. 63 et Johann Christian Fabricius

på det". I dag kan vi spørge Kodak eller Nokia, hvad der kan ske, når man føler sig ovenpå, og slapper lidt af!

De gule kvarterer blev stort set jævnet med jorden af branden.²⁷

Branden brød ud onsdag den 20. oktober 1728 omkring kl. 19 i Lille Sankt Clemens Stræde, hvor i dag hjørnet af Rådhuspladsen og Frederiksberggade befinder sig. Det blæste kraftigt fra syd-vest. Brandvagten i Skt. Nikolaj Kirke så flammer og røg, og kimedede med klokken. Byens brandvæsen havde været på øvelse og der foregik en intensiv debriefing på byens værtshuse. Første brandsprøjte ankom efter tre kvarter, der skulle først findes heste og folk. Byens bagere og bryggere rykkede ud med arbejdsvogne med spande og kar for at køre vand til. Lille Sankt Clemens Stræde var for smalt til brandsprøjten, kvartret måtte overgives til flammerne.

²⁷ Byen brænder 1728

Det var ikke kun de menige, men helt op i topledelsen, der blev foretaget en grundig efterlukning efter dagens tidligere indsats. Indsatslederen Politimester Hans Himmerich, som var fast indsatsleder, havde nydt en bedre middag og måtte drikke sig yderligere mod til ved synet af flammerne. Så gik han omkuld og faldt i søvn på Skt. Annæ Plads, langt væk fra branden. Garnisonschef grev Georg Sponneck mødte op, uden garnisonen. Garnisonen stod ganske vist opmarcheret på pladsen Grønland ved Kastellet, men ledelsen var ramt af sygdom og manglende kompetence. så garnisonen blev stående natten over. Matroserne mødte på brandstedet, men viceadmiral Paulsen var måske ikke helt appelsinfri, og sendte dem hjem igen.

Vandforsyning til området og i alt til 5 af byens tolv kvarterer var afbrudt på grund af rensning af søerne. Det var ikke nok at åbne for hanerne, Peblinge søen, hvor vandet skulle komme fra, var tømt. Der var vand i voldgraven, men Sponneck turde ikke åbne Vesterport uden majestætens ordre, så man kunne ikke få vandet bragt ind. Han satte i stedet mandskabet ind på at jage borgerne ned fra volden. Der var selvfølgelig vand i havnen og kanalerne, men det var en almindelig antagelse, af saltvand ikke var egnet til brandslukning. I mangel af bedre forsøgte man sig med vand fra rendestenen, og det fik hurtigt stoppet pumperne med affald og mudder.

Den kraftige vind bar direkte fra branden mod Skt. Petri Kirke. Ilden nåede kirken torsdag morgen. Vinden drejede i løbet af de næste to døgn med uret om til nord. Derved blev ilden hele tiden drevet til nye områder af byen. Rædselsslagne borgere bar de dyrebareste ejendele ind i kirkerne, hvorved kirkernes brandbelastning blev forøget.

Lørdag morgen havde vinden lagt sig, og al disponibelt mandskab var omsider sat ind i bekæmpelsen. Branden var standset kl. 7 om morgenen.²⁸

Branden var en stor katastrofe, selv med international målestok. Trinitatis Kirke og rigets arkiver, hvortil Roskildebispens arkiv var indbragt samme dag, branden brød ud, var fuldstændig ødelagt. Skt. Petri Kirkes og gravkapellernes interiør blev ødelagt. Træværket i tag og tårn var ødelagt.

Genopbygningen af Skt. Petri Kirke gik forholdsvis hurtigt, det var gode tider. Menighedens medlemmer bidrog selv meget til genopbygningen, men sendte også en delegation til Østersø-byerne for at bede om støtte.

Skt. Petri Kirke var heldigere ved Københavns anden store brand i 1795. Ilden stoppede ved Skt. Peders Stræde uden at skade kirken, men den fortærede dog en præstebolig på den anden side af Skt. Peders Stræde.

Johann Friedrich Struensee, 1737 - 1772

De gængse forestillinger om Johann Struensees liv og død kunne være direkte forlæg for en historie i et romanblad. Virkelighedens sandsynlige drama er knap så synligt, men bestemt ikke mindre underholdende.

Man kan undre sig over, at lige historien om Struensee hører til i forbindelse med Sankt Petri Kirke. Det kunne jo lige så godt være Schumacher, vi gik op i, historien ligner. Der er selvfølgelig den forrykte historie med kassen med de løse ben, og så er der Balthazar Münthers problematiske omvendelse af Struensee. Sagen viser Münther i inderkredsen hos samfundets højst placerede elite, selv om Münthers regime ikke er af denne verden. Selv

²⁸ Byen brænder 1728

med en langøret og højttalende syv-årig datter har pastorboligen sikkert været et mere diskret mødested, end de fines slotte. På slottene har det vrimlet med tjenestefolk, væggene har haft øren. Diskretion var en nøglebetingelse for pastorens virke, det har ligget i hele husførelsen. Der er så det lille krydderi på sagen, at der også færdedes overbeviste støtter af Struensee i kirken.

Familien Struensee var kendt i landet. J.F. Struensees bedstefar, dr. Johann Samuel Carl Struensee havde været livlæge for Christian 6. Carl var meget reformivrig, og måtte til sidst forlade kongeriget, fordi han skabte for meget uro.

Man må være opmærksom på, at hoffliv i denne periode ikke behøvede at have meget med nutidens forestillinger at gøre. Det gjaldt særlig to felter: ligeberettigelse og sex.

Ambitiøse og intelligente dronninger kunne kun meget vanskeligt selv gøre sig gældende. De skulle helst have en mand som skalkeskjul for deres aktiviteter og indflydelse. Det gjaldt f.eks. for de samtidige dronninger Maria Theresa i Østrig og Katarina den Store i Rusland.

Seksualstandarder ved de europæiske hoffere var nærmest, at man horede lystigt og i flæng. Dronning Caroline Mathilde behøver ikke have været en undtagelse. Så længe det blev holdt nogenlunde diskret, var der ingen, der tog anstød af det. Prinser og prinsesser blev født i ægteskab, og så længe æblerne ikke faldt påfaldende langt fra stammen, var der ingen grund til at hæfte sig ved mulige tvivlsspørgsmål.

Det var Christian 7. 's Europa-rejse, der bragte J.F. Struensee til hoffet. Der er ingen tvivl om, at Struensee var en dygtig læge, og han havde - i hvert fald i begyndelsen - en god indflydelse på kongen.

Vi har haft en generel forestilling om dronning Caroline Mathilde som en let måbende 15-årig pige, der blev trukket ind i et spil, hun ikke selv forstod. Det er med stor sandsynlighed forkert. Caroline Mathilde var veluddannet og højest sandsynlig både intelligent og ambitiøs. Både Struensee og Caroline Mathilde var stærke tilhængere af oplysningstidens idealer, sådan som det også er fremstillet i "En kongelig affære". Ukorrekt derimod er formentlig Alicia Vikanders nydelige skikkelse i filmen, historien beskriver Caroline Mathilde som rent ud sagt "fed".

Det er absolut muligt, at Caroline Mathilde og Struensee har fundet hinanden i en fælles indsats for at reformere det danske samfund efter oplysningstidens idealer. De uhyre mange adelige privilegier blev stærkt begrænset på meget kort tid, og parret har været to-nødøve overfor de politiske virkninger af således at save benene af herskernes stole.²⁹

I perioden 1770 - 1772 tog Johann Friedrich Struensee mere og mere magten fra kongen, og smed de gamle tro ministre ud. Struensee producerede mange nye love og forordninger, noget i retning af 3-4 om dagen i halvandet år. Mange var moderne, set med nutidige øjne, og mange udtryk for sund fornuft. Blandt de mindre påagtede er indførelse af gadenavne og husnumre i København.

J.F. Struensee blev fundet skyldig i at have lagt hånd på kongen og E. Brandt for at være medskyldig. De blev begge dømt til at blive henrettet og lagt på hjul og stejle, en selv efter tiden usædvanlig brutal dødsdom. Brandt blev henrettet og lemlæstet først. Derefter fik Struensee skilt sit hoved fra kroppen ved bødlens tredje forsøg. Bødlens dreng har haft

²⁹ J.F. Struensee (1737-1772)

en spændende opgave med at holde på Struensee, medens bøddelen endnu en gang prøvede at ramme halsen på den ulykkelige delinkvent.

De blev stillet op på Vestre Fæled, hvor de sandsynligvis stod et par år, indtil skafottet der blev nedtaget. Det siges rent ud, at placeringen var bestemt af Enkedronning Juliane Marie, som nød synet fra Frederiksberg Slot. Historien vil vide, at E. Brandts bror begravede hans rester i familiens kapel i Skt. Petri.

En medicinstuderende, den senere distriktslæge i Roskilde Marcus Kall, brækkede en tand af hvert kranie og limede tænderne på et bræt med en navneseddel på hver. Efter Kalls død donerede familien resterne til domprovst J.M. Hertz som tak for hans gribende ligprædiken. Så var familien også af med den særegne souvenir. Tænderne gik fra hånd til hånd indtil de via Teatermuseet kom til Medicinsk historisk Museum.

Caroline Mathildes bror, den engelske konge, sørgede efter Struensees fald for at hun kom til Celle i Tyskland i stedet for at blive rodet ind i retssagen. Caroline Mathildes nyfødte datter Louise Augusta, hvis korrekte faderskab altså nok kræver en DNA-test, forblev i Danmark som legitim prinsesse. Louise Augusta blev siden gift med hertug Christian August von Augustenburg og blev oldemor til den tyske kejserinde Auguste Victoria, gift med Kejser Wilhelm II.

Efter Struensees halshugning begyndte "danificeringen" af administrationen. Sproget dansk blev det officielle sprog, og en indigenatslov fastslog i 1776, at kun kongens undersåtter kunne indtage offentlige stillinger. Skt. Petri Kirkes præst var dog nævnt i loven som særlig undtaget fra denne bestemmelse. Folk fra Slesvig og Holsten var undersåtter, så de havde ingen (nye) problemer. Enkedronning Juliane Marie overtog magten sammen med Ove Høegh-Guldberg og skubbede de tyske ministre ud til fordel for danskfødte. Det var ikke for landets skyld, men for at hendes favoritsøn arveprins Frederik kunne komme nærmere kongeværdigheden. Igen var Skt. Petri et omdrejningspunkt, nu for den tyskfødte adel, i kampen for at retablere det kendte styre. Det lykkedes i 1784, hvor den tyske ledelse med A. P. Bernstorff, C. D. F. Reventlow og Ernst Schimmelmann overtog magten sammen med kronprins Frederik. Nogle af Struenses love og forordninger blev rullet tilbage, for først at blive genindført med grundloven i 1848.³⁰

Striden mellem tysk og dansk blussede op i denne periode, der var ikke længere enighed heller blandt de tyske indvandrere og deres efterkommere om alene at betjene sig af tysk sprog.³¹

Heinrich Ernst Greve Schimmelmann

Ernst Schimmelmanns far, Heinrich Carl Schimmelmann, blev hentet til Danmark som finansminister og finansiel rådgiver 1761. Han var Europas rigeste person, og beskæftigede sig med handel og bankvirksomhed.³² Han tjente i høj grad sine penge på trekantsejladser, Danmark - Afrika - De vestindiske Øer, hvor Danmark var en af de største operatører. Desuden havde han fire plantager på de Vestindiske Øer, heriblandt de to største plantager på St. Croix. Med omkring 1.000 slaver under sig var familien Schimmelmann Danmarks ubetinget største slaveejer. H.C. Schimmelmann rykkede ind i det Berckentinske Palæ, i dag bedre kendt som Odd Fellow Palæet.

³⁰ Bobé 1925, s. 67.

³¹ Bobé 1925, s. 69 ff

³² Sankt Petri 2000, s. 80 ff

Ernst Schimmelmann kom på dannelsesrejse til Geneve, Schweiz, hvor han blev optaget af Jean-Jacques Rousseaus tanker om natur og tolerance, pressefrihed og sikkerhed. Senere kom han til England, hvor han studerede det nye industrisamfund og nationaløkonomi. Jens Baggesen betegnede Schimmelmann som "*einen die erhabensten Männer unseres Jahrhunderts, der gewiß edelste Minister, der je existiert hat*".

I 1773 fik Schimmelmann plads i Kommercekollegiet, og i 1782 blev han udnævnt til kommerceminister. I 1785 fik han titlen finansminister, og han blev medlem af Statsrådet i 1788. Han tjente i staten til sin død i 1831, i alt næsten 64 år.

Schimmelmann var meget demokratisk indstillet. Som den ældste søn var Ernst Schimmelmann leder af det fideikommis, som efter faderens død forvaltede en stor del af faderens aktiver og dermed også sine søstres formuer.

Det var selvfølgelig en vanskelig situation for en person, der var grebet af oplysningstidens idealer, således at bestyre både statens og sit private slavehold. Schimmelmann gennemførte en række projekter for at bedre både slavernes og de frigivnes vilkår. Slaveriet blev diskuteret overalt i Europa og Nordamerika. Det engelske underhus nedstemte i 1791 et forbud mod slavehandel. I 1792 blev det danske forbud mod slavehandel uden for de Vestindiske Øer, Europas første, vedtaget, med virkning fra 1. januar 1803. Staten opmuntrede plantagerne til i mellemtiden at forsyne sig med slaver, især de kvindelige med henblik på bestandens vedligehold.

Ernst Schimmelmann blev først viet til Emilie Rantzau, der kom ingen børn i ægteskabet. Emilie Rantzau døde af tuberkulose i 1780. Ernst Schimmelmann satte hende et minde ved Emiliekilden ved lystslottet Sølyst, Charlottenlund.

I 1782 ægtede Ernst Schimmelmann Charlotte Schubart, som kom af en familie i samfundets finere kredse. Charlotte Schubart var højt uddannet og alsidigt orienteret, og blev Ernst Schimmelmanns sparringspartner i mange spørgsmål.

Både Ernst Schimmelmann og Charlotte Schubart talte og arbejdede på tysk, og de talte begge både dansk og fransk. Ernst Schimmelmann mestrede et fejlfrit dansk, når det virkelig gjaldt. Dansk blev ikke foragtet, som det tidligere havde været tilfældet.

Charlotte Schubart stod bag en kulturel salon, som omfattede samfundets spidser fra både åndsliv, næringsliv og videnskab. I begyndelsen kom deltagerne i høj grad fra kredsen omkring Skt. Petri, som i forvejen tilhørte de højere sociale lag. Salonen mødtes i det Berkentinske Palæ, på Sølyst eller på Hellebækgård. Møderne tog gerne deres begyndelse hen ad midnat, og kunne vare til langt ud på natten.

Charlotte Schubart og Ernst Schimmelmann støttede gennem lang tid Baggesen, som ellers var ved at gå til i elendighed. Baggesen var, i følge Schimmelmanns sekretær Johann Georg Rist, et besværligt, men også charmerende bekendtskab. Et andet medlem af kredsen, Adam Oehlschläger, nød godt af et rejselegat, som bl.a. bragte ham til Weimar. De fik begge i perioder gratis kost og logi i et af familien Schimmelmanns store huse.

Ved Baggesens mellemkomst trådte Charlotte Schimmelmann sammen med prins Friedrich Christian af Augustenborg til og reddede i 1791 Friedrich Schiller ud af en håbløs situation i Berlin. Han fik et legat på 2.000 rigsdaler årligt i tre år. Legatet blev med tiden forlænget indtil Charlottes Schillers død.

I begyndelsen efter magtovertagelsen virkede Schimmelmann og konsorter som et reformkabinet, der førte landet frem i velstand og undgik følgerne af den franske revolution 1789. Efterhånden som kronprins Frederik blev ældre, blev han også mere selvbevidst og overtog mere og mere magten. Han blev med tiden stærkt tunghør og det forstærkede uheldigvis hans utilbøjelig til at høre på andre.

I 1813 blev Schimmelmann gjort ansvarlig for statsbankerotten, som var en følge af kongens bestemmelse om at alliere sig med Frankrig og den deraf følgende kostbare militære oprustning. Han faldt dog ikke i unåde, men blev finansminister. Efter 1813 kollapsede sukkerindustrien, og Ernst Schimmelmann døde (relativt) fattig 1831.

Det attende århundrede afsluttes med begyndelsen af Napoleonskrigene mellem England og Frankrig, ca. 1792 - 1815. Danmark erklærede sig neutral, og tjente styrtende på sejlads for de stridende parter. Perioden 1770'erne - 1807 kaldes i Danmark den florissante periode. Borgerne i København blev rige, og rigdommen dannede bl.a. grundlag for den danske guldalder indenfor kunsten.³³

Det 19. århundrede

Omkring 1800 stikker nationalismen sit hoved frem. Man begynder at tale om ét folk, ét sprog, ét land, én nation. Det medførte efterhånden en kraftig ændring i forholdet mellem kongeriget og hertugdømmerne. Forandringen er først fuldt gennemført i 1955 med Bonn-København-mindretalserklæringerne.³⁴

Københavns bombardement 1807

Neutralitetssejladsen blev truet af de krigende nationer. 4. november 1800 indgik de neutrale nationer en alliance, den væbnede neutralitetspagt, med Rusland som bannerfører, om at forsvare hinandens sejlads. Alliancen holdt kun indtil zar Paul d. 1. myrdedes 23. marts 1801. Mens flåderne i Rusland og Sverige stadig var lukket inde i isen, angreb englænderne den danske flåde i København. Slaget på Reden 2. april 1801, hvor Vice admiral Nelson satte kikkerten for det blinde øje, sluttede i virkeligheden uden en klar vinder. Efter forhandlinger meldte Danmark sig ud af neutralitetsforbundet, der i mellemtiden alligevel var brudt sammen.³⁵

I 1806 erklærede general Napoléon Bonaparte (1769 - 1821) en fastlandsspærring vendt mod England. I 1807 sluttede Frankrig og Rusland fred. Det var en meget vanskelig tid for Danmark, som måtte balancere mellem Rusland, Sverige, England og Frankrig m.m. Kronprins Frederik valgte at opgive neutraliteten og alliere sig med Frankrig, og det viste sig at være en uheldig beslutning. Vi blev forpligtet til at støtte fastlandsspærringen. Vores store flåde blev dermed en trussel mod England, også fordi den kunne bruges af Napoléon til invasion. I London fik man oplyst, at den danske flåde var ved at blive rigget til, så der måtte handles. Admiral James Gambier blev sendt afsted med en stor styrke for at beslaglægge flåden.³⁶ Gesandten Francis Jackson var sejlet til Kiel for at forhandle med kronprinsen.

³³ Københavns bombardement 1807

³⁴ Dansk-tysk grænse relationer

³⁵ Slaget på Reden

³⁶ Københavns Søforsvar 1807

Straks efter at James Gambier havde forladt London, kom der en ny efterretning: danskerne var ikke ved at rigge flåden til, der var ikke noget problem. Desværre var det for sent. Kronprinsen sejlede til København, og Francis Jackson måtte følge efter til København. Kronprins Frederik sejlede tilbage til Kiel i følge med kong Christian 7., da han frygtede flåden ikke kunne klare overmagten. Forhandlingerne blev overladt til Udenrigsministeriets direktør Joachim Bernstorff. Joachim Bernstorff fik ikke noget forhandlingsmandat, alt skulle vendes i Kiel. Kommandoen over forsvaret blev overladt til generalmajor Ernst Peymann, som ikke havde nogen krigserfaring, men ordre til at kæmpe til det sidste.³⁷

I Københavns havn kunne James Gambier selvfølgelig se, at hans efterretninger var forkerte, flåden var aftaklet, men han havde sine ordrer. Både kronprins Frederik og Jackson var meget stædige, og kronprinsen desuden som nævnt temmelig tunghør. Gambier mistede tålmodigheden med forhandlingerne. Fra 2. til 5. september blev København bombarderet ved det, vi betegner som historiens første civile terrorbombardement. Englænderne sigtede efter kirketårnene i byen. Vor Frue Kirkes meget høje tårn faldt, lige som de fleste af byens andre kirketårne

Hermed var ulykkerne langt fra overstået. På det nationale plan gik staten bankerot i 1813, og Sverige overtog i 1814 ved Kielerfreden Norge, hvor den danske konge havde været konge siden 1536. I 1814 var København på revolutionens rand: Folk var rasende over adskillelsen fra Norge, og man bebrejdede kong Frederik 6. alle krigens fortrædeligheder, statsbankerotten året før og alle de andre ulykker, der ramte Danmark i disse år.³⁸

Orla Lehmann

Martin Lehmann, Orla Lehmanns far, var indvandret fra Holsten og dansk gift. En samtidig kilde bemærker, at *Orlas Eltern seien so verschieden, daß sie sich nicht denken können, wie sie zusammenpaßten*. Familien Lehmann tillægges æren af at have introduceret det første juletræ i Danmark i 1811. Martin Lehmann var en betydningsfuld person i det danske samfund, medlem af Skt. Petri Menighed og af overbevisning dansk nationalist. Familiegravstedet for Lehmann befinder sig i Kräutergarten, op ad den østre sidefløj af gravkapellerne.³⁹

Orla Lehmann gik i Skt. Petri Skole til sit 15. år, og blev siden jurist. Han var stærkt dansk-sindet, blandt andet på grund af hans moders indflydelse. Orla Lehmann ville gerne have været på den traditionelle dannelsesrejse til Middelhavslandene. Hans far mente imidlertid, at han ville have mere gavn af at lære mere om tysk kultur. Orla Lehmann måtte derfor stille sig tilfreds med et ophold i Berlin finansieret af hans farbror. Det fik ikke helt den ønskede effekt. Orla Lehmann kastede sig over politik, filosofi og romerret, og præsenterede sig som absolut "dansk".

Orla Lehmanns mor døde tidligt, i 1834. I 1844 blev Orla Lehmann gift med Marie Puggaard, også en markant personlighed. Marie bemærkede senere, at havde moderen fortsat levet, ville hun havde dæmpet Orla Lehmanns optræden. I 1849 skrev Orla Lehmann til

³⁷ Københavns bombardement 1807

³⁸ Sådan mistede Danmark Norge

³⁹ Sankt Petri 2000, s, 113 ff

den da døende Marie, at hun havde "gjort ham jævner". Det forhindrede ham nu ikke i at blive mere svulstig.⁴⁰

Orla Lehmann udtrykte sig dramatisk og agiterede for "Danmark til Ejderen". Det var ikke ment som en krigserklæring, men det var ikke en klog vending i den ophedede politiske diskussion omkring Slesvig og Holstens fremtid, set i lyset af et fremtidigt tysk forbund.

Ved Frederik 6. s død 1839 kom det store øjeblik i Orla Lehmanns liv da han som ordfører for en talrig kreds af akademikere 3. december. henvendte sig til den nye konge Christian 8. med ønsket om at han skulle fuldbyrde hvad hans forgænger havde indledt og give det danske folk en forfatning som den norske. Christian 8. døde imidlertid inden det kom så vidt, den 20. januar 1848.

Den 20. marts 1848 overtalte Orla Lehmann Københavns Borgerrepræsentation til at sende en skrivelse til den nye konge, kong Frederik 7., "*Vi anråber Deres Majestæt om ikke at drive nationen til fortoivlelsens selvhjælp*". Man aner den omtalte svulstige tone.

Frederik 7. nød helst livet med grevinde Danner på Jægerspris Slot i Nordsjælland, og var ikke interesseret i konfrontationer. Kongen indvilgede, og Orla Lehmann blev optaget i regeringen som minister uden portefølje. Her blev han pennefører på udkastet til en grundlov. Uheldigvis kom hans "Danmark til Ejderen" på kollisionskurs med en storpolitisk mere fremkommelig linie, hvor der endda blev spekuleret i at dele Slesvig. Orla Lehmann måtte træde ud af regeringen 16. november 1848, og var naturligt nok meget bitter over det.

De nye grundlov blev vedtaget den 5. juni 1849, 3 uger før Marie Lehmann døde. Orla Lehmann blev en populær amtsborgmester i Vejle 1848-1864 og blev så taget til nåde igen.

Orla Lehman ville ikke begraves i Skt. Petri Kirke, og fik i stedet sin grav ved Holmens Kirke lige ved mindehøjen for de faldne 1801, sammen med sin hustrus familier Puggaard og Hage.

Det 20. århundrede

Det dansk-tyske forhold har som bekendt været i bølgegang i det 20. århundrede. Efter 2. verdenskrig accepterede den slesvig-holstenske landsregering efter pres fra Bonn og fra den britiske besættelsesmagt i 1949 'Kielerklæringen': Den danske befolkningsdel blev tilsikret alle demokratiske rettigheder i den nye vesttyske grundlov, og bekendelsen til dansk kultur skulle være fri og måtte ikke efterprøves af de tyske myndigheder. Virkelig betydning fik de nye signaler om afspænding dog først med den såkaldte 'Bonn-erklæring' fra 1955, som igen stadfæstede sindelagsfriheden og tilsikrede mindretallets demokratiske rettigheder. Forholdene for mindretallene på begge sider af grænsen er dermed ordnet med en "erklæring".⁴¹

Det er ud fra et administrativt synspunkt vældig praktisk med en erklæring i stedet for en traktat. En erklæring er nemlig ikke omfattet af EU's regler om mindretalsbeskyttelse, som ville have betydet, at der skulle være to-sproget administration på begge sider af grænsen. Nu kommer folk fra hele verden for at se, hvordan man kan leve sammen i en "forståelse".

⁴⁰ Maria og Orla Lehmann

⁴¹ Det danske mindretal i Sydslesvig

Kirken

Skt. Petri Kirke er Københavns 4. kirke. De første tre var Vor Frue Kirke, Skt. Nikolai og Skt. Clemens Kirke. Den sidste lå omtrent, hvor Palads Hotel ligger ud til Rådhuspladsen. Før murstenskirken fra ca. 1450 har der ligget en kirke i træ eller måske mursten, som findes omtalt i 1304 og som er nedbrændt i 1386. Der er ikke fundet spor af denne kirke. Kirken var landsbykirke for Serridslev landsby, og den hørte under Vor Frue Kirke. Prædikanten kom fra Vor Frue Kirke. Det er ikke helt klart, hvor Serridslev lå, et sted på Østerbro - Nørrebro, måske søerne. Serridslev blev ødelagt under Københavns belejring 1523.

I 1445, 1453 og 1466 blev der solgt afladsbreve for at finansiere en nybygning af kirken⁴³. Den centrale del af den nuværende kirke anses bygget omkring 1450 i munkesten, en forholdsvis ny byggeteknik (dvs. ca. 100 år gammel). Skiftet er usædvanligt. Normalt ville man på det tidspunkt finde et munkeskifte, to løbere og en binder i række, men denne kirke er muret i polsk skifte, vekslende løber og binder. Usædvanligt er også, at kor og skib er lige brede, og ikke adskilt af nogen triumfvæg. Det taler for, at hele kirken er lavet i én proces. Det er i modsætning til tårnet, som er senere, og oprindeligt er muret i tre omgange i hhv. krydsskifte, munkeskifte og krydsskifte. Det har måske knebet med finanserne undervejs.⁴⁴

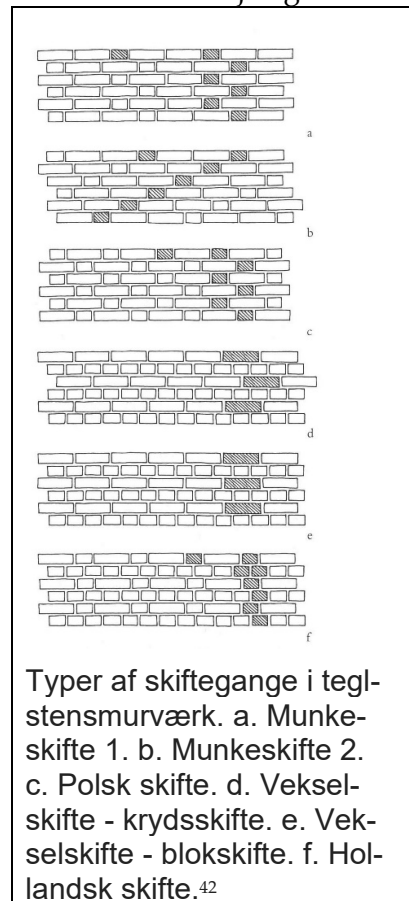
Murene var ikke lavet til at skulle ses, kirken har været pudset med rødbrun puds.

Tårnet er i en mere kunstfærdig stil end den gamle kirke. Tårnet omtales første gang i et dokument fra 1499. Kirken er i dag byens bedst bevarede gotiske kirkebygning og i det hele taget en af de få bevarede bygninger. Byggestilen er typisk for den tid, hvor kirken blev bygget.

Der kendes intet levn af inventar fra kirkens katolske tid.⁴⁵

Kirken har undergået betydelige ændringer gennem tiderne, koret ud mod Nørregade er den eneste del, der formentlig står lige som i 1450. Det fortælles, at tårnets bånd af kalksten, som findes tilsvarende i mange kirkebygninger, havde at gøre med, at biskoppen modtog indtægterne fra kridtstensfabrikationen. Tårnet havde en traditionel trappegavl. Bortset fra højden lignede kirken mange andre af landets kirker.

Ved reformationen 1536 blev kirken taget ud af drift, og bygningen blev i stedet brugt til klokke- og kanonstøberi, gjethus. Sognet blev nedlagt og menigheden lagt under Vor Frue.⁴⁶ I 1567 blev kirken ramt af lynet, og kunne ikke bruges mere.

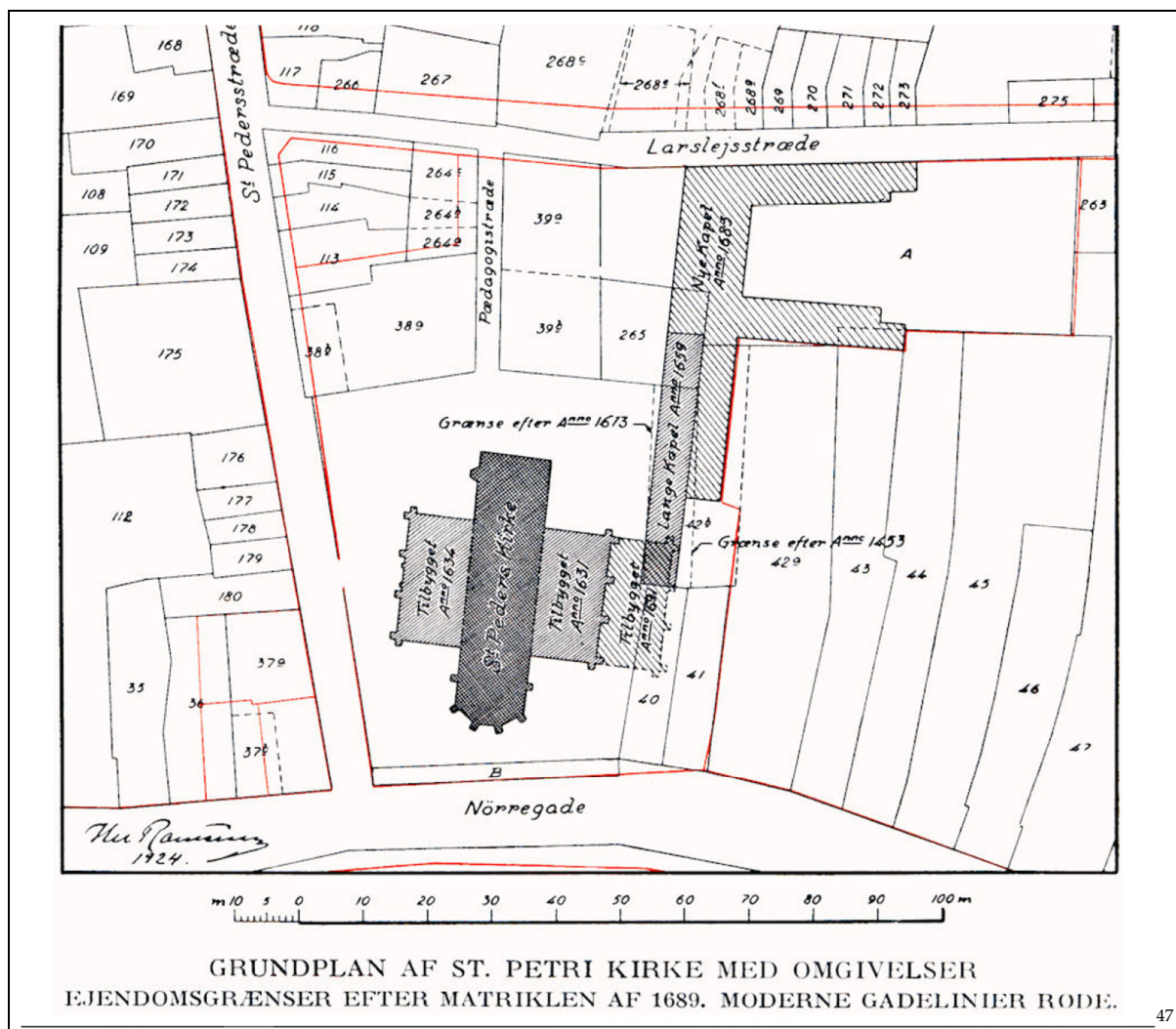
⁴² Skiftegang

⁴³ Sirenernes stad I, s. 67

⁴⁴ Bobé 1925, s. 172 ff og s. 283 ff

⁴⁵ Bobé 1925, s. 283 ff

⁴⁶ Sirenernes Stad I, s. 144

I Vor Frue kirke blev Christian 3. og dronning Dorothea kronet 12. august 1537 af Johannes Bugenhagen. Bugenhagen var godt nok ikke bispeviet, men mens han var i København fungerede han som den øverste biskop. Den 2. september samme år blev syv superintendenter bispeviede til afløsning af de katolske biskper⁴⁸.

Skt. Petri menigheds stiftelse

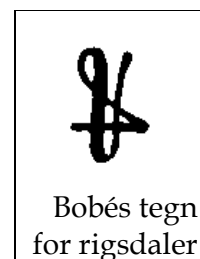
Skt. Peris tysktalende menighed er stiftet af kong Frederik 2. den 20. februar 1575, hvor han hyrede magister Lauritz Petersen som tysk-talende prædikant i den almindelige danske kirke. Lauritz Petersen fik gode vilkår, han blev lønnet på niveau med en minister. Det vil sige 200 rigsdaler, hvad der groft set svarer til 15 mill. kr årligt, fri bolig, og af fødevarer hvert år en okse, ti lam, tyve gæs, et halvt ton smør og 80 læs træ til opvarmning og madlavning samt et kanonat i Roskilde som yderligere indtægt. Præsten var på niveau med samfundets øverste.⁴⁹

⁴⁷ Bobé 1925, s. 296

⁴⁸ Sirenernes Stad I, s. 145

⁴⁹ Gemeinde und Schule 1994, s. 99

I 1600-1700 tallet var møntfoden 1 rigsdaler = 6 mark = 96 skilling. Der var dog flere parallelle møntsystemer. Nutidig retskrivning er en meget senere opfattelse, og tegnene for mønterne varierede. Bobé bruger tegnet vist her. Vekselkursen til nutidig lader sig knap beregne, en stor del af økonomien var baseret på naturalier. Et råt skøn er, at 1 rigsdaler år 1600 svarede til DKK 10.000 år 2018. 1558 - 60 lejede f.eks. Niels Lerklikker en gård i St. Pedersstræde af kirken for en årlig leje på 6 rigsdaler.⁵⁰ Frem til 1800 var pristallet nogenlunde stabilt. Derefter har inflationen jævnt udhulet møntens værdi, indtil den omkring 1991 er sunket til 1/50.000 del.⁵¹

Menigheden er stiftet som en sproglig tjeneste for kongens tysktalende undersåtter, som et almindeligt medlem af den danske folkekirke. Med andre ord en sognekirke med et virtuelt sogn. Blandt 18 dronninger fra 1448 - 1863 kom 15 fra Nordtyskland, hvor man havde den rette slags protestantisk tro, to dronninger var hannoveranere fra England og en var datter af den tidligere danske konge. Adelen og de rige borgere har talt tysk og fransk. Sammenlagt talte en tredjedel af Københavns befolkning tysk. I dag kalder vi kirken Den tyske Kirke i København, men det kan altså strengt taget påstås at være upræcist. Den er stadig en del af Folkekirken, selvom det måske mere er praktisk begrundet.⁵²

Foruden de tysktalende københavnere har kirken også haft menighedsmedlemmer blandt de nærmeste omkringboende. Forholdet til den nærliggende Vor Frue Kirke har ikke altid været harmonisk. I begyndelsen modarbejdede Vor Frue Kirke, at Skt. Petri fik lov at gennemføre de ceremonier, der giver indtægter: dåb, bryllup og begravelser. Den ret fik kirken først i 1605. Desuden skulle studentsangerne i Vor Frue have eneret på betalte musikalske opgaver.⁵³

Da Frederik 2. udpegede magister Lauritz Petersen til prædikant for sine tysktalende undersåtter, fik menigheden først overdraget Skt. Clara Klosterkirke, en del af et firlænget kloster, hvor nu Møntergade og Klareboderne ligger. Skt. Clara Klosterkirke manglede et tårn, og kongen besluttede sig for at lade Skt. Petri Kirke restaurere til brug for menigheden. Skt. Clara Klosterkirke kunne så bruges til møntstøberi, som det også tidligere havde været tilfældet, deraf gadenavnene. Restaureringen blev udført af Hans von Steenwinkel d.æ. formedelst 600 gamle daler. Der blev bygget en mur ud mod Skt. Peders stræde i munkesten med krydsskifte og ganglåde.⁵⁴ Hans von Steenwinkel d.æ. stod også for en del andre byggerier i kongeriget, bl.a. Uranienborg på Hven. Indretningen har fra begyndelsen været beskeden, nok nærmest et bord og løse bænke i et ellers tomt rum.

Det 17. århundrede

Christian 4. fandt det traditionelle tårn for småt, og fik det i 1610 forsynet med et højt skiferdækket spir. I 1613 skriver kongen til præsten og menighedsrådsformanden, og befaler dem, på baggrund af skænderier mellem menighedens fruentimmere om pladserne, at sørge for ordentlige stole. De reserverede og betalte stole var en hyppig årsag til stridigheder i datidens menigheder. Kongen understreger for en sikkerheds skyld, at skulle der

⁵⁰ Bobé 1925, s. 306

⁵¹ Mark og skilling

⁵² Gemeinde und Schule 1994, s. 102

⁵³ Her mangler en kilde

⁵⁴ Sirenenes Stad I, s. 202

også forekomme skænderi blandt mændene, må de også have ordentlige stole. Under alle omstændigheder må medlemmerne betale en mark dansk for at have deres egen stol. Nu kongen allerede var i gang, fik menigheden også besked på at reparere muren omkring kirkegården og taget, som "*ser rædsomme ud*". Pladsen ud for koret skal hegnes ind, så der kan opstilles kramboder langs Nørregade.⁵⁵

I den samme skrivelse som ovenfor fastlægges kirkens status som ligestillet med en almindelig sognekirke. Det vil sige, at menigheden selv skulle vedligeholde kirken. Midlerne dertil skal komme fra udlejning af stole, stader og kramboder rundt om kirken.

Kongen betalte og udnævnte som nævnt præsten, og omkring 1616 udnævnte han kansler Christen Friis til Kragerup til patron, en art revisor, som skulle være kontakt mellem hoffet og kirken, og skulle sikre, at kirken brugte midlerne fornuftigt.⁵⁶ Hvervet som patron har siden været besat med personer med vidt forskellige status, fra embedsmand til statsminister. I en skrivelse af 5. september 1623 bestemmer Christian 4. at den til enhver tid ældste finansminister skal være patron.⁵⁷ Det står måske i dag ikke helt klart, hvordan der kunne være flere finansministre.

Nogle patroner har blandet sig i stort set alt og har haft stor betydning for menighedens ledelse og overlevelse gennem svære tider, mens andre overhovedet ikke har beskæftiget sig med kirken. Til tider har formalia været fulgt, og i lange perioder har de været glemt. Patronen eksisterer stadigvæk, mens revisionen for længst er overgået til et andet regi. Den nuværende patron (2018) er pensioneret general Keld Hillingsø, som samtidig er en personlig ven af dronning Margrethe. Set fra kirkens side er det et godt system. Hvis vi har en lidt vanskelig sag, kan det sommetider hjælpe at ringe til Keld. Så lader han måske et ord falde hos dronning Margrethe og tingene ordner sig på bedste vis.

1617 bliver der antaget en kantor, som hver helligdag skulle gæste Sankt Petri Kirke og der "*holde latiin och tydske sange, som seduahnligt och vdi kirckerne bøer at siungiss*".⁵⁸

I 1621 forsynes kirken, forunderligt nok, med et krudtkammer, og der træffes bygningsforanstaltninger for at sikre det. Man kunne stadig huske, at kirken havde været ramt af lynet. Det gik langsomt med indretningen i det hele taget. Det var ikke kun bygningen, der voldte vanskeligheder. I 1622 blev præsten kaldt til rette, muligvis på grund af de praktiske vanskeligheder med at være kirke for alle udlændinge. Ikke nok med det, i 1633 rapporteres til Sjællands biskop om prædikantens forseelser samt en mangelfuld regnskabsaflægning. Christian 4. s gunst var det ikke gået fløjten, han leverede stadig altervinen fra slottets vinkælder.⁵⁹

I sin dagbog bemærker Hertug Christians von Anhalt i 1623, efter at have deltaget i en gudstjeneste, at der var ingen steder billeder eller udsmykning i kirken, selvom menigheden var luthersk. Kirken blev kun brugt til prædikener. På grund af ophobede byggematerialer var der ikke plads til dåb og vielser.⁶⁰

⁵⁵ Bobé 1925, s. 180

⁵⁶ Bobé 1925, s. 157

⁵⁷ St. Petri 1975, s. 9

⁵⁸ Sireernes Stad I, s. 294

⁵⁹ Sireernes Stad I, s. 366

⁶⁰ Sireernes Stad I, s. 261

I 1623 bestemmer Christian 4., at alle byens silkevævere og andre udlændinge, som er beskæftiget med manufaktur fremstilling, skulle frekventere den tyske kirke. Menigheden måtte foretage alle kirkelige handlinger. Biskoppen og hauptpastor skulle sammen med ældste-rådet udpege et råd, bestående af seks forstandere, til nytte og fremme for menighedens medlemmer. Kirken skal have rettigheder til at uddele sakramenter og at afholde dåb, bryllup og begravelse.⁶¹ Det bliver derfor nødvendigt at planlægge en udvidelse.^{62 63}

Derefter går det fremad, fra 1625 investeres der i døbefont, alterdug og anden indretning. I 1630 havde menigheden indsamlet midler nok til at man kunne ansøge kongen om tilladelse til at lade to kirkeklokker støbe og ophænge i tårnet. De to klokker og en tredje i 1646 blev hængt op med de gode givers navne i inskriptioner. Den første organist nævnes 1605, men det har nok været småt med instrumentet. I 1637 skænkede Christian 4. kirken resterne af et orgel fra Kronborg. Det satte åbenbart gang i menigheden, i 1639 blev der bygget et nyt orgel af Johann Lorentz d. Ældre.⁶⁴ Jeg har ikke fundet nogen oplysning om, hvor orglet var placeret. Undervejs bliver prædikestolen til fordel for en fornemmere prædikestol solgt til Kærby Kirke ved Randers, hvor den stadig findes.⁶⁵

Søgningen til menigheden var med indvandringen så stor, at det i 1631 blev nødvendigt at udvide kirken med det nordlige sideskib, betalt af menighedens medlemmer og bidrag fra prins Frederik, senere Frederik 3. Frederik 3. skænkede straks efter tronbestigelsen 1648 20 skibspund metal til en fjerde kirkeklokke. Støbningen kostede 400 rigsdaler, hvortil blandt andre Corfitz Ulfeldt bidrog med 100 rigsdaler.

27. marts 1641 udsteder Christian 4. privilegier til kirken. De bestemmer bl.a., at til støtte for de to ældste medlemmer af ældste-rådet skal vælges særlige formænd. Medlemmerne i ældste-rådet på livstid, mens de to menighedsrådsformænd må sidde to år ad gangen. Menigheden får også tilladelse til at bygge en tysk skole. Kirkens styreform bliver hastigt uoverskuelig, med en kongeligt udpeget patron, et menighedsråd med to formænd valgt for 2 år, ældste råd på 6 personer, ligeledes med to forstandere, dog valgt på livstid, og fra 1632 en elegeret forsamling på 24 agtværdige medlemmer af menigheden, men uden mandat, hvortil kommer skolens og forskellige fondes kuratorer og ledelser, ikke alle med hverken klart mandat eller valgprocedure.^{66 67} Gennem tiderne følger valgene snarere varierende kutymen end regler. Først i 1951 blev den sidste reminiscens af den kaotiske ledelse, elegeret-forsamlingen, formelt nedlagt.⁶⁸

Menighedens position i samfundet kan aflæses af lidt statistik. I perioden 1651-1655 blev ti procent af Københavns dåbshandlinger foretaget i Skt. Petri Kirke. Fire af de ni dekorerede borgerlige kompagniførere efter det svenske angreb februar 1659 var medlemmer af Skt. Petri menighed.⁶⁹

⁶¹ Bobé 1925, s. 13

⁶² Sirenernes Stad I, s. 366

⁶³ St. Petri 1975, s. 8

⁶⁴ https://de.wikipedia.org/wiki/Johan_Lorentz_der_%C3%84ltere

⁶⁵ Sankt Petri 2000, s. 163

⁶⁶ Bobé 1925, s. 26 ff, 160

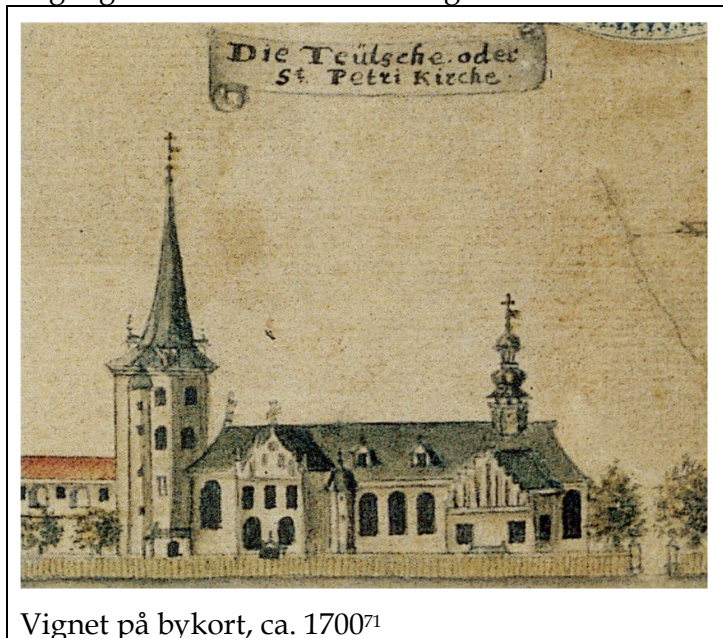
⁶⁷ St.Petri 1975, s. 9

⁶⁸ St.Petri 1975, s. 43

⁶⁹ St. Petri 1975, s. 12

Belysning kom til i 1661 med en 800 kg tung lysekroner i messing. Lysekronen var oprindeligt doneret til St. Chatarinen Kirche i Hamburg af byens bryggersvende. St. Chatarinen takkede for den fornemme gave ved at opsigte bryggersvendenes faste stole i kirken. Derefter solgte bryggersvendene lysekronen til anden side, og den endte altså i København. Den nævnes i Holger Jacobæus' rejsedagbog fra 1674 som en seværdighed.⁷⁰

Pastor Johannes Lassenius havde store overtalelsesgaver, og der blev repareret og udbygget meget. Bl.a. blev koret smykket med messingsøjler og en træportal. Alteret og en hængende stjerne foran orglet blev forgyldt. I 1691 fik kirken en ny vejrhane i 32 kg kobber. I 1692 blev der bygget et urtårn med spir, frontespiz og tre klokker ud mod Nørregade. Det er formentlig det tårn, der ses på dette usædvanlige billede. Sidskibet er blevet noget sammentrykket i bredden. Billedet viser også et af flere sakristier ved koret. Der blev opført tilbygninger - og det hele, inklusive begravelserne under kirkegulvet, blev ødelagt ved branden i 1728.^{72 73}

Vor Frelsers Kirke, Christianshavn, etableres 1640 med prædiken på både dansk og tysk.⁷⁴

Brødrene Johann og Gotthard Braem, var sønner af en hollandsk familie, som var emigreret til Hamborg. Johann, født 1595, var handelsmand i København fra 1618 til sin død i 1646 og ejede bl.a. det Ostindiske Handelskompagni og det Grønlandske Handelskompagni. Allerede 1626 blev han valgt til ældsterådet. Han gav store beløb til ombygning og reparation af kirken, og gav sammen med broderen 1.000 daler til et hjem for præsteenker foruden at understøtte menighedens fattige.⁷⁵

Gotthard Braem, født 1601, kom første gang til København i 1616 og overtog broderens forretninger efter hans død. Gotthard døde i 1655.

Halvdelen af en kirkes indtægt kunne bestå af betaling for begravelser under kirkegulvet, jo nærmere alteret, jo dyrere. Deraf vendingen "stinkende rig", som findes på adskillige hvis ikke alle europæiske sprog. Det er tungt at grave under et gulv, jorden er stenhård, så det blev nok ikke altid så dybt. Hvis der var tale om en familiegrav, blev den kun lukket med en sten, og måske endda ikke fuget. Krypten på Christianskirken er udført som en selvstændig kælder netop af hensyn til lugten. Med den store tilstrømning, som blev udløst både af 30-års krigen og af Christian 4. bestræbelser på at få driftige folk til Danmark,

⁷⁰ Bobé 1925, s. 184

⁷¹ Københavns brand 1728

⁷² Bobé 1925, s. 188

⁷³ Byen brænder 1728, s. 39

⁷⁴ Bobé 1925, s. 27

⁷⁵ Bobé 1925, 30-31, 347, 349

løb Skt. Petri tør for gulvplads, både over og under jorden. Uden for var det også småt med plads, Skt. Petri kirke har aldrig haft nogen stor kirkegård tilknyttet.

I 1648 blev den første del af gravkapellerne, Korte Kapel med 16 enkelte gravpladser, opført lige nord for kirken. Det blev forlænget med Lange Kapel 1658-1659 med 21 dobbelte gravpladser. I 1681-1683 blev det udvidet med Store Kapel, den trefløjede udgave, vi kender i dag. Korte Kapel måtte dog kortes af, da kirkens nordre sideskib blev udvidet i 1691. Den vestligste del brændte i 1728, og blev først genopført i 1739.⁷⁶

Johannes Lassenius, pastor, 1676 - 1692

Johannes Lassenius blev født i Waldau, Polen, 1636. Lassenius studerede i Rostock og Danzig, og rejste siden sammen med en ung patriciersøn fra Danzig på dannelsesrejse gennem Holland, Frankrig, Skotland og Irland. Tilbage i Danzig blev han sendt med andre adelige studenter gennem Holland, Frankrig, Italien og Spanien. Herefter studerede han i Prag, Zürich og Nürnberg. I Nürnberg udgave han et kampskrift mod paven. For denne indsats blev han sat fast af jesuitterne, som forsøgte at omvende ham til katolik med forskellige fysiske virkemidler. Det mislykkedes, og han blev ført gennem Ungarn og videre til den tyrkiske grænse og overladt til hedningerne. Det lykkedes ham at undslippe og vandre tilbage med meget besvær. I 1666 nåede han til Itzehoe, Holsten, og blev straks ansat som rektor på den lokale skole.

I Erik Pontoppidans danske kirkehistorie fortælles det om Lassenius, at han kunne finde på at vække en slumrende menighed ved at jonglere med sin halsklud som en gøgler. Historien findes i mange varianter. Bobé afviser historien som upassende. På den anden side har gøgleri nok være en udmærket kunst at beherske, da han skulle vandre fra Tyrkiet til Tyskland uden andre midler.^{77 78}

I Itzehoe startede Johannes Lassenius også sin omfattende litteraturvirksomhed. I 1668 blev han provst og hofprædikant hos grev Rantzau. I 1676 efterkom Lassenius trods grev Rantzaus modstand en kaldelse til Skt. Petri Kirke i København. Lassenius blev kendt for en skarp pen, der sommetider bragte ham på kant med majestæten og landets styre. Kongen besøgte jævnligt Skt. Petri Kirke, så der var ingen bad feelings.

En straffet kansler i Hamburg, der var død i fængslet, blev stedt til hvile med et citat fra Esajas bog, 22, 16-19, bl.a. "*du skændsel for din Herres hus!*". Lassenius' udtalelser gav også stof til smådeskrifter både i Danmark og Tyskland med fake news om hans skæbne.

Sikkert er det, at pastor Lassenius var værd at høre på, og han samlede op til 2.000 kirkegængere til sine gudstjenester. Det blev nødvendigt at udvide kirkens sideskib mod nord med endnu en sektion. Den blev ved den seneste restaurering 1994-1999, separeret fra kirkerummet, og benævnes nu Christian V sal efter den konge, der lod den bygge.

Johannes Lassenius' sidste prædiken holdt han, stærkt plaget af podagra, 19. august 1692, og han døde ti dage senere. Ved sin død efterlod Lassenius 36 udgivne skrifter, hvoraf nogle var oversat til flere sprog, og 23 ufærdige manuskripter. På hans epitafium af Thomas Quellinus i gravkapellerne står der i den latinske skrift: "*Han gav dette hus mæle*".⁷⁹

⁷⁶ Bobé 1925, s. 222

⁷⁷ Bobé 1925, s. 98 f

⁷⁸ Sankt Petri 2000, s. 24 ff

⁷⁹ Link?

Blandt hans udgivne skrifter kan nævnes ligprædiken over Sophie Charlotte Weigbers, død 13. marts 1683. Prædikenen fylder, med noter, 344 sider. Det har nok været de store foliosider, men selv hvis det var almindelige A4 sider, taler vi om ca. 10 timers prædiken. Ikke dårligt for en 13-årig afdød!

Christian 5. udstedte nye privilegier i 1678. Herunder bestemtes det, at foruden stolen til den kongelige patron skulle yderligere fire stole være reserveret hoffets ansatte, ministeren og de ansatte for det tyske kancelli.⁸⁰

Det 18. århundrede

Århundredet begyndte vanskeligt. I 1711 hærgede pesten i København. Ved den lejlighed døde en tredjedel af byens befolkning. Fra juni til oktober blev 1107 begravet fra Skt. Petri Kirke. Der kneb af gode grunde med at få alle godt begravet, og gravkapellerne måtte fyldes med sand for at dæmpe lugten. Andre kirker havde det samme problem.⁸¹ Kirken købte et par ejendomme på vestsiden af Larslejsstræde, og udlagde dem til pestkirkegård for de fattige.^{82 83}

Heinrich Dürkop, 1706 - 1730

Det var den pietistiske tid.

Hauptpastor Heinrich Dürkop var ingen spøgefugl, men kritiserede højlydt kong Frederik 4. for hans udenomsægteskabelige forbindelser. Ved en takkefest for freden med Sverige i 1721 sagde Dürkop: "*Glæd jer, I gode folk, men husk, der venter jer en stor dom. Læg mærke til, hvad jeg siger: Inden 10 år bliver København forvandlet til en stenbunke og ikke til at kende igen.*" Efter branden i 1728 blev han syg, men nåede dog at holde en prædiken i Holmens Kirke 17. november 1728, hvor dagens tekst forunderligt nok drejede sig om ødelæggelsens verderstyggelighed. I 1730 blev han afskediget på grund af sygdom.⁸⁴

Københavns Brand 1728

Københavns brand 1728, fra onsdag aften 20. oktober til lørdag morgen 23. oktober, nåede kirken inden et døgn efter starten, og alt inventar i kirke og gravkapeller blev ødelagt. Tårnet brændte ned til vægtergangen. Kirkebøgerne, som var ført siden 1633, blev opbevaret i et skab bag alteret, og gik tabt "*på grund af kirketjener Raupach's manglende åndsnærværelse*". Man må betænke omstændighederne, det har været et pandemium. Kvarteret omkring kirken har været indhyllet i røg lige fra brandens opståen, længe inden ilden nærmede sig. Da branden nåede kirken næste morgen, kunne det godt have krævet mere end én persons indsats at bære de mange dokumenter gennem rodet med risiko for at få mursten og brændende træ i hovedet. For slet ikke at nævne, at der måske ikke var noget sted at bære dem hen. I modsætning hertil blev hovedbøger (ført?) fra 1678, privilegiebreve med mere reddet i tre kister fra kirchenvorsteher Clares private bolig. En lang række af de til kirken hørende boliger og andre bygninger brændte.^{85 86}

⁸⁰ St. Petri 1975, s. 12

⁸¹ Bobé 1925, s. 50

⁸² Bobé 1925, s. 308

⁸³ St. Petri 1975, s. 15

⁸⁴ Bobé 1925, s. 112

⁸⁵ Bobé 1925, s. 190

⁸⁶ St. Petri 1975, s. 18

Kirken blev genopbygget med kongens støtte. Tårnet blev forhøjet fra vægtergangen. Menigheden ønskede et slankt tårn, men efter nogen vankelmodighed besluttede Frederik 4., at en beskeden kuppel passede bedre ind i den pietistiske tid.⁸⁷ Indvielsesgudstjenesten fandt sted 2. september 1731 med bidrag fra stadsmusikanterne, som spillede skøn musik i tårnrummet. Til jul var orglet færdigt, og stadsmusikanterne spillede igen.⁸⁸

Sydportalen blev nyopført af billedhuggeren Didrik Gercken. Over døren ses Sankt Peter med nøglen og Christian 6.'s våben.

Maleren Hendrik Krock donerede maleriet "Kristus på Oliebjerget", som blev alterbillede, og patron C.A. von Plessen donerede i 1732 Krocks maleri "Die Himmelfart Christi", som nu hænger i tårnrummet. Den store lysekrone i midten af kirken er også en gave, som man i dag ikke kender giveren af.

Der blev sendt et bønsskrift til kong Frederik 4., hvor menigheden påpegede, at der i det beskedne tårn dels ville mangle en væsentlig pryde i København, dels ville der ikke være plads til et ur, hvor forbipasserende kunne se tidspunktet. Kongen lod sig først overbevise, men fortrød så alligevel. Efter kongens død fastslog Christian 6. den 1. maj 1731, at det måtte blive ved kuplen, indtil menigheden havde råd til et tårn.⁸⁹

Kirkebøssen i smedjern fra ca. 1680 og tre lysekroner overlevede branden. Den vestlige del af Lange Kapel var ødelagt, og måtte genopbygges. Man gjorde sig arkitektarbejdet let ved bare at gentage elementerne fra den sydlige del af det Store Kapel.⁹⁰

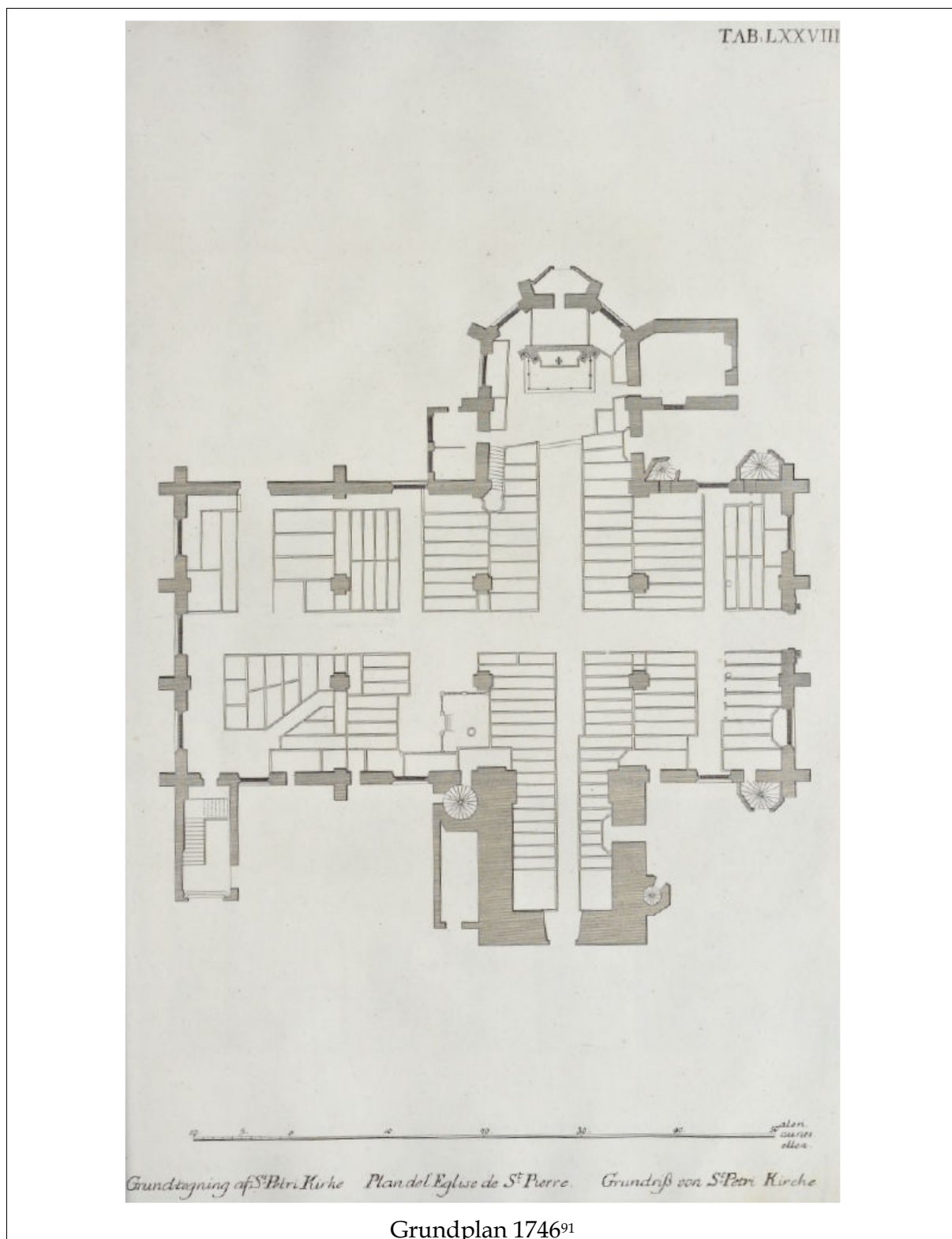
Kirkens grundplan 1746 finde hos den danske Vitruvius. Man bemærker de tre vindeltrapper op ad det sydlige sideskib. De har ført til de fines pulpitter gennem særlige døre.

⁸⁷ Sankt Petri 2000, s. 161

⁸⁸ Bobé 1925, s. 190 ff

⁸⁹ Bobé 1925, s. 194 ff

⁹⁰ Sankt Petri 2000, s. 164

I 1750 fik patronen besked om, at kongen var sindet at give 10 - 12.000 rigsdaler til opførelse af en "convenable und anständigen Turmspitzen". Hoftømrer og brandmajor Johann Boye Junge, også kendt fra Johann Struensees skafot, indleverede tre forslag.

⁹¹ Vitruvius, s. 276 i den første pdf-fil

Menighedsrådet besluttede sig for forslag C med håb om, at ministeriet ville donere det manglende beløb. Det blev godkendt med det lovede beløb, men byggeriet måtte afvente yderligere finansiering. Menigheden udfærdigede et udkast til kontrakt med Johann Boye Junge. Det var for tidligt, viste det sig. Kongen kunne ikke lide forslaget, men havde i 1750 bedt hofbygmester Nikolai Eigtved udarbejde et forslag.

Menigheden protesterede overfor kongen, og vandt gehør. Eigtved døde i 1754, og så var det i hvert fald Junge, der stod for byggeriet. Kontraktforhandlingerne blev meget vanskelige, men endelig 10. januar 1756 kunne kontrakten underskrives for en sum af 19.840 rigsdaler plus en begravelse i gravkapperne. Hvor meget af den endelige udgave af tårnet, der skyldes Eigtved, og hver meget Junge, er stadig uklart. Til gengæld ved vi, at menigheden fik først adgang til tårnet, efter at honorarspørgsmålet var afgjort ved Højesteret. Menigheden mente ikke, at byggeriet svarede til kontrakten.

Gennem det 18. århundrede lykkedes det menigheden at forbedre økonomien meget markant, blandt andet ved testamentariske gaver til menighedspleje og til de fattige medlemmer.

Grev J.H.E. Bernstorff, 1763 - 1772

Grev J.H.E. Bernstorff var statsminister og leder af det tyske kancelli, og i perioden 1763 - 1772 patron for Skt. Petri Kirke. Blandt hans indsats i Danmark kan nævnes støtte til indvandring af både kunstnere, forretningsfolk og håndværkere. Gennem støtten til kunsterne var i han i høj grad med til at lægge grunden for den danske guldalder.⁹²

Balthasar Münter, 1766 - 1793

Balthasar Münter skrev sig ind i rækken af Skt. Petri præster, der havde et godt øje til kongens livsførelse. I maj 1767 nedbrændte det kongelige bryghus og branden truede slottet. Münter så det i sin prædiken som advarsel mod kong Frederik 5. letsindige livsførelse. Det indbragte ham en reprimande fra hoffet. I september 1771 indbragte en prædiken om unyttige træer, der burde fældes, ham en bøde på 50 daler. Den var nok et forvarsel om Münters meget aktive deltagelse i konspirationen mod den ikke troende Struensee. Balthasar Münter var ikke kun populær i almenheden, han omgikkes også hjemmevant med samfundets øverste lag, A.P. Bernstorff, H.E. Schimmelmann og C.D.F. Reventlow.

Skt. Petri Kirke havde en central placering i modstanden mod Struensee og planerne om at styrte ham. Præsten Balthasar Münters datter, Frederike Brun, som på det tidspunkt var 7 år, fortæller i sine erindringer, at hun pralede overfor en gæst med, at hun vidste, at Struensee og Brandt skulle styrtes 14 dage senere. Den unge dame blev straks lukket inde under moderens skarpe opsyn de 14 dage. Samme dame fortæller i øvrigt, at hun var gode venner med graveren. Så gode venner, at graveren hjalp hende med at bruge et barnelig i en kiste øverst i gravkappellets kælder som dukke!⁹³

Balthasar Münter huskes bl.a. for sin bog "Bekehrungsgeschichte des vormaligen Grafen und Kgl. Dänischen geheimen Cabinetsministers Joh.Fried. Struensee", som blev oversat til flere sprog, men også modtaget med nogen skepsis. Det forekom ikke sandsynligt, at den ugudelige Struensee skulle være blevet omvendt så let. Der findes ingen uafhængige skriftlige beviser for påstanden. Tværtimod, Münter citerer Struensee for at forklare

⁹² St. Petri 1975, s. 23

⁹³ Wahrheit aus Morgenträumen, s. 20

sygdom med "dårlig luft", hvilket Struensee, som var en dygtig læge, var helt klar over var forkert.

Münter var igen aktivt med i konspirationen til systemskiftet i 1784, hvor Ove Høegh-Guldberg og enkedronningen Juliane Marie blev sat fra magten, og den trofaste tyskfødte stab igen indtog regeringskontorerne.

Münter huskes i menigheden også for sit store arbejde for de fattige og sammen med Pauline Tutein, hvis kontrafej er kendt fra 20 kr. sedlerne, for pigeskolen. Desuden er han selvfølgelig bekendt som fader til Sjællands biskop Frederik Münter og datteren Frederike Brun, som blev et stort navn i det danske åndsliv.⁹⁴

Johann Friedrich Struensee

Det pikante i Skt. Petris rolle vedrørende Johann Struensee er, at man var engageret på begge sider i striden. Deltagelsen i Struensees styrt fra magten er omtalt ovenfor. Blandt Struensees støtter var Skt. Petris hjælpepræst, Friedrich Gabriel Resewitz. Hans relativt fri-sindede standpunkt og interesse for en reform af fattigvæsenet, bl.a. udtrykt i det lille skrift "Über die Versorgung der Armen", 1769, skaffede ham J.F. Struensees bevågenhed, og 1771 fik han sæde i kommissionen til omorganisering af fattigforsorgen i Kbh. R. foreslog bl.a. ophævelsen af Vajsenhuset og i dets sted oprettelsen af en plejeanstalt og en realskole.

Da Struensee faldt, festede Københavns borgere, men Resewitz deltog ikke i festen. Søndag efter Struensees fald holdt Resewitz en prædiken uden at nævne Struenses navn med et ord. Det skabte en dårlig stemning mellem menigheden og Resewitz. Det var derfor med lettelse Resewitz 1775 kunne drage bort som generalsuperintendent i Magdeburg og "abbed" ved den berømte Kloster Berge opdragelsesanstalt, hvortil han bl.a. havde kvalificeret sig med bogen "Die Erziehung des Bürgers zum Gebrauch des gesunden Verstandes", 1773, der vandt vid udbredelse som programskrift for den moderne tyske realskole.⁹⁵

⁹⁴ Bobé 1925, s. 122 ff

⁹⁵ Friedrich Gabriel Resewitz

I 1895 fandt man ved udgravning til Folkets Hus på Enghave Plads en lille kiste med knogler i, og med bogstaverne B og S på låget. Det kunne være resterne af Struensee og Brandt, bedømte man. Kisten blev anbragt på Vestre Kirkegård, indtil blikkenslagerlaugets oldermand i 1914 fik den tanke at donere et epitafium over Struensee. Han ville gerne være sikker på knoglernes autencitet, og fik dem undersøgt. Der var knogler af syv mennesker og ikke noget helt skelet. Blikkenslageren ville ikke "donere et epitafium over 7 forbrydere", så der kom ikke mere ud af den sag. Knoglerne er siden undersøgt flere gange med samme resultat. Et par af knoglerne har skader, der tyder på øksehug⁹⁶. Efter en af undersøgelserne kom kisten til Skt. Petris gravkapeller, hvor den i dag står under Schimmelmans kapel, og ikke er tilgængelig for offentligheden.

Det 19. århundrede

Københavns bombardement, 2. - 4. september 1807

Efter bombardementet i 1807 bemærker en besøgende i december 1807: *Kirken er det sted, hvor man tydeligst kan se virkningen af menneskenes djævelske værktøj. Der ligger hele og eksploderede bomber. Alter og orgel er ødelagt. Det meste af træværket og indretningen er faldet ned og pulveriseret. Gravene i gulvet står åbne og kister og lig er spredt i 1000 stykker.* Kirkens tag blev gennemboret af 200 bomber og raketter, tag og interiør var ødelagt, kun skelettet var tilbage. I gravkapellerne gik det ikke meget bedre. Tårnet fik strejfskud, men undgik fuldtreffere i modsætning til Vor Frue Kirke. Overgraver Jakob Jørgensen, en gammel mand på 67 år, gennemførte utrætteligt redningsarbejdet tre dage og nætter, så bomber og tilløb til ild blev slukket. Det har svaret til at lappe hullerne i en skydeskive, mens der blev skudt på den.

I 1808 blev reglerne for ordenen Dannebrog ændret, så ordenen kunne tildeles alle samfundsklasser. Hidtil kunne kun adelige få ordenen, mens borgerlige og bønder måtte nøjes med at blive dannebrogsmænd. Jakob Jørgensen var en af de første, der fik fornøjelse af ændringen, da han i 1808 blev udnævnt til Ridder af Dannebrog for sin dåd. Der sidder en mindeplade for ham i gravkapellerne lige inden for døren fra Christian V sal ved siden af H.E. Schimmelmans kapel.⁹⁷

Indtil kirken var bragt i en tålelig stand i 1816, holdt menigheden til i Helligåndskirken. Den havde i sagens natur ikke den særlig charme at være menighedens egen kirke. For

⁹⁶ Struensee spøger

⁹⁷ Bobé 1925, s. 201

nogle af menighedens medlemmer kunne den ene danske kirke være lige så god som den anden, og så måske ovenikøbet nærmere ved hjemmet. Kassen var tom, medlemsskaren skrumpede.

For et par år siden ville en besøgende fra USA se den kirke, hvor hendes forfædre i følge familietraditionen var blevet gift. Efter rundvisningen kom det frem, at vielsen var foretaget i 1815. Den var altså ikke sket i Skt. Petri Kirke, men sandsynligvis i Helligåndskirken. Efter et i hast arrangeret besøg i Helligåndskirken kom damen i tanke om, at der også skulle være en gravsten at finde. Den kunne vi heldigvis lokalisere i muren mod Nørregade, og så var familietraditionen i hvert fald bestyrket med dokumenterede detaljer.

I 1808 blev der udarbejdet et budget for genopbygningen. Danmark var hårdt ramt af krigene, og patronen Schimmelman havde hænderne fulde, både i statsadministrationen og i bestyrelsen af fideikommiset.

Menighedens medlemstal styrtdykkede efter 1807, og der var tale om, hvorvidt der stadig skulle prædikes på tysk i både Skt. Petri, Garnisonskirken, Kastelskirken, Frederikskirken og Den reformerte Kirke. Ulykkerne væltede ind. Den 26. august 1813 døde pastor Ludwig Manthey⁹⁸. April 1814 døde hans kollega M.F. Paisen.

16. maj 1814 trådte ældste, kuratorer, forstandere og elegerede sammen for første gang efter bombardementet, og besluttede sig for at starte en kamp for menighedens selvstændighed og fortsættelse. Den kamp skulle vise sig at blive meget både bitter og langvarig. Sammenlægning med Frederikskirke på Christianshavn var fristende, Frederikskirke var ikke beskadiget af bombardementet. Ledende folk fra det tyske kancelli og blandt byens spidser deltog aktivt i kampen for at få Skt. Petri restaureret og holde andre menigheder væk fra bygningen. Sjællands biskop, Friederich Münster, søn af Balthasar Münster, og hans søster Frederike Brun var også blandt de betydningsfulde støtter.⁹⁹

Der blev samlet ind til genopbygningen hos menigheden, ca. 12.000 rigsdaler, i Slesvig, ca. 17.000 rigsdaler, i de danske provinser ca. 16.000 rigsdaler. Med tilskud fra kongen og fra Schimmelman blev det i alt 76.833 rigsdaler. Genopbygningsomkostningerne var 54.000 rigsdaler, resten af midlerne gik til betaling af de midlertidige foranstaltninger og til genopbygning af kirkens øvrige ejendomme.¹⁰⁰

Gravsten fra gulvet i gravkapellerne blev fjernet og indmuret i den nordlige mur i Kräutergarten.¹⁰¹

Man måtte sælge præsteboligen på hjørnet ved Nørregade, og antallet af præster ved kirken blev skåret ned til én. Præsteboligen var brændt, og en ny præstebolig på hjørnet af Skt. Pedersstræde og Larslejsstræde **Error! Bookmark not defined.** blev kun finansieret med stort besvær. Pastor Dr. Kochen måtte acceptere en halvering af lønnen.¹⁰²

Dr. Albrecht Kochen blev valgt som hauptpastor i 1816 og var en selvbevidst herre.¹⁰³ Ved audiensen hos Frederik 6. beklagede han sig over, at biskop Mynster havde understreget

⁹⁸ Bobé 1925, s. 341

⁹⁹ Bobé 1925, s. 73

¹⁰⁰ St. Petri 1975, s. 29

¹⁰¹ Sankt Petri 2000, s. 172

¹⁰² Bobé 1925, s. 167

¹⁰³ Sankt Petri Skoles historie, s. 10

hans pligter ved indsættelsen. "*Hvorfor ikke*", svarede kongen, "*Mynster understregede også mine pligter da jeg blev salvet, og det gjorde han ret i!*"¹⁰⁴

26. marts 1815 blev genopbygningen påbegyndt. Kirken blev noget ændret. Pulpiturerne i nordskibet og i koret bag alteret blev ikke genetableret. Pulpituret i det sydlige sideskib blev udvidet med en stolerække og en vindeltrappe blev erstattet med en mere bekvem trappe til glæde for de kongelige. Adskillige private indgangsdøre til de reservede bænke blev tilmuret, hovedindgangen fik glasdøre, og der kom døre "i alle ender" af kirken. Hele kirken blev hvidtet. Stolene kunne reddes, prædikestolen måtte fornys.

Alteret var delvis reddet, og søjlerne blev genbrugt. Altertavlen af H. Krock var også reddet, men åbenbart ikke længere passende. Den blev forvist til en mindre fremtrædende plads i nordskibet, i dag hænger den til højre for orglet. I stedet donerede Frederike og Constantin Brun i 1819 det nuværende billede Kristi opstandelse, malet i Rom af professor J.L. Lund. Lund kendes også fra Akropolis fortæppet i Det kongelige Teater foruden en masse andre altertavler m.m.

Under kirkegulvet var der omkring 100 grave, hvoraf en del var åbne og indholdet spredt efter at være ramt af bomber. Af gravene under gulvet var 40 muret og resten i mere eller mindre råddent træ. I 1805 var det blevet forbudt at begrave folk under kirkegulvet af hygiejniske grunde. Menighedsrådet besluttede sig for at mure et dække, så alle grave kunne forblive, uden at luften fra gravene kom op i kirken. Gulvet blev belagt med fliser.

Gravkapellerne blev nødtørftigt repareret. Thyme-Pelts stiftelse blev genopført 1819 og 1822 med plads til 38 beboere.

Efter genopbygningen blev der holdt festgudstjeneste ved pastor Dr. Johannesen og med deltagelse af prins Christian og prinsessen og 2.000 mennesker, så mange, som kunne staves ind i kirken.¹⁰⁵

Det blev til en ny døbefont i 1830. Den gamle var gået til under bombardementet, men der findes dog en kopi i slotskapellet på Ledreborg.¹⁰⁶

Pastor Kochen var noget selvhævdende og vanskeligt omgængelig. Et par gange måtte han betale bod for upassende bemærkninger. I 1824 blev der konstateret fusk med papirerne på Drengeskolen. På patronen Schimmelmans forbøn blev Dr. Kochen afskediget i nåde og fik en stilling som superintendent i Eutin. I øvrigt gav menigheden ham en fornem gave i form af et kostbart sølvservice til afsked.

Sporene efter bomberne i tårnet blev delvis repareret i 1842. Spiret svajede i stormvejr, og der måtte bygges et stillads, så det kunne befæstes. Tårnets "opblæste" hane, 300 år gammel, blev ved samme lejlighed repareret, efter at den længe forinden var blevet invalideret af et lynnedslag, og kun hang i sporerne. Den handicappede hane havde været et emne i den offentlige debat.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Bobé 1925, s. 140

¹⁰⁵ Bobé 1925, s. 145 ff

¹⁰⁶ Sankt Petri 2000, s. 164

¹⁰⁷ Bobé 1925, s. 206

Dr. Johannesen, 1825 - 1854

De Slesvigske krige 1848 - 1850 bragte nye udfordringer til Dr. Johannesen og menigheden. Kong Christian 8. døde 20. januar 1848. Stemningen i København var anspændt, og mange af byens tyskorienterede borgere flygtede fra usikkerheden. Pastor Johannesen bemærker i sin erindringer, at nogle flygtede med skib, andre ad landevejen, og nogle endda til Sverige. Pastor Thun fra Frederikskirken på Christianshavn flygtede med sin familie til Tyskland. Menigheden kom aldrig på fode igen. Kateketen ved Skt. Petri, J.F. Stapel, fik af Københavns biskop Mynster lov til at holde en kort ferie pga behov for en uopsættelig rejse til Tyskland. Den formentlig noget forbavsede Dr. J.C.G. Johannesen fik en uge efter en besked fra Stapel i Tyskland, at han ikke ville komme tilbage. Dr. J.C.G. Johannesen modtog derefter en afskedsansøgning, som Stapel havde ladet blive tilbage ved sin afrejse.¹⁰⁸

I følge holstensk skik bad Dr. J.C.G. Johannesen ikke for kongens hus ved de tre store høj-tider. Ved påske bredte sig det rygte i København, at Dr. J.C.G. Johannesen ikke længere respekterede kongehuset, men tilsluttede sig oprøret.

Til konfirmationen påskesøndag 1848 var 150 konfirmander tilmeldt, men kun 3 mødte op. 2. påskedags gudstjeneste blev indledt med svagt besøg, men hen mod slutningen af gudstjenesten indfandt der sig en støjende menneskemængde, åbenbart for at sikre sig, at kongehuset blev inddraget i forbønnen. Om aftenen mødte en større, truende menneskemængde op foran præsteboligen, og forlangte "præsten frem". Dr. J.C.G. Johannesen valgte at løbe risikoen ved at stå frem på balkonen, og forklarede sagens rette sammenhæng. Han sluttede med at spørge, om forklaringen var tilfredsstillende. Det var der tilslutning til, og forsamlingen opløstes med et ønske om "en god rolig nat" for præsten.¹⁰⁹

Stemningen i byen var dog fjendtlig, og påvirkede præstefamiliens liv meget. Johannesen måtte køre delvis formummet i vogn, når han skulle rundt i byen, og familien måtte sove i baghuset af hensyn til natteroen. Efter 30 års virke i København blev Dr. J.C.G. Johannesen syg i 1854 og tog sin afsked. Han døde undervejs hjem til Tyskland.

Hauptpastor Dr. P.F. Schmaltz, 1856-1893

Valget af Johannesens efterfølger medførte alverdens problemer. Styret i Preussen kunne ikke acceptere menighedens foretrukne kandidat. Det endte med at dr. P.F. Schmaltz blev valgt og overtog, hvad man med rimelighed kan kalde et håndværkertilbud. Den komplicerede organisation med Patron, chorrat, ældste og elegeretforsamling var med tiden gået noget i glemmebogen. Nu blev den genoplivet, stadig uden opgaver til elegeretforsamlingen. Menigheden skrumpede så meget, at det var vanskeligt at finde kandidater til alle poster. Menighedens danske islæt blev forstærket ved at ikke alle indvandrede håndværkere længere regnede tysk som deres modersmål. Der blev derfor startet en bevægelse for at indføre mere dansk i gudstjenesterne. Talsmanden bagermester Scherfig blev i 1855 valgt til ældsterådet, en post han bestred indtil 1880.¹¹⁰

¹⁰⁸ St. Petri 1975, s. 32

¹⁰⁹ St. Petri 1975, s. 32

¹¹⁰ St. Petri 1975, s. 35

Den store industrimand G.A. Hagemann boede i sin studietid i Larslejsstræde 3. Mens han var i udlandet, boede en studiekammerat, Georg, i lejligheden. Georg skriver i efteråret 1865 i et brev til G.A. Hagemann: "*Petri Kirke er undergaaet en total Reparation baade ind og udvendig, saa den snart er heel fiin at see til, og Præsten og hans flotte Kone (hun er frugtsommelig, siger Otto, som kommer nu) lille Datter og Paul, seer jeg næsten hver Dag; de kjøre meget ud i Droschke og Wienervogn (igaar to Gange, Datteren i lutter Dannebrogfarver, maaske for at Præsten kan vise sin Patriotisme overfor Slesvigerne).*"¹¹¹

Larslejsstræde i Slutningen af 1890'erne. Huset til venstre i Forgrunden er No.3. Det findes endnu i næsten uforandret Skikkelse.

Illustration fra G.A. Hagemann. Det fremstående hus er Thyme-Pelts stiftelse.

Patronen fra 1843 til 1864, Adam Wilhelm Moltke, var statsminister og havde rigeligt andet at se til. Kirkens administration sejlede. I 1864 blev Frederik Ferdinand Tillisch udpeget til patron hen over hovedet på menigheden. Han var særlig kendt i tysk-talende kredse for sine utroligt upopulære forsøg på som minister at fordanske Slesvig og Holsten.

I 1865 blev gennemgik kirken en "hårdhændet" (Hans Munk Hansens betegnelse) restaurering under ledelse af Baumeister H.C. Stilling. De to billeder af Krock blev hængt op på nordvæggen (Nu Christian V sal) til begge sider for "Kongevinduet", hvor to vinduer blev muret til.¹¹² Pulpituret i den sydlige fløj blev fjernet, tårndøren muret til, og tårnet afskåret med en væg. Bag væggen blev indrettet et rum til fremtidige formål, som - sikkert hurtigt - fik status af pulterkammer. Den resterende, øverste del af tårnvinduet, blev betegnet "staldvinduet", indtil det store vindue og døren blev genetableret 1994-1999.

Gulvet blev lagt med brædder, desværre med dårlig understøtning. Bænkene i skåret egetræ blev erstattet af fyrretræsbenke med egetræs ådring. Endnu en gang blev kirken forsynet med et varmeanlæg uden varme. Til historien hører, at alle kirkens fonde og midler forsvandt i processen, delvis ved bedrageri.¹¹³ Bobé bemærker, at forbandelserne i flere fundatser mod hver den, der misbrugte midlerne, åbenbart ikke havde nogen virkning.

I 1865 skulle der ansættes en nr. 2 præst, og den danske bevægelse forsøgt at få ansat en dansk-talende præst. Det blev afværget ved at Kultur- og kirkeministeriet i 1866 fastslog, at menighedens eksistensberettigelse beroede på, at der blev talt tysk. Kampen var dog ikke slut, og afgørelsen blev appelleret til Højesteret. Det endte med forlig, hvor ministeriet i en resolution af 15. januar 1872 fastslog at menighedens retlige grundlag er bundet til det tyske sprog, og at ingen kunne være medlem uden at mestre tysk. Undtagelsesvis kunne der dog tales dansk, når omstændighederne talte for det. Den forståelse er siden udvidet til at omfatte engelsk.¹¹⁴

¹¹¹ G.A. Hagemann, s. 37-38

¹¹² Bobé 1925, s. 210 ff

¹¹³ Bobé 1925, s. 77, 206 & 208

¹¹⁴ St. Petri 1975, s. 37

I 1868 blev en fra den tyske gruppe valgt til den ene af de to formandsposter. Kort derefter gik en ældste konkurs, og en ny formand for ældsterådet skulle vælges. Grosserer W. Bähnke ("intet bord uden Bähnke", indvandret fra Kiel 1858) fik over halvdelen af de afgivne stemmer, og så kunne den potte være ude. Den tabende part anlagde imidlertid sag an mod Bähnke for injurier og sagen blev ført gennem alle instanser indtil Bähnke blev frifundet i 1873.

I 1872 blev grosserer Bähnke valgt til leder af Sankt Petri Gemeindeverein, der ønskede at bevare menigheden tysksproget i overensstemmelse med det oprindelige formål: en dansk menighed for kongens tysktalende undersåtter, som beskrevet i privilegierne fra 1678. Bähnke understregede overfor offentligheden, at menigheden ikke udgjorde en tysk koloni, bevægelse eller parti, men bestod af dansksindede medlemmer.

Statsmagten måtte flere gange gribe ind overfor patron Tillisch' virke. 30. december 1872 afviste Tillisch et valg af to nye formænd, og Sankt Petri Gemeindeverein slæbte Tillisch for retten. Sagen blev dog afgjort ved at ministeriet 21. november 1873 fratog patronen retten til at blande sig i valget.

Bähnke blev valgt til kirkeældste i 1874 og bestred den stilling til 1907.

I 1879 løb det danske parti igen stormløb mod det tyske sprog ved en længere redegørelse i Ministerialtidende. Strategien var at få ændret privilegierne fra 1678. Der blev nedsat en arbejdsgruppe med medlemmer fra alle parter. Ministeriet huggede den gordiske knude over ved at godkende resultatet med det forbehold, at de omstridte punkter om sproget blev udeladt af godkendelsen 13. december 1880. Derved blev det omstridte spørgsmål ved privilegierne fra 1678. Der blev indført et Kirchenkollegium på fem medlemmer, valgt for 10 år. Patronen skal ikke længere godkende valget af medlemmer til kirkekollegiet, men skal mægle ved uenighed, så man ikke igen må ty til retssystemet. Til gengæld udpeger majestæten patronen, menigheden har kun høringsret. De øvrige forsamlinger blev det overladt til Kirkekollegiet at nedlægge. Der blev indført noget så avanceret som kvindeligt stemmeret, og præsten kom på fast løn. Det sidste lettede præstens tilværelse for et konstant og pinligt problem med husholdningsindtægterne.¹¹⁵

Tillisch blev i 1881 "tidligt" pensioneret som patron allerede som 80-årig. Hermed mistede den dansk-talende fraktion sin afgørende forbundsfælle. Efter ham kom Wilhelm Carl Eppingen Sponneck, som var en effektiv administrator. Wilhelm Sponneck fik sammen med kirkens ledelse påbegyndt en kraftig indsats for at få økonomien på fode igen og fik fornyet varmeanlægget i kirken. I 1894 var den økonomiske situation igen tilfredsstillende.¹¹⁶

¹¹⁷

Djævelen ligger i detaljen. Ved pastor Dr. P.F. Schmaltz' død i 1893 blussede stridighederne op igen. Der var 48 ansøgere til stillingen som hauptpastor, blandt hvilke 12 blev udtaget til prøveprædiken. Desværre var valgproceduren ikke præciseret i afgørelsen fra 1880, rollefordelingen mellem Kirchenkollegium og menigheden var uklar, for slet ikke at nævne de elegeredes antal og rolle. Ministeriet havde den forståelse, at elegeret-forsamlingen var nedlagt. Formelt havde kongen ret til at afgøre valget af pastor, men i praksis havde det i mange år været overladt til menigheden. Nu havde stridighederne den virk-

¹¹⁵ St. Petri 1975, s. 41

¹¹⁶ Bobé, 1925, s.168

¹¹⁷ 400 Jahre deutsche Gemeinde

ning, at majestæten genoplivede retten til at afgøre valget. Kirchenkollegium og menigheden ville gerne beholde elegeret-forsamlingen som en slags repræsentantskab. Valget til elegeret-forsamlingen, men ikke den tågede formålsbeskrivelse, blev præciseret i en kongelig resolution af 22. april 1902.¹¹⁸

I 1886 og 1905 måtte de forfaldne gravkapeller repareres. Samtidig fik telefonselskabet KTAS lov at bygge ind over Kräutergarten mod at lave en lille søjlegang. For at skaffe de fornødne midler indførte man muligheden for at få stillet kisterne på gulvet i gravkapellerne. De fleste pladser blev solgt til udenforstående. Det var ikke arkitektonisk vellykket, men kisterne blev dog stående indtil restaureringen 1994-1999.¹¹⁹

I 1888 blev tre lysekroner flyttet fra gravkapellerne til kirken og hængt op sammen med fem andre. Den store lysekrone i midten fra 1732 har aldrig hængt andre steder. I samme periode blev kirken befriet for sin rødbrune puds, så den stod, som den står i dag. Hvis nogle af murstenene forekommer at ligne 2. sortering, kan det altså have at gøre med, at det aldrig var meningen, at de skulle ses. Noget af murværket blev repareret med cementmørtel, en fadæse, som stadig i 2018 kræver reparationer.¹²⁰

I 1896 rejste der sig en bevægelse for at fejre den preussiske sejr over Frankrig i 1871. Det med tyske sejre var et følsomt emne i København på den tid, og Bähnke måtte mane til ro. Utilfredse tyskere klagede til Berlin, hvor aviserne begyndte at skrive om ufrihed i København. Igen viste Bähnke sit format og fik sagen talt til ro også i Berlin.

Det 20. århundrede

I 1903 blev pastor W. Lampe, på grund af sin politiske holdning også kendt som den "sort-hvide-røde Lampe"¹²¹, valgt som hauptpastor. Lampe var måske ikke en blændende teolog, men et energisk og velmenende menneske, der udrettede meget godt for menigheden.¹²²

Kirkemuren overlevede i 1906 lige akkurat et forslag om at få den fjernet. Porten mod Nørregade blev drejet fra at flugte med Nørregade til at skære hjørnet i 45 grader. Gitrene i portene, dengang alle forskellige, blev udført af smedemester J.C. Francis efter tegning fra 1913 af bygmester Prof. Alb. Jensen med ændringer af Thorvald Jørgensen. Reparationen af muren blev færdig i 1915.

Adskillige medlemmer af menigheden drog i felten på tysk side i første verdenskrig. Mange vendte ikke tilbage, derom vidner mindetavlen i gravkapellerne. Menigheden var aktiv i det humanitære arbejde for at hjælpe tilbagevendende soldater og familier, der havde mistet en forsørger.

En tankevækkende parallel til 1728 blev situationen i 1918 efter Første Verdenskrig, hvor det også stod småt til med finanserne. Hauptpastor fik lavet en fotografisk kopi af kirkens kollektbog, og drog med den rundt i fem måneder i Tyskland for at samle ind til en reservecfond for kirken og skolen. Han kom hjem i august 1918 med 400.000 Mark, men de

¹¹⁸ St. Petri 1975, s. 43

¹¹⁹ Sankt Petri 2000, s. 175

¹²⁰ Restaureringen 1994-1999, s. 44

¹²¹ Die 1866 ersonnene Farbkombination Schwarz-Weiß-Rot bildete ab 1867 die Flagge des Norddeutschen Bundes und von 1871 bis 1919 sowie von 1933 bis 1945 die Farben des Deutschen Reiches. (<https://de.wikipedia.org/wiki/Schwarz-Wei%C3%9F-Rot>)

¹²² St. Petri 1975, s. 45

kunne ikke veksles til dansk mønt. Indsamlingskomiteen forsøgte at værdisikre midlerne ved investering, men det var spekulation og dermed ulovligt. Tilslut kom der intet ud af bestræbelserne. Hvorfor man fra Danmark, hvor gullaschbaronerne havde haft fire år med kronede dage, søgte støtte i det smadrede Tyskland, er ikke oplyst hos Bobé.^{123 124}

Hanen på toppen af tårnet var groet fast på grund af uhensigtsmæssigt materialevalg, og var til fare for tårnets spids. I 1917 blev hanen forsynet med kuglelejer, og tårnets kugler forgyldt.

Det lykkedes pastor Lampe ved langvarig indsats at skaffe midler til glasmosaikker i vinduerne. De blev udført af prof. Linnemann i nygotisk stil, og indsat i 1922. Kirken var noget hvid og fattig på udsmykning og blev herved tilført varme, lys og intimitet, hed det.¹²⁵ Lige det med lys var nok tvivlsomt. I følge nulevende øjenvidner var glasmosaikkerne flotte, når solen skinnede, og ellers sorte. Glasmosaikkerne blev udsat for en del hærværk og blev erstattet med klart glas ved restaureringen 1994-1999. De ligger nu på loftet for alle tilfældes skyld.

I 1929 blev Lampes 25 års jubilæum fejret med stor festivitas. Imidlertid var Lampe gløddende nationalist, og det gik ikke godt i spænd den danske forståelse af nazismens fremmarch i Tyskland. I 1933 blev pastor Lampe fritaget for tjeneste, fordi han havde "mistet sin føling med menigheden".¹²⁶

Besættelsen og anden verdenskrig

Dermed var problemerne desværre ikke løst.

Werner Görnandt, hauptpastor

I 1931 udnævnte biskop Otto Dibelius, Berlin-Brandenburg, pastor Werner Görnandt til stiftsprovst i Potsdam. Straks efter Hitlers magtovertagelse 30. januar 1933 blev Görnandt erklæret for uønsket og tvunget bort fra sit embede.¹²⁷ Det hører til historien, at Görnandts hustru havde jødiske aner. Werner Görnandt valgte at få luftforandring og trådte til som hjælpepræst ved Skt. Petri Kirke i København.

I 1929 var Gustav Modis blevet ansat som organist ved Skt. Petri og musiklærer ved skolen. Han var straks gået aktivt i gang med at skabe en nazistisk efterretningscelle i København. Efterretningerne blev sendt til nazistpartiets udlandskontor i Hamburg. Den politiske virksomhed passede ikke skolen, og den 21. september 1932 blev det besluttet at opsiges Modis pr. 31. juli 1933 fra hans virke på skolen på grund af hans arbejde som Ortsgruppenleiter. Kirken fulgte trop, og dermed havde Modis fået sin afsked fra begge poster. Modis satte sig voldsomt til modværge. Johannes Jensen bemærker, at det var måske en nyttig erfaring for menigheden, med hensyn til hvad man kunne forvente fra den kant.¹²⁸

Pastor W. Lampe, som selv var på vej ud af kirken på grund af utilfredsstillende indsats, forsvarede energisk Modis. Med Hitlers magtovertagelse 30. januar 1933 vejrede Modis morgenluft. Kampens første offer blev pastor Lampe, som rejste til Tyskland 4. marts 1933.

¹²³ Bobé 1925, s. 164

¹²⁴ St. Petri 1975, s. 47

¹²⁵ St. Petri 1975, s. 48

¹²⁶ St. Petri 1975, s. 49

¹²⁷ Dr. theol. Werner Görnandt

¹²⁸ Sankt Petri 2000, s. 134

To dage senere meddelte ambassadøren, at Lampe ikke ville vende tilbage. Kateketen W. Jahn, som længe havde bistået Lampe, overtog foreløbig hans post som hauptpastor og formand for skolekommissionen. Så var man kommet fra asken og i ilden, Jahn var også aktiv nazist, medlem af og en ivrig fortaler for den nazistiske organisation Deutsche Christen. Hermed havde Modis fået en ny forbundsfælle.

Der blev indledt en voldsom skyttegravskrig mellem på den ene side Modis og Jahn sammen med et antal lærere fra skolen, og på den anden side især pastor Görnandt, menighedsrådsformanden Peter de Vos og patronen Frands Vilhelm Axel greve Brockenhuus-Schack. I løbet af 1933 skrev syv nazistiske lærere under på et krav om skolekommissionens afgang, bortset fra Jahn. Sagen påkaldte sig offentlig interesse. Et læserbrev i Socialdemokraten advarede om, at det danske samfund ikke ville acceptere at betale for nazistisk propaganda, forklædt som skolegang. En betydelig andel af eleverne var rent danske, og gik på skolen for sprogets skyld, og måtte formodes at ville forlade en politiseret skole. Bag linierne arbejdede den tyske ambassadør, som sikkert var irriteret over at få sit affald gennemrodet af Modis og konsorter, sammen med dronning Alexandrine på at komme af med Modis.

Udenrigsministeriet i Berlin forstod omsider, at Skt. Petri Skole var ved at implodere. Der blev sendt en gesandt til København, som skar igennem på vegne af Udenrigsministeriet. Modis og fem af de syv lærere rejste hjem til nytår, de sidste to halvandet år senere, juni 1935. Måske har en tænksom embedsmand også overvejet, hvad der kunne ske, hvis menigheden ikke levede op til stiftelsesspecifikationen: en almindelig dansk menighed og en almindelig dansk skole for kongens tysktalende undersåtter? En hjemløs menighed og en vildfaren skole kunne godt blive en pinagtig historie.

Werner Görnandt blev valgt til hauptpastor. Han var faktisk ikke menighedens foretrukne, men dronning Alexandrine blandede sig i valget. Hun kom til gudstjenester i Skt Petri Kirke, og kendte sandsynligvis Görnandt allerede fra Potsdam, og har vidst, at han var i vanskeligheder.¹²⁹ Alle ansatte ved kirke og skole måtte skrive under på, at de ville afholde sig fra politisk aktivitet i forbindelse med deres arbejde.

Situationen var nok ikke helt så rosenrød, som den her fremstår. Den var mere kompliceret og lignede måske snarere regeringens officielle samarbejdspolitik før og under krigen. Man kan næppe mistænke Görnandt for at have være nazistisk sindet. Han var trods alt allerede flygtet én gang, og havde sin kones jødiske aner at tage hensyn til. Det står fast, at 54 af de 55 registrerede jødiske elever 1930-1940 forlod skolen, de fleste i utide og mobbet ud. Politisk virksomhed på skolen var forbudt, men nazismen krøb uundgåeligt ind mange steder, gennem mere eller mindre uundgåelige medlemskab af partiet og dets organisationer og aktiviteter.¹³⁰

Situationen i det omgivende samfund var heller ikke klar eller ren. I 1930'erne sendte Danmark tyske flygtninge tilbage til en uvis skæbne hos nazisterne i Tyskland. Ikke just en stjernestund for det danske demokrati. Nu (2018) afventer vi den igangværende redegørelse for hele denne udvikling ved skolen.

Orglet blev fornyet 1938 med et Sauer orgel fra Frankfurt a.d. Oder. Det blev placeret i tårnrummet i en passende højde. I forhold til dansk orgeltradition adskiller det sig ved

¹²⁹ Sankt Petri 2000, s. 148

¹³⁰ De jødiske elever

elektrisk traktur og ved at være forholdsvis romantisk stemt. Det er i dag et af de få overlevende Sauer orgler efter anden verdenskrig.

Under besættelsen løb man ind i det problem, at rigskansleren ikke var med i forbønnen for øvrigheden. Görnandt ønskede ikke flere stridigheder end strengt nødvendigt, og nåede til alles tilfredshed frem til en passende diskret formulering af forbønnen. Werner Görnandt var dekoreret officer fra første verdenskrig, så han har nok forstået at formulere sig overbevisende.¹³¹

I øvrigt opgav varmeanlægget endnu engang ånden, og kirken måtte varmes op med en ovn under isvintrene. Det har næppe hjulpet mange grader.

Det står fast, at Skt. Petri Kirke og skole var de eneste tysksprogede kirke og skole i de besatte områder, der overlevede fredsslutningen. Næst efter menigheden i Stockholm er den danske Skt. Petri menighed verdens ældste tyske menighed i udlandet.

I 1951 var organiseringen igen til forhandling, og der blev udstedt nye privilegier. Elegeretforsamlingen, den sidste rest af oligarkiet, blev nedlagt, og strukturen blev i det hele taget forenklet. Økonomien var anstrengt, og man måtte bruge af formuen til driften. Medlemskartoteket måtte renses for personer, der af den ene eller anden grund ikke længere kunne regnes som medlemmer. Der blev en medlemsskare på 500 tilbage. Kontakten til den evangeliske kirke i Tyskland gled over til Kiel, meget naturligt i betragtning af samarbejdet mellem Danmark og Tyskland om mindretallene i Sønderjylland og Nordslesvig.

Restaurering 1994-1999

Kirkebygningen er en sengotisk murstensbygning, typisk i Østersøområdet for sin tid. I modsætning til tidligere tiders kirker rummer kirken et samlet kirkerum, hvor koret indgår som en naturlig del. Kirken var en mere beskeden bygning end domkirken.

Det havde knebet for den mindre menighed at holde kirkebygningen vedlige helt tilbage fra første verdenskrig. Selve kirkerummet trængte til en kærlig hånd, f.eks. var trappen til prædikestolen i dårlig stand og vinduerne stærkt medtaget af hærværk. Sammen med det lukkede tårnrum gjorde glasmosaikkerne i vinduerne også kirkerummet meget mørkt. Varmeanlægget var blevet forsynet med industriblæsere, som var mere effektive end en ovn, men ikke mere diskrete.¹³²

I perioden 1975-1990 blev taget over kirken repareret. Tagkonstruktionen var stærkt medtaget, og store dele måtte fornyes.¹³³

I forbindelse med tanker og planer om restaurering viste det sig, at der ikke fandtes et skøde på kirkebygningen. Den lå der bare. Brugsretten tilhører menigheden - så længe der tales tysk! Der var ingen tvivl om, at kirken har en betydningsfuld plads i den københavnske og danske historie. Kirke blev derfor fredet i 1985.¹³⁴

Det blev besluttet, at selve bygningen skulle overgå til staten, men at den så til gengæld skulle åbnes mere for offentligheden. Midlerne til restaureringen kom fra staten og fra en

¹³¹ Sankt Petri 2000, s. 153

¹³² Restaureringen 1994-1999, s. 15

¹³³ Sankt Petri 2000, s 175

¹³⁴ Restaureringen 1999-1994, s. 9

række private fonde og givere. På den vestlige væg i det sydlige sidekapel sidder en plade, der nævner en række af sponsorerne.

Det senest tilkomne sidekapel mod nord blev udskilt til en sal, Christian 5. salen. Herved blev kirkerummet symmetrisk og mere harmonisk, og der er ikke mere brug for plads til 2.000 kirkegængere. Muren mod tårnet blev brudt ned, og vinduet genåbnet, så der kunne komme mere lys ind. Glasmosaikkerne blev erstattet af klart glas og sammen med det åbnede tårnrum med det store vindue gav det et meget lysere kirkerum. Det efterhånden noget brøstfældige bræddegulv blev udskiftet med et flisegulv med ølandsfliser og gulvvarme. Stolerækkerne i fyrretræ med egetræsådring blev bevaret, men der blev skåret kraftigt ned i antallet af stole.

Normalt ville syldstenene, de kampesten, murene hviler på, stikke et stykke op over jordoverfladen. I dag ligger indgangen i tårnrummet godt en meter nede, syldstenene ser man intet af, og pladsen foran tårnet må derfor være hævet ca 2 m siden tårnet blev opført. Det er helt normalt for gamle bygninger i et bymiljø. Affald af alle slags er kørt på gennem tiderne. Det har været nemmere og billigere end at køre det ud

gennem Nørreport og endda betale afgift for passagen. Indvendig er syldstenene synlige, bl.a. ved pillerne, og tilfældige steder rundt omkring, hvor de fungerer som snublesten.

Det nyåbnede tårnrum blev forsynet med en dør mod vest og en trappe ca. 1,5 m op til jordniveau. Virkningen på kirken og tårnet af det hævede jordniveau er selvfølgelig, at bygningen virker lavere og lidt mindre slank, end det oprindeligt var tiltænkt.

Adgangen til prædikestolen foregik fra annektsbygningen. Prædikestolen blev sænket noget, og der er etableret en indvendig trappe. Orglet kom ned i gulvhøjde, og er placeret i det nordlige sideskib som en modpart til indgangsdøren. Det er lydmæssigt og funktionsmæssigt en rigtig god placering. Man må så leve med, at det får lejlighedsvis "Bilka-buler", der må repareres. Orgelpiber er ikke stærkere end en øldåse, og absolut ikke indrettet til at blive berørt. Pibernes skæg, de små flige på siden af blæsehullet, må også en gang i mellem lide den tort at få afprøvet deres modstandskraft mod bøjning. Den er meget lille.

Det lukkede tårnrum fra 1865¹³⁵
Bemærk industrivarmeblæserne på væggen under orglet

¹³⁵ Restaureringen 1994-1999, s. 42

En noget miserabel anneksbygning på nordsiden af koret blev delvis erstattet af en gang bag alteret, som blev flyttet frem i rummet. Herved kunne østvinduet bag alteret genetableres. Drømmen om ny sakristbygning faldt for økonomiske krav. Kirken er ikke rigeligt udstyret med indvendig udenoms plads, hvilket fremgår af ret mange henstillede effekter i kirkerummet. Det minder om situation i 1623. Kapelrum under Christian V sal er stort set indrettet til sådanne praktiske formål, som ikke forhindres af den stejle trappe.

I gravkapperne var mange bygningsdele i jern stærkt angrebet af rust, foruden at bygningerne i det hele taget var i dårlig i stand på grund af fugt og hærværk. Gulvet blev totalt fornyet. En række kisteplader, der havde vansmægtet på kirkens loft, er anbragt på væggene, hvor det både er mere passende og desuden dekorativt. Blandt andet på grund af en tidligere kirketjeners forsømmelighed er det i dag ikke muligt at knytte de enkelte kisteplader til nogen begravelse.

Lofterne i sidekapperne har formentlig været bemalet. Ved restaureringen blev kun loftet i det første kapel, Schimmelmann, og loftet i sidekapellet for enden af det første sideskib bemalet.

Gravkapperne

Det første gravkapel blev opført 1648 nord for kirken, hvor nu Christian V sal ligger. Arkitekturen med toscanske pilastre i øvrigt nederlandsk påvirkning minder om Christ Kirken i Rendsborg.

Allerede ti år senere måtte det udvides mod vest med det såkaldte Lange Kapel. I 1681 var det igen småt med pladsen. En grund med en professorbolig nordvest for kirken blev købt, og 1681 kunne Thomas Oksen lægge grundstenen til en udvidelse. Ved udvidelsen opstod Kräutergarten, tænkt som en kirkegård. Herved fik gravkapperne stort set den udformning, de har i dag.¹³⁶

I 1691 blev det nordlige sideskib fordoblet, og bygget ind over det første gravkapel. Som kompensation blev gulvet hævet, så der bevares i hvert fald noget af krypten under gulvet i det nye sideskib.

Efter branden i 1728 var Lange Kapel, længst mod øst, ødelagt. Store Kapel mod vest kunne ret hurtigt repareres. Fra 17. oktober 1728 til kirkens genindvielse 2. september 1731 dannede Store Kapel ramme om de kirkelige handlinger. Først i 1739 begyndte genopbygningen af Lange Kapel med en kopi af den sydlige fløj af Store Kapel, idet der manglede tegninger af den ødelagte bygning. Kopien nåede ikke helt hen til kirken, så der blev plads til en mellembbygning med en beskeden indgangsdør.¹³⁷

Fortegnelsen over begravelserne blev flammernes bytte, nu har vi kun en beskrivelse af fortegnelsen og en tegning af opdelingen af gulvfladen. Der kommer lejlighedsvis besøgende, som har en familietradition for nogle forfædres begravelse i et bestemt felt. Dem kan vi altså vise, hvor på gulvet, det har været. Der er ingen, der har beklaget sig over usikkerheden med hensyn til den konkrete begravelse. Det er trods alt længe siden, man ville normalt heller ikke kunne finde en så gammel begravelse på en kirkegård.

Gennem tiderne er der sket så mange ændringer i kapperne, at man bortset fra sidekapperne kun i få tilfælde kan stadfæste, hvor nogen nu er begravet.

¹³⁶ Bobé 1925, s. 220

¹³⁷ Restaureringen 1994-1999

Gravkapellernes kan ses som en usædvanlig kunstudstilling, hvor perioden 1650 til 1772 er særligt repræsenteret. Derved illustrerer gravkapellerne overgangen fra barok til klassicisme.

I 1807 blev kapellerne truffet af ca. 30 bomber og granater, hvoraf dog ikke alle eksploderede. Mirakuløst blev ingen af Wiedewelts værker ramt. Andre dele af kapellerne blev reddet, takket være graver Jacob Jørgensens indsats. En købmand var mindre heldig. Han havde anbragt en sending kostbare østindiske varer i et gravkammer for at sikre dem. Gravkammeret fik en fuldtræffer, og varerne blev spredt for alle vinde.

Omkring 1865 led kapellerne under det samme misregimente, som prægede kirken.

Gravkapellerne blev oplyst af messinglysekroner. Da man indførte aftengudstjenester i 1884, blev disse lysekroner flyttet ind i kirkerummet, hvor de stadig hænger.

Kräutergarten blev noget formindsket i 1920, hvor KTAS købte det nordligste stykke og fik lov at bygge ind over resten mod at lave en søjlegang.

I 1994 var tag og gulv i rigtig dårlig stand. Gulvet er lagt helt om med fliser og tagkonstruktionen er repareret med nyt træ og med udluftning for at forhindre råd i fremtiden.

Skolen

Få uger efter udpegning af Lauritz Petersen blev skolemester Theophilus Neovinus pålagt at møde op hver søn- og helligdag, så ofte der var gudstjeneste, med sine skoledrenge og sørge for sangen til gudstjenesten. Desuden skulle Theophilus Neovinus sørge for at ringe med klokkerne. For dette fik han 50 daler årligt plus 20 daler til bolig og klæder. Det var ringere end præsten, men han var dog den eneste skolelærer bortset fra ham ved hoffet, som blev lønnet af kongen direkte. Senere blev Theophilus Neovinus udnævnt til degn ved kirken. Samlivet mellem kirke og skole har altså en lang historie. Skt. Petri tyske skole er hermed Københavns næstældste, kun Metropolitan Skolen er ældre.¹³⁸

I 1632 sendes en ansøgning om tilladelse til at etablere en permanent tysk skole til det danske kancelli, Indenrigsministeriet. Det bemærkes i ansøgningen, at der findes flere uorganiserede skoler i byen, hvor børnene ikke lærer at læse og skrive. I privilegierne fra 1641 får kirken lov til at etablere en drengeskole, hvor drengene kan lære at skrive, regne og synge tyske salmer til brug i kirkens kor. I 1642 kommer tilladelsen til en skole, hvor børnene også lærer at synge tyske salmer til brug i kirken. Oversekretær i Det tyske Kancelli (Udenrigsministeriet) Friedrich Günther donerer 1.000 rigsdaler til etablering af en kirkeskole. Skolen køber kantorboligen og den indvies officielt i 1646. Skolens tilladelse bekræftes i privilegierne fra 1678.¹³⁹

Sirenernes Stad nævner, at en bagergård nord for kirken blev købt til skole i 1643.¹⁴⁰

Tanken var, at skolen skulle beskæftige de hjemløse drenge i byen og uddanne dem til et hæderligt erhverv. Dengang blev de rigeste undervist hjemme eller i udlandet. De fleste børn fik ingen undervisning. De første godt 100 år var skolen en fattigskole, men omkring 1700 begyndte dens anseelse at stige. I 1720 stiftede hofapoteker Becker et "anonymt" legat

¹³⁸ Gemeinde und Schule 1994, s. 106

¹³⁹ Bobé 1925, s 245

¹⁴⁰ Sirenernes Stad I, s. 368

på 1.000 Rdl. Halvdelen skulle gå til beklædning af de 25 fattigste, resten skulle præsten bruge til at betale for gratis skolegang for flest mulige elever. Legatet rakte til 6 elever. Bag disse elever kunne der sidde 20 andre, som fik lov til at overvære undervisningen gratis.¹⁴¹

Johann Becker døde i 1711, umiddelbart før pesten brød ud. Han var en så betydningsfuld mand, at han fik en statsbegravelse, årets festligste, noterer historien. Der har ikke været meget at fejre resten af det år.¹⁴²

Til at begynde med kunne skolestuen kun rumme 13-14 børn. I 1715 råder skolen over en formue på 5.775 rigsdaler, takket være de mange donationer. Ti år senere var formuen vokset til 13.332 rigsdaler, hvoraf renterne alene bl.a. skulle benyttes til beklædning af 9 fattige børn. I 1722 blev der bevilliget en ny skolebygning. I 1728 brændte skolen, og en ny bygning blev indviet i 1734. Få år senere rakte renterne til at beklæde ikke mindre end 24 børn.¹⁴³

Den 13. maj 1764 døde skoleinspektøren og et stillingsopslag indbragte ikke mindre en 45 ansøgninger fra alle egne af Tyskland.¹⁴⁴

I 1775 fik skolen endelig og trods Metropolitanskolens modstand, lov at lade eleverne synge mod betaling ved bryllupper og begravelser. I 1804 havde drengeskolen 56 elever, hvoraf de 50 også blev beklædt.

1771 har pastor Balthasar Münter etableret en skole for piger i dårlige kår. De dengang tres børn i skolerne blev først undervist sammen. Dreng og piger i samme lokale gav naturligvis uro, og derfor blev skolen delt i en drengeskole og en pigeskole fra 1789. Balthasar Münter og hans hustru testamenterede så mange midler til pigeskolen, at "den kunne optage lige så mange elever som drengeskolen". I 1797 gav Madame Pauline Tutein 4.000 daler, i dag måske svarende til 10 millioner kroner, til en bygning for pigeskolen. Pigeskolen blev etableret med egen administration i Skt. Peders Stræde 32 i 1799, og var en succes. I tilknytning til skolen oprettede lærerkræfter et privat Mädcheninstitut, som omfattede 40 piger.¹⁴⁵ I 1818 stiftedes en Pige Realskole på grundlag af det private Mädcheninstitut. Fra 1858 til 1935 var pigeskolen placeret i den nye skolebygning, Sankt Pedersstræde 4. Den rummer i dag en almindelig kommunal børneinstitution. Bygningen understreger sine noget sunkne linier ved et endnu skævere legehuse foran.

Genopbygningen efter bombardementet 1807 var tung. I 1816 var der kun 57 elever i pigeskolen. Pastor Kochen forsøgte at supplere kirkeskolen for drenge med en realskole på Gråbrødretorv. Realskolen åbnede i oktober 1818. Orla Lehmann betegnede senere bidsk skolen som en forpost for pangermansk propaganda. Skolens pædagogik var moderne: ingen udenadslæren, mekanisk overhøring eller fysisk afstraffelse. Eleverne, der i blandt Orla Lehmann, begyndte som 6 årige, og i 1820 var man allerede oppe på 130 elever. Dr. Kochen blev beskyldt for at være "danskerhader", og det var ikke ubegrundet. I 1824 blev forholdet mellem tysk og dansk så ansændt, at Dr. Kochen blev afskediget.¹⁴⁶

¹⁴¹ Gemeinde und Schule 1994, s. 108

¹⁴² Sankt Petri 2000, s. 37

¹⁴³ Bobé 1925, s. 248

¹⁴⁴ Bobé 1625, s. 250

¹⁴⁵ Sankt Petri 2000, s. 67 & Gemeinde und Schule 1994, s. 110. jf. citater af PMT s.67

¹⁴⁶ Bobé 1925, s. 255

Samtidig med realskolen for drenge blev der ved siden af den eksisterende privatskole for piger i 1818 oprettet en *St. Petri Mädchen Realschule*. Skolen havde 40 piger, og blev udvidet til tre klasser. Det siger sig selv, at der blev lagt vægt på pigernes huslige færdigheder.

Med børnenes gennemgående beskedne baggrund kunne man ikke sigte på at uddanne professorer. Pensum var traditionelle drenge-, hhv. pige-, emner, møntet på et praktisk liv. I 1823 var ligestillingen endnu ikke nået, der var 308 drenge og 195 piger.¹⁴⁷

Krigene i 1848 og 1864 betød en stor tilbagegang for skolernes elevtal. En moderne skoleleder, Cand.Theol. Ferdinand Lauritz Jørgensen blev ansat 1873. Træerne voksede nu ikke ind i himmelen, Bobé noterer sig, at i denne ellers blomstrende periode havde de unge danske lærere problemer med disciplinen. Desværre måtte Jørgensen træde tilbage i 1981, og han blev erstattet af viceinspektør Jens Christian Carl Appel, som var af den gamle skole. Fremgangen vendte sig til tilbagegang.

Siden 1899 har drengeskolen været placeret overfor kirken på Larslejsstræde. Skolegården tilhørte allerede kirken, grunden var købt til pestkirkegård under pesten 1711. I dag tjener området foran kapellerne ved kirken skolen som skolegård og boldplads for de mindre elever.

Ved siden af Drengerealskolen var der stadig en Dreng Kirke Skole, som havde til huse i Skt. Pedersstræde, overfor kirken. De to drengeskoler flyttede sammen i en nybygning Larslejsstræde 5, den nuværende skole, i 1899. Skolen var bekostet af Alten-Stifte (Thymepelt). I 1903 nåede skolerne et lavpunkt, Kirkeskolen med ca. 100 elever, realskolen med 144 og pigeskolen med 119 elever. Der blev sat effektivt ind, og i 1911 var det samlede elevtal steget fra 363 til 551. Det var så mange, at man kunne opsigte lejemålet i bagbygningen med Melchior Borger- og realskole.¹⁴⁸

Der er, som man kan forstå, dannet og ændret en del skoler gennem tiden, og det vil vist kræve et større detektivarbejde at få helt rede på oprettelse, fusion og nedlæggelse af dem alle.

I 1908 fik skolen ret til at gennemføre mellemskole- og realeksamen.

Under første verdenskrig måtte fem lærere gøre tjeneste i den tyske hær. Kun én, Overlærer Hilmer, vendte tilbage fra tjenesten.

Kirkeskolen blev opløst i 1920 på grund af faldende elevtal og eleverne overført til Realskolen. Det gik til gengæld strålende for Skt. Petri Mädchenschule. Den var nærmest overfyldt, og enkelte piger måtte overflyttes til drengerealskolen, så de kunne få realeksamen.

Forst i 1935 blev drenge- og pige skoler lagt sammen igen i bygningen på den anden side af Larslejsstræde. Der var til sidst omkring 50 forskellige fonde og legater til understøttelse af fattige børns skolegang. Skt. Petri skole tjente til inspiration for den første lov om uddannelse og folkeskole i 1805.¹⁴⁹

Med den tyske besættelse af Danmark blev situationen selvfølgelig delikat. Mindst en post hos besættelsesmagten blev besat med en gammel og lokalkendt kending, en bortvist lærer fra Skt. Petri Skole.

¹⁴⁷ Bobé 1925, s. 253

¹⁴⁸ Bobé 1925, s. 258

¹⁴⁹ Gemeinde und Schule 1994, s. 111

Skolen havde planer for et gymnasium, og arbejdede med en bygningsudvidelse i Larslejsstræde. Disse tanker blev grebet med kyshånd af besættelsesmagten, som straks så en ny og meget større skole for sig, i overensstemmelse med de nazistiske idealer og langt væk fra kirkens direkte indflydelse. Den nye skole skulle have plads til 1.000 elever, en god reserve i forhold til de daværende 235 elever, med nedadgående tendens.¹⁵⁰

Skolekommissionen og patronen satte sig kraftigt til modværge. Undervisningsministeriet forsøgte at gyde olie på vandene, men blev afvist af skolekommissionen. Besættelsesmagten gennemførte byggeriet, men måtte opgive at forbinde det med Sankt Petri Skole. Det fornemme skolebyggeri blev gennemført i Emdrup, og rummer i dag Danmarks pædagogiske Universitet.

Det næste angreb kom i juni 1941, hvor undervisningsministeriet i Berlin "ansatte" en areligiøs, nazistisk lærer ved Skt. Petri Skole. Görnandt afviste ansættelsen med patronen Gunnar Bardenfleths aktive støtte, denne ansættelse. Alle ansatte måtte være upolitiske, luthersk-protestantiske og skulle ansættes af Skolekommissionen. Ambassaden måtte anerkende, at man var gået uden om de formelle kanaler, og stillede ansættelsen i bero "indtil videre".¹⁵¹

I februar 1943 spurgte to 11-årige piger en tysk født lærer, om de måtte bruge en tysk hilsen. Læreren anede ikke uråd, og accepterede det. Det var ikke heldigt, de unge damer, hhv. Werner Bests datter Gisela, som netop var begyndt i skolen, og en datter af landsgruppeleder af NSDAP Dr. Dalldorf, havde dermed fået anerkendt "Heil Hitler" som hilsen på skolen. Det var ikke politisk muligt at forbyde pigerne at heile, men det blev ikke indført som en tvang. Sagen blev ikke dyrket yderligere, og synes nærmest at være gået i glemmebogen.¹⁵² På elevernes plan forløb skolelivet stort set upolitisk, mens der i de højere lag var konstant kamp om magt og indflydelse.

Efter at den tyske hær havde tabt slaget ved Stalingrad til Europas mægtigste modstander, den russiske vinter, og USA var blevet inddraget i krigen, har det også stået klart for Werner Best, at en tysk sejr ikke var givet. Som man forstår det i dag, har Werner Best i egen interesse foretaget en tåspidsdans mellem Berlin, den tyske militære kommando i Danmark og det danske samfund, uden at lægge sig afgørende ud med nogen af parterne.¹⁵³

I 1944 kom skoleinspektør Fritz Maywald galt afsted. Efter at Italien havde kapituleret, og Mussolini var hængt, bemærkede Maywald muntert på lærerværelset, at Hitler sikkert havde en enkeltbillet til Schweiz i lommen. Det skulle han ikke have sagt. En kollega sladrede, og Maywald fik en enkeltbillet til Tyskland. 16. februar 1944 fik han sin afsked fra skolen. Det skabte en vanskelig situation. Skolelederen skulle være godkendt, for at de kommende afgangsprøver kunne være gyldige. Görnandt holdt fast ved, at skolelederen måtte være af luthersk overbevisning, at hauptpastor stod for religionsundervisning, og at han og skolekommissionen traf afgørelsen om valg af skoleleder. Desuden skulle skolelederen selvfølgelig være flydende både på tysk og dansk. Det indsnævrede efter omstændighederne ansøgerfeltet betydeligt. Valget af ny skoleleder faldt på dr. Karl Gäde, rektor

¹⁵⁰ Sankt Petri 2000, s. 150

¹⁵¹ Werner Best, rigsbefuldmægtiget, kap. 23

¹⁵² Sankt Petri 2000, s. 154

¹⁵³ Werner Best rigsbefuldmægtiget, kap. 23

for Deutschen Gymnasium Nordschleswig, Åbenrå, som besad alle de nødvendige kvalifikationer.¹⁵⁴

Efter krigen fortsatte skolen med regeringens fulde støtte, og med henvisning til, at skolen havde været loyal overfor Danmark gennem hele krigen. Desuden var skolen jo oprettet af Frederik d. 2. som en dansk skole.

Skolen er for få år siden udvidet med et gymnasium, som er har lejet sig ind i KTAS' gamle bygninger i Nørregade.

Skolen har er og har altid været højt respekteret i det danske samfund. Vores store digter Ludvig Holberg har i Den stundesløse skrevet om bogholderen, at han ikke alene har studeret Regula Detri, men også har opfundet Regula Petri¹⁵⁵. I dag har skolen omkring 600 elever. Undervisningen og livet på skolen foregår på en syndig blanding af dansk og tysk. Efter at Metropolitanskolen flyttede uden for voldene, er Sankt Petri Skole den eneste grundskole i det gamle København.

Stiftelserne

Fattigstiftelserne, Thyme og Pelts plejestiftelse

Skt. Petri menighed var kendt for sin gavmildhed. Fra 1679 kom der system i indsamlingerne ved gudstjenesterne, og desuden modtog kirken mange testamentariske gaver. Til de fattiges legat blev der i perioden 1667 - 1716 givet i alt 6.500 rigsdaler. Kirkens ledelse besluttede, "i overensstemmelse med testatorernes ønske," at der skulle bygges et hospital og plejehjem på kirkens materielplads i Larslejsstræde formedelst 1.800 rigsdaler". Det var ikke noget supersygehus, ca 15 * 7 m, 3 m højt, porten af Bremersandsten, og billedhuggeren D. Gercken leverede en dekoreret marmorsten. I 1754 kunne man fordoble kapaciteten med en udvidelse til 2.574 rigsdaler, inklusive at materielhuset måtte flyttes.¹⁵⁶ I 1782 tilkøbes et forfaldent nabohus, og ombygges, så der blev plads til 7 beboere.¹⁵⁷

Winand Thyme var oprindelig galanterivarehandler. Det kunne være meget givende. I mange år var næringslivet organiseret i laug, arbejdsgiverforeninger. Laugene så til, at der ikke blev etableret flere virksomheder indenfor faget, end de skønnede nødvendigt. Konkurrence kan være en god ting, men det skal ikke overdrives. Det var med andre ord et meget stillestående system. Hvis man kunne sno sig uden om laugene, kunne der være mulighed for at tjene på uopdyrkede eller underforsynede forretninger. Galanterivarer var netop ikke omfattet af et laug.

Thyme støttede løbende plejehjemmet, og testamenterede 7.890 rigsdaler til hjemmet, Thymes Stiftelse, og forrentningen af 2.000 rigsdaler til støtte for fem enker eller andre kvinder.¹⁵⁸

4. maj 1779 giver Abraham Pelt tilsagn om at betale for tilkøb af plejehjemmets nabohus, så der kunne foretages en tilbygning i to etager for 16 trængende af begge køn, mænd på

¹⁵⁴ Sankt Petri 2000, s. 156

¹⁵⁵ Bobé 1925, s. 160

¹⁵⁶ Bobé 1925, s. 269

¹⁵⁷ Bobé 1925, s. 274

¹⁵⁸ Bobé 1925, s. 270

første sal, damerne i stuen. Mændene fik et ugentligt tilskud på 4 Mark, damerne kun 3 Mark - de kunne vel selv lave mad -, i begge tilfælde plus brændselshjælp. 20. juli 1779 bliver grundstenen lagt med en mindeplade for Abraham Pelt.¹⁵⁹

I 1807 brændte begge hjem ned. Efter genopbygningen 1819 blev Thymes stiftelse med 22 beboere lagt sammen med Pelts stiftelse fra 1822 med 16 beboere.

I 1899 blev det hele revet ned og genopbygget sammen med skolen. Thyme - Pelts stiftelse fik 36 boliger hver med alkove og lille køkken. Portneren, som samtidig var bælgræder, fik en stor lejlighed på to værelser. Der har stadig været das i gården, København var kun netop lige blevet kloakeret.¹⁶⁰

Brødrene Petersens jomfrukloster

Elisabeth Christine Bernhorst blev omkring 1700 gift med Hattemager Peter Petersen. Hr. Petersen døde desværre under pesten 1711, men havde forinden fået sønnerne Albrecht Petersen, 1706, og Sebastian Petersen, 1708. Fru Petersen var en entreprenant dame, og oprettede i 1723 en galanterivareforretning på Amagertorv, jf. Winand Thyme. Fru Petersen blev meget velhavende. Ved Københavns brand 1728 viste fru Petersen sig, trods blindhed, at have sin sans for timing og initiativ i behold. Ved uddeling af et par hundrede rigsdaler, en meget anseelig sum, blandt brandfolk og andet godtfolk, fik hun dækket sit hus med våde presenninger og reddede både det og den nærmeste del af Amagertorv fra flammernes rasen. I 1729 var hun så respekteret, at hun kunne optages i silke- og tørklædehandlernes laug. Hun var virksom til sin død i 1754.

I 1755 døde Sebastian, og i 1761 Albrecht, begge ugifte. Af arven, den nette sum af 30.000 rigsdaler, blev der 2.000 rigsdaler til Vartov hospital, og der gik 3.000 rigsdaler til menighedens medlemmer i nød. Resten blev hensat, således at renterne rakte til at drive et jomfrukloster i ejendommen på Amagertorv. Klosteret skulle bestyres af kirkens ledelse.

Jomfruerne skulle være mere end 35. år og have levet et dadelfrit liv. Desuden skulle de være af københavnsk købmands- eller gejstlig familie. Første prioritet har efterkommere af kirkens præst dr. theol. Thomas Lindemann, som var brødrenes oldefar. De 17 lejligheder var rimelig store: stue, soveværelse og køkken, foruden en brændekælder. Hver jomfru modtog endvidere 150 rigsdaler årligt i underhold.

Ved Københavns brand 1795 gik det knap så godt som i 1728, bygningen brændte. Et nyt kloster blev opført på stedet 1797. Omkring 1900 fandtes bygningen utidssvarende, og den blev solgt i 1918. Jomfruklosteret blev ført videre andetsteds. I 1938 mageskiftede kirken med kommunen, så klosteret kom til Larslejsstræde, hvor det stadig har til huse. Der ses ikke længere så strengt på formalia, alderskravet 35 år håndhæves ikke mere, nu er det 18 år.¹⁶¹ Jomfrudommen håndhæves vist heller ikke så strengt, men fastboende børn og overnattende gæster tolereres ikke.

Det har ellers været seriøst med formalia. 1. marts 1866 tabte klosterets bestyrelse i Hof- og Stadsretten en sag, anlagt af en efterkommer af pastor Lindemann, fordi to damer med anden baggrund var optaget i klosteret før en jomfru af rette afstamning. I 1888 var den gal igen. Højesteretsadvokat S. Nellemann skriver til bestyrelsen, at igen synes to damer af

¹⁵⁹ Bobé 1925, s. 272

¹⁶⁰ Bobé 1925, s. 274

¹⁶¹ Jomfruklostret i Larslejsstræde

ubestemt afstamning at være valgt før to jomfruer af familien Lindemann. Denne gang kunne bestyrelsen dog svare for sig med et stamtræ. Bemeldte damer var alligevel juridisk set jomfruer.¹⁶²

Præsteenkestiftelsen

Efter Johann Braems testamente blev 1. januar 1642 en kapital på 2.000 rigsdaler hensat, således at de årlige renter, 120 rigsdaler, skulle gå til en enke efter en præst i Skt. Petri Kirke. Beløbet blev senere hævet til 4.000 rigsdaler. Hvis der ikke var en enke, skulle den ene halvdel af beløbet gå til en eventuelt efterladt familie, den anden halvdel til kirken. For en sikkerheds skyld var der i stiftelsesdokumentet skrevet: "*må Gud i al evighed straffe den, som ændrer, ophæver eller ikke respekterer og forstår teksten, gid den samme Gud må plage den, som formindsker kapitalen og ikke holder den vedlige.*" I næsten 200 år gik det godt, i 1794 var kapitalen steget til 7.755 rigsdaler. Statsbankerotten i 1813 var et alvorligt slag, kapitalen faldt til 1.620 rigsdaler. Ved omhu nåede kapitalen i 1865 op på 10.686 rigsdaler, men så gik det også helt galt.¹⁶³

8.980 rigsdaler af midlerne gik i 1865 til uvedkommende formål, og den såkaldte Prædikerens- og huslejevold på 13.553 rigsdaler blev hensat i en pensionskasse. De uvedkommende formål omfattede i følge beskrivelserne af restaureringen 1865 blandt andet bedrageri. I 1925 andrager det Braem'ske legat 4.465 kroner.¹⁶⁴

Præsteboligerne

Der har i årenes løb været bygget og revet ned i stor stil på kirkens nuværende areal. Der har været boliger og masser af boder, både op ad muren mod gaderne og mod kirkens mure. Kirken har desuden ejet og handlet ejendomme rundt omkring i byen. I en del tilfælde har kirken arvet disse ejendomme.

Den første præst, Lauritz Petersen, boede i hjørnehuset ud mod Nørregade. Senere blev der bygget et hus på kirkens grund, ret tæt på kirken. Lige det hus brændte i 1728. Efter 1807 måtte præsten tage til takke med et meget mere beskedent hus i hjørnet ud mod Larslejsstræde og Skt. Peders Stræde. Siden det store byggeri omkring 1899 har præsten haft tjenestebolig i Larslejsstræde.

Det kan i øvrigt nævnes, at i mange år førte et stræde, Pædagogistræde, fra Larslejsstræde til tårnets dør.

¹⁶² 400 år patron, festskrift, s. 46

¹⁶³ St. Petri 1975, s. 12

¹⁶⁴ Bobé 1925, s. 278

Kronologi

Dato	Overskrift	Begivenhed	Kilde
1304	Skt. Peders Kirke	Nævnes første gang som sognekirke for Serridslev, annekskirke til Vor Frue	
1386-07-13	Sankt Peders Kirke	Trækirken brændte i en af Københavns mange brande. Bobé har også datoen 1386-07-02 (s. 297)	Bobé 1925, s. 173, Sirenernes Stad 1-44
1448-09-01	Kong Christian 1.	Født 1426, død 1481-05-21. Konge af Norge 1449-81	http://kongehuset.dk/monarkiet-i-danmark/kongerakken
1460-03-05	Slesvig, Ribebrevet	Kongen vælges til hertug af Slesvig, "unde dat se bliven ewich tosamende ungedelt"	https://da.wikipedia.org/wiki/Ribebrevet
1474	Holsten, hertugdømme	Holsten ændres fra grevskab til Hertugdømme, den danske konge bliver hertug (sammen med flere andre)	http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/de-danske-konger-som-hertuger-af-slesvig-og-holsten-1460-1864/
1479-06-01	Københavns Universitet	Universitetet grundlagdes af Christian 1.	
1481-05-21	Kong Hans	Født 1455-02-02, død 1513-02-20	http://kongehuset.dk/monarkiet-i-danmark/kongerakken
1492-10-12	Colombus	Colombus opdager Amerika (Bahamas, siden Cuba og Hispaniola)	
1513-02-20	Christian 2.	Født 1481-07-01, afsat 1523-04-13, død 1559-01-25	http://kongehuset.dk/monarkiet-i-danmark/kongerakken
1523-04-13	Frederik 1.	Født 1471-10-07, død 1533-04-10	http://kongehuset.dk/monarkiet-i-danmark/kongerakken
1533-04-10	Interregnum	Ingen konge valgt indtil juli - august 1534	http://kongehuset.dk/monarkiet-i-danmark/kongerakken
1534-08-18	Christian 3.	Født 1503-08-14, død 1559-01-01. 1534 valgt som konge af Jylland, stump for stump, 1537 endelig konge af hele landet	https://da.wikipedia.org/wiki/Christian_3 .
1536	Reformationen	Danmark bliver protestantisk lutheransk, Skt. Peders Kirke bliver til "Kgl. Majestæts gjethus og bøssestøberi"	Politiken bd 6 s. 253
1537	Johannes Bugenhagen	Johannes Bugenhagen kommer til Danmark med sin familie 1537-1539 for at gennemføre reformationen	

Dato	Overskrift	Begivenhed	Kilde
1537-08-12	Christian 3. krones protestantisk	Kronet som konge af hele Danmark af Johannes Bugenhagen i Vor Frue Kirke, København	Sirenernes Stad, I, s. 145
1559-01-01	Frederik 2.	Født 1534-07-01, død 1588-04-04	http://denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danmark_-_historie/Konger%C3%A6kken
1567	Lynet	Kirken rammes af et lyn, og er ikke længere tjenlig som gjethus	Bobé 1925, s. 174
1575	St. Maria Kirke, Helsingør	I Skt. Maria Kirke er der en stor tysk menighed	St. Petri 1975, s. 9
1575-02-20	Lauritz Petersen	Lauritz Petersen blev ansat til at prædike på tysk for kongens tysktalende undersåtter	
1575-03-31	Theophilus Neovinus	Skolemester Theophilus Neovinus bliver pålagt at møde med sine skole-drenge til gudstjenesterne	
1582	Kopernikus	Kopernikus' kalender indføres af pave Gregor XIII	
1585	Menigheden indtager Skt. Petri Kirke	Kirken er restaureret - nogenlunde - af Steenwinkel d.æ., og tages i brug af den tysktalende menighed	
1588-04-04	Christian 4., valgt	Født 1577-04-12, valgt til konge 1588-04-04, kronet 1596-08-29, død 1648-02-28	http://denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danmark_-_historie/Konger%C3%A6kken
1596	Christian 4., kronet	Myndig, kronet	http://denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danmark_-_historie/Konger%C3%A6kken
1597	Tycho Brahe	Tycho Brahe, (14 December 1546 – 24 October 1601) flytter til Prag efter uenighed med Christian 4.	
1605	Dåb og vielse	Menigheden får tilladelse til at foretage dåb, vielse og begravelse	Bobé 1925, s. 9
1609	C 4. spir	Christian 4. forsyner tårnet med et 60 alen (ca. 37 m) højt skifertækket spir	
1613	Kongen klager	Kongen klager over skænderier i kirken og over, at vinduer og muren om kirken "ser rædsomme ud"	Bobé 1925, s. 180

Dato	Overskrift	Begivenhed	Kilde
1616	Patron	Christen Friis til Kragerup udnævnes til kirkens og kongens første patron	Bobé 1925, s. 157 & 400 Jahre königlicher Patron von Sankt Petri
1617	Kantor	Der antages en kantor, som skal "syngte latinske og tyske sange"	Sireernes Stad, I 294
1618	Kirkebog	Menigheden indfører en kirkebog	Bobé 1925, s. 15
1620	Krudtkammer	Der indrettes krudtkammer i kirken og foretages bygningsændringer i den forbindelse	Bobé 1925, s. 180
1623	Hertug Christian von Anhalt	Hertugen konstaterer ved sit besøg fra Tyskland, at kirken er uden nogen udsmykning	Bobé 1925, s. 181
1623-09-05	Forordning 1623	Kongen udsteder en forordning om silkehandlere og andre udlændinge, som er tvungne medlemmer, samt om et råd af 6 forstandere. Finansministeren skal være patron	St. Petri 1975, s. 8 ff
1625	Indretning	1625-1628, Kirken indrettes med alter og udsmykning med støtte fra diverse fonde og legater	Bobé 1925, s. 181
1630	Klokker	Kirken får lov at lade to kirkeklokker støbe og ophænge	Bobé 1925, s. 181
1631	Nordlige sideskib	Der bygges et sideskib mod nord. Tårnspidsen pyntes med en stang med engel og krone	Bobé 1925, s. 181
1632	Den tyske skole	To tyske skolemestre ansøger det danske kancelli om tilladelse til at starte en tysk skole	Bobé 1925, s. 245
1633-06-22	Galilei fordømmelse	Inkvisitionen dømmer Galilei (født 15. februar 1564, død 8. januar 1642) for hans heliocentriske verdensbillede	
1634	Sydlig sideskib	Der bygges sideskib mod syd, 2.500 rdl	Bobé 1925, s. 183
1637	Orgel	Kongen donerer resterne af et orgel fra Kronborg til kirken	Bobé 1925, s. 183
1639	Orgel	Menigheden køber et orgel hos orgelbygger Johann Schröder formedelst 1.500 rdl, senere udvidet for 300 rdl	Bobé 1925, s. 183
1640	Vor Frelsers Kirke	Vor Frelsers Kirke, Christianshavn, indvies og pålægges at afholde gudstjenester på tysk, bl.a. af hensyn til de mange hollændere på Amager	Bobé 1925, s. 27
1641-03-27	Privilegier	Kongen udsteder et privilegiebrev: præsten lønnes af Rentekammeret, de udnævnte to ældste suppleres med to forstandere, tilladelse til at oprette en skole	Bobé 1925, s. 26

Dato	Overskrift	Begivenhed	Kilde
1642	Den tysk Skole	Ansøgning fra 1632 om tilladelse til at starte en tysk skole imødekommes. Kantorbygningen købes til formålet	Bobé 1925, s. 246
1645-08-13	Freden i Brømsebro	Danmark måtte afstå Gotland og Øsel samt de store norske områder Jämtland og Härjedalen til svenskerne, og Sverige fik desuden Halland i pant i 30 år	Michael Linton: Brømsebro i Den Store Danske, Gyldendal. Hentet 14. september 2018 fra http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=51801
1646	Skt. Petri Drengeskole	Skolens officielle stiftelsesår	Bobé 1925, s. 246
1646	Tredje klokke	Menigheden lader en tredje kirkeklokke støbe af Meister Claus von Damm von Hamburg, og hænge op	
1648	Korte kapel	Den første del af gravkapellerne, Korte Kapel med 6 gravpladser, bygges nord for kirken (hvor nu C V sal ligger)	Bobé 1925, s. 218
1648-02-28	Frederik 3.	Født 1609-03-18, død 1670-02-09	
1648	Klokker	Frederik 3. donerer en kirkeklokke, kirkens fjerde, i anledning af sin tronbestigelse	Bobé 1925, s. 182
1649	Pulpitur	Brødrene Braem donerer et prægtigt pulpitur	Bobé 1625, s. 183
1657	Blandede vielser	Skt. Petri kan kun foretage tysk-danske vielser, hvis den pågældende dansk præst i forvejen har modtaget betaling for vielsen. Bestemmelsen ophæves efter få måneder	St. Petri, 1975, s. 21
1658	Det lange Kapel	Kapellet udvides med det Lange Kapel, 21 dobbelte gravkældre	Bobé 1925, s. 218
1658-02-26	Freden i Roskilde	Danmark afstod Skåne, Halland og Blekinge til Sverige for evigt plus en række andre ydmygende betingelser	http://romu.dk/wp-content/uploads/sites/21/2018/07/Roskildefreden-1658.pdf
1661	Lysekrone	Den mangelfulde belysning afhjælpes med en 600 kg messinglysekrone, oprindeligt bygget til St. Chatarinen Kirche i Hamburg	Bobé 1925, s. 184
1661-01-10	Enevoldsarveregeringsakten	Enevælden indføres efter at være accepteret på en stænderforsamling oktober 1660	http://denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danmark_-_historie/Danmark_-_historie_(1300_Reformation_og_enev%C3%A6lde)

Dato	Overskrift	Begivenhed	Kilde
1665-03-14	Kongeloven, Lex Regia	Frederik 3. indførte enevælden med kongeloven, forfattet af Peder Schumacher, greve af Griffenfeld	Sankt Petri 2000, s. 15
1670-02-09	Christian 5.	Født 1646-04-15, død 1699-08-25	
1674	P. Schumacher bliver patron	Peder Schumacher bliver patron oven i sine mange andre hverv i enevældens administration	Sankt Petri 2000, s. 16
1675	Teologisk Attestats	Første formelle eksamen på vej til en teologisk kandidat eksamen på Københavns Universitet	
1676	Pastor Lassenius	L. bliver kaldet 1675, og ankommer til København 1676	Sankt Petri 2000, s. 24
1676-03-11	Schumachers fald	Peder Schumacher, Greve af Griffenfeld, falder	
1678	Privilegier	Menigheden får nye privilegier	
1681-04-25	Store kapel	Thomas Oksen lægger grundstenen til den udbygning, vi kender i dag	Bobé 1925, s. 220
1682-11-07	Begravelsesforordning 1682	Kongelig forordning om begravelser	http://www.lundskov.info/aarhusby/begivenheder/begravelser/begravelser-forordning/
1689	Messingsøjler	Koret udsmykkes med messingsøjler og en træportal, og fejl og mangler på billeder og træværk bliver udbedret. Mindre bygningsændringer	Bobé 1925, s. 188
1689-04-15	Sophie Amalienborgs brand	Sophie Amalienborg brænder ved en festforestilling. ca. 180 mennesker indebrænder	https://da.wikipedia.org/wiki/Sophie_Amalienborg
1689-11-10	Den reformerte Kirke	Den reformerte Kirke indvies i Gothersgade	https://www.reformert.dk/tysk/index.php/geschichte-der-gemeinde
1691	Vejrhane	Tårnet forsynes med en 32 kg vejrhane af kobber på 1,10 m lang messingstang	
1692	Urtårn	Der bygges et urtårn ud mod Nørregade med urskive og tre klokker	Bobé 1925, s. 188
1699-08-25	Frederik 4.	Født 1671-10-11, død 1730-10-12	
1711	Pest	København rammes af en pestepidemi. 23.000, en tredjedel af byens befolkning dør. Kirkegården udvides med pestkirkegård, nu skolegård	
1720	Beckers legat	Becker stifter et legat som betaler for 6 drenges skolegang	
1722	Skolebygning	Der bevilliges en ny skolebygning	

Dato	Overskrift	Begivenhed	Kilde
1728-10-20	Københavns brand	Københavns brand, fra onsdag aften 1728-10-20 til lørdag morgen 1728-10-23. Kirkens interiør, kirkebøger og Lange Kapel bliver flammernes bytte	
1730-10-12	Christian 6.	Født 1699-11-30, død 1746-08-06	
1731-09-02	Genindvielse	Indvielsesgudstjeneste for den genopbyggede kirke. Orglet var først færdigt til jul	
1732	Die Himmelfart Christi	Maleriet doneret af patron C.A. von Plessen	
1732	Lysekrone	Den centrale lysekrone, blev doneret af en ukendt giver, hænges op i forbindelse med restaureringen	Sankt Petri 2000, s. 164
1732	Medicinsk eksamen	Indførelse af medicinsk eksamen på Københavns Universitet	
1734	Skolen	Ny bygning for drengeskolen indvies	
1737	Hospital- og plejehus	Kirkens første hospital- og plejehus bygges med fire boliger	Bobé 1925, s. 269
1739-02	Lange Kapel	Lange Kapel genopføres efter Københavns brand	Bobé 1925, s. 222
1746-08-06	Frederik 5.	Født 1723-03-31, død 1766-01-14	
1750	Tårnet	Kongen giver tilsagn om 10-12.000 rigsdaler til en "convenable und anständige Turmspitzen"	Bobé 1925, s. 194
1753	Hospital- og plejehus	Hospital og plejehus udbygges til otte boliger	Bobé 1925, s. 269
1756-01-10	Tårnkontrakt	Kontrakten med Johann Boye Junge om bygning af det nye tårn undertegnes	
1759	Frederikskirken	Den tyske menighed fra Vor Frelzers Kirke får overdraget Frederikskirken	St. Petri, 1575-1975, s. 21
1766-01-14	Christian 7.	Født 1749-01-29, død 1808-03-13	
1767-05	Kongens Bryghus brand	Kongens bryghus brændte og blev genopbygget på den anden side af Frederiksholms Kanal	https://da.wikipedia.org/wiki/Kongens_Bryghus
1770	Jomfrukloster	Jomfruklosteret stiftes for arven fra brødrene Albrecht og Sebastian Petersen	Bobé 1925, s. 276
1771	Pigeskolen	Balthasar Münter etablerer en skole for piger i dårlige kår	
1772-04-28	Struensee henrettes	J.F. Struensee og E. Brandt henrettes på Østre Fællede og lægges på hjul og stejle på Vestre Fællede	Skalk 1972, nr. 5, s. 16-17
1775	Skolen	Eleverne får tilladelse til at synge mod betaling til bryllup og begravelse	

Dato	Overskrift	Begivenhed	Kilde
1776-01-15	Indigenatsloven	Indfødsretsloven, som reserverer offentlig embeder, undtagen Skt.Petris præst, for kongens undersåtter	http://sanktpetriskole.dk/Default.aspx?ID=750
1784-04-14	Frederik 6.	Kronprins Frederik fylder 16 og overtog magten ved et kup	
1792-03-16	Forbud mod slavehandel	Loven om forbud mod transatlantisk slavehandel med virkning fra 1. januar 1803	Sankt Petri 2000, s. 95
1795-06-05	Københavns brand 1795	København brænder fra Gammelholm indtil 1795-06-07	
1797	Pigeskolen	Madame Pauline Tutein gav 4.000 daler til bygning af en pigeskole	
1799	Skt. Petri Pigeskole	Pigeskolen blev oprettet med egen administration i Skt. Pedersstræde 32	Bobé 1925, s. 252
1800	Ernst Schimmelmann patron	Ernst Schimmelmann tiltræder som patron frem til sin død i 1831	
1800-11-04	Alliancen	Danmark trådte ind i det væbnede neutralitetsforbund, ledet af Rusland	
1801-03-24	Zar Paul myrdes	Ruslands zar Paul d.1. myrdes. Alliancen falder fra hinanden	https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/slaget-paa-reden-1801/
1801-04-02	Slaget på Reden	Søslaget i Øresund mellem Danmark og England, lord Nelson med kikkerten for det blinde øje	https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/slaget-paa-reden-1801/
1805	Folkeskolen	Første lov om Folkeskolen	
1807-09-02	Københavns bombardement	2. - 4 september bombarderede englænderne byen, og skød til måls efter kirketårnene	
1808-03-13	Frederik 6.	Født 1768-01-28, overtog magten ved et kup 1784-04-14, først kronet som konge 1808-03-13	
1814-05-14	Menigheden genoplives	En forsamling af ældste, kuratorer, forstandere og elegerede beslutter at genopbygge menigheden og kirken, og at afvise dansk i gudstjenesterne	
1816	Dr. Kochen	Dr. Albrecht Kochen bliver valgt som Hauptpastor	
1819	Garnisonskirken	De tyske prædikener indstilles, menigheden henvises til Frederikskirken	St. Petri, 1975, s. 21
1822	Stiftelserne slås sammen	Ved genopbygning 1819, hhv. 1822, bliver Thymes og Pelts stiftelser lagt sammen	

Dato	Overskrift	Begivenhed	Kilde
1825-12-25	Indvielse efter restaure- ring	Festgudstjeneste (i juledagene) ved pastor Dr. Johannesen og med delta- gelse af prins Christian og prinsessen og 2.000 mennesker, så mange, som der kunne stuves ind i kirken	Bobé 1925, s. 145
1830	Døbefont	Kirken får en døbefont. Der findes en kopi af den gamle døbefont i slotska- pellet på Ledreborg	Sankt Petri 2000, s. 164
1839-12-03	Christian 8.	Født 1786-09-18, død 1848-01-20	
1848-01-20	Frederik 7.	Født 1808-10-06, død 1863-11-15	
1849-06-05	Grundloven	Danmarks første demokratiske grundlov bliver vedtaget	
1858	Skt. Petri Pigeskole	Fra 1858 til 1935 var pigeskolen placeret i den nye skolebygning, Sankt Pe- dersstræde 4	Bobé 1925, s. 257
1863-11-15	Christian 9.	Født 1818-04-08, død 1906-01-29, "Europas svigerfar"	
1865	Restaurering 1865	Kirken restaureres grundigt af baumeister H.C. Stilling. Pulpituret i den syd- lige fløj blev fjernet blandt meget andet	Bobé 1925
1866-09-25	Menigheden er tysk	Kirkeministeriet fastslår i en skrivelse at menighedens eksistensberettigelse beror på, at der tales tysk	St. Petri 1975, s. 36
1872-01-15	Menigheden er tysk	Kirkeministeriet fastslår i en resolution, at menighedens eksistensberetti- gelse er, at der tales tysk. Man kan ikke optages uden at mestre det tyske sprog. Dog kan der, når omstændighederne taler for det, undtagelsesvis ta- les dansk	St. Petri 1975, s. 37
1873-11-21	Ministeriet fratager Til- lisch retten til at blande sig i valg	Efter at Tillisch havde underkendt menighedens valg af formænd, ophæver Kirkeministeriet Patronens høringsret	St. Petri 1975, s. 38
1874-04-09	Bähnke kirkeældste	Bähnke vælges til kirkeældste, og sidder indtil 1907	St. Petri 1975, s. 38
1880-12-13	Privilegierne justeres, or- ganisationen forenkles	Kongelig resolution: Der vælges et Kirkekollegium på 5 medlemmer, de an- dre styrende organer nedlægges. Der bliver indført kvindelig valgret, og præsten kommer på fast løn	St. Petri 1975, s. 40
1881	Tillisch afskediges	Tillisch afskediges som patron, og dermed ender sprogstriden - næsten	St. Petri 1975, s. 41
1886	Menigheden i Frederiks- kirken nedlægges	Den tysktalende menighed i Frederikskirken (nu Christianskirken) nedlæg- ges. Den har ikke været aktiv siden 1848	St. Petri 1975, s. 41

Dato	Overskrift	Begivenhed	Kilde
1899	Drengeskolen	Drengeskolen og drengerealskolen flytter ind i den nye bygning i Larslejstræde på hver sin etage. Samtidig bygges et nyt hus til stiftelserne	
1902-04-22	Valg til Kgl. resolution om elegeret-forsamlingen	Valget til elegeret-forsamlingen, men ikke den tågede formålsbeskrivelse, blev præciseret i en kongelig resolution	St. Petri 1975, s. 43
1903	Pastor Lampe	Wilhelm Ludwig August Lampe vælges til hauptpastor, 1903-1933	St. Petri 1975, s. 45
1906-01-29	Frederik 8.	Født 1843-06-03, død 1912-05-14	
1911	Brockenhuus-Schack Patron	Frands Vilhelm Axel greve Brockenhuus-Schack vælges til patron	400 år patron, festskrift
1912-05-14	Christian 10.	Født 1870-09-26, død 1947-04-20	
1920	Kirkeskolen	Kirkeskolen opløses og eleverne overføres til realskolen 1920-1922	Bobé 1925, s. 266
1929	Modis	Gustav Modis, en overbevist nazist, bliver ansat som organist	Sankt Petri 2000, s. 134
1933	Pastor Lampe	Pastor Lampe fritages for tjeneste, og vender tilbage til Tyskland	St. Petri 1975, s. 49
1933-01-30	Hitlers magtovertagelse	Adolf Hitler, leder af NSDAP (det nationalsocialistiske tyske arbejderparti), bliver udnævnt til Rigskansler af den tyske præsident, Paul von Hindenburg	
1933-11-21	Valg af pastor	W. Görnandt vælges til hauptpastor på baggrund af hans erfaring med en større menighed og tiltræder 1. januar 1934	Sankt Petri 2000, s 148, 400 år patron, festskrift
1933-12-31	Modis m.fl. rejser til Tyskland	Modis og 5 lærere fra skolen rejser hjem, efter at have kæmpet for nazistisk politik	Sankt Petri 2000
1934	Fritz Maywald tiltræder	Fritz Maywald tiltrådte som skoleleder ved Sankt Petri Knaben Realschule	Sankt Petri Skoles historie
1935	Skolen	Drengeskole og pigeskole lægges sammen i Larslejbygningen	
1938-04-03	Indvielse af Sauer Orgel	Kirken får fornyet og ombygget sit orgel af Sauer a.d. Oder, placeret på et emporium i tårnrummet	
1940-07-18	Der Deutsche Schule AG	Planerne om bygning af en storslået tysk skole i Emdrup godkendes af Udenrigsministeriet, Berlin	Propagandaskolen
1942-11	Werner Best (Reichsbevollmächtigter)	Werner Best tiltræder som rigsbefuldmagtiget i Danmark	https://da.wikipedia.org/wiki/Werner_Best
1943-02	Heil Hitler i skolen	Gisela Best og en anden pige får (utilsigtet) tilladelse til at heile i skolen	Werner Best, rigsbefuldmagtiget
1944-02-16	Fritz Maywald fratræder	Fritz Maywald må rejse hjem efter en uheldig bemærkning på lærerværelset	Sankt Petri 2000

Christen Rindorf, tlf 4015 0402, e-mail <mailto:cr22@Rindorf.dk>

Dato	Overskrift	Begivenhed	Kilde
1947-04-20	Frederik 9.	Født 1899-03-11, død 1972-01-14	
1949-09-26	Kielererklæringen	De danske og tyske mindretal i grænselandet	
1951	Nye privilegier	Strukturen forenkles, elegeretforsamlingen nedlægges	St. Petri 1975, s. 58
1955-03-29	Bonn-erklæringen	De danske og tyske mindretal i grænselandet	
1972-01-14	Margrethe 2.	Født 1940-04-16	
1994	Restaurering	Kirken gennemgår en gennemgribende restaurering 1994-1999 under ledelse af arkitekt Hans Munk Hansen	Sankt Petri 2000, s. 159 ff

Christen Rindorf, civ.ing. og lærer

Litteratur

Dato	Forkortelse	Titel	Forfatter	Forlag	ISBN	Link
1991	1843-1849, en kærlighedshistorie	Maria og Orla Lehmann 1843-1849, en kærlighedshistorie, anmeldelse af bogen	Grethe Jensen	Gyldendal		https://tidsskrift.dk/historisktidsskrift/article/view/53424/71300
2019	400 år patron, festskrift	400 Jahre königlicher Patron von Sankt Petri	Skt.Petri	Skt.Petri		
	Akademiske grader	Akademiske grader og eksamener	Københavns Universitet			https://universitetshistorie.ku.dk/overblik/1479-1788/grader_og_eksaminer/
2009-02-24	Begravelsesforordning 1682	Christian 5.'s begravelsesforordning				https://www.dengang.dk/artikler/1977
1925	Bobé 1925	Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen	Louis Bobé	Th.Lind		
2003-05-28	Byen brænder 1728	Byen brænder, Københavns brand	Kåre Lauring	Gyldendal	9788702018950	
2018-08-03	Charlotta Dorothea Biehl	Charlotta Dorothea Biehl				https://da.wikipedia.org/wiki/Charlotta_Dorothea_Biehl
2010	Dansk-tysk grænse relationer	Dansk-tyske relationer i grænselandet siden 1920	Region Sønderjylland - Schleswig	Region Sønderjylland-Schleswig Regionskontor & Infocenter		https://www.region.dk/downloads/Publikationen/DK/62153_DK_deutsch-daenische_Beziehungen_A5_WEB.pdf?m=1486632368
	De jødiske elever	Sankt Petri Skole og de jødiske elever	Karin Sintring			https://www.berlingske.dk/boganmeldelser/joediske-boern-paa-sankt-petri-skolen-i-koebenhavn-blev-mobbet-ud
2017-11-02	Det danske mindretal i Sydslesvig	Det danske mindretal i Sydslesvig, 1920-	2. november 2017	Aarhus Universitet		https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/det-danske-mindretal-i-sydslesvig-1920/

Dato	Forkortelse	Titel	Forfatter	Forlag	ISBN	Link
	Dr. Theol. Werner Görnandt	Dr. Theol. Werner Görnandt	Henning Høripup			https://tidsskrift.dk/grs/article/download/13495/11497/
	Flora Danica	Flora Danica				http://floradanica.royalcopenhagen.com/
2013-03-18	Frederik 3.	Frederik 3. i Den Store Danske	Leon Jespersen	Gyldendal		http://denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danmark_1536-1849/Frederik_3
1998	Frederik 6. (Jan Møller)	Frederik 6., træk af en konges liv	Jan Møller	Sesam		
1979-01-01	Friedrich Gabriel Resewitz	Friedrich Gabriel Resewitz	H. A. Hens	Gyldendal		http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Kirke_og_tro/Pr%C3%A6st/Friedrich_Gabriel_Resewitz
1942	G.A. Hagemann	G.A.Hagemann, en dansk ingeniørs levnedsløb	Vinding, Povl	G.E.C.Gads forlag		
1994	Gemeinde und Schule 1994	Die deutsche Sankt-Petri-Gemeinde und die deutsche Sankt-Petri-Schule in Kopenhagen, 419 Jahre Erfahrungen	Johannes Jensen	Grenzfriedensbund		
2013	J.F. Struensee (1737-1772)	Johann Fredrich Struensee (1737-1772)	Johannes Jensen	Skt. Petri Kirke		http://sanktpetriskole.dk/Default.aspx?ID=591
1998-07-20	Johann Christian Fabricius	Johann Christian Fabricius, DANISH ENTOMOLOGIST	Gloria Lotha	Encyclopaedia Britannica		https://www.britannica.com/biography/Johann-Christian-Fabricius
2007-12-15	Jomfruklostret i Larslejstræde	Jomfruklostret i Larslejstræde	Elisabeth Lumby	Berlingske		https://www.b.dk/bolig/jomfruklostret-i-larslejstræde
2018-02-02	København som hovedstad	Hvornår blev København hovedstad	Sune Hundebøll	Københavns Kommunebibliotek		https://bibliotek.kk.dk/biblioteker/raadhusbiblioteket/blog/hvornaar-koebenhavn-hovedstad

Dato	Forkortelse	Titel	Forfatter	Forlag	ISBN	Link
1807-09-02	Københavns bombardement 1807	Københavns Bombardement 1807, undervisningsmateriale	Peter Henningsen og Jakob Seerup	Det historiske Hus ApS		http://historielaboratoriet.dk/emner/1807/materiale.pdf
1991-01-01	Københavns søforsvar 1807	Københavns søforsvar 1807	Henrik Saxtorp	Historisk institut		http://1807.dk/koebenhavn%20soeforsvar%201807%20-%201066.pdf
1991	Mark og skilling	Mark og skilling, kroner og øre	Pul Thestrup	G.E.C. Gad	-7497-139-5	https://bodilogniels.dk/bog_scanninger/mark_skilling_kroner_ore.pdf
1979	Orla Lehmann	Orla Lehmann	Hajen og HLars	Gyldendal		http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Samfund,_jura_og_politik/Myndigheder_og_politisk_styre/Politiker/Orla_Lehmann
2015-11-25	Reformation og Enevælde	Reformation og Enevælde, Danmark historie	Knud J.V. Jespersen	Gyldendal		http://denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danmark_-_historie/Danmark_-_historie_(1300_Reformation_og_enev%C3%A6lde)
2018	Reformerte Kirke	Den reformerte Kirkes historie, København	Reformerte Kirke			https://www.reformert.dk/tyisk/index.php/geschichte-der-gemeinde
2000-02	Restaureringen 1994-1999	Sankt Petri Kirke og gravkapeller, restaureringen 1994-1999	Hans Munk Hansen	Slots- og Ejendomsstyrelsen		
2000	Ribebrevet	Ribebrevet				https://da.wikipedia.org/wiki/Ribebrevet
2008	Roskildefreden 1658	Roskildefreden 1658	Per Karlsson	Roskilde Museums Forlag	978-87-88563-72-6	http://romu.dk/wp-content/uploads/sites/21/2018/07/Roskildefreden-1658.pdf
2088	Sameksistens omkring Skt. Petri Kirke	Dansk tysk sameksistens omkring Skt. Petri Kirke	Erik Thorud			
2000	Sankt Petri 1575-2000	Sankt Petri Kopenha- gen 1575-2000	Jürgen Beyer & Johannes Jensen	C.A.Reitzel	87-7876-167-0	
2018	Sankt Petri Skoles historie	Sankt Petri Skoles historie		Skt. Petri Skole		http://sanktpetriskole.dk/Files/Billeder/Dansk%20historie/historie%20til%20web%20ny%20rettet%20oktober.pdf

Dato	Forkortelse	Titel	Forfatter	Forlag	ISBN	Link
1996-02-07	Sirenernes Stad I - III	Sirenernes Stad København, By- og bygningshistorie før 1728, I - III, før 1660	Kirsten Lindberg	Skippershoved	87-89224-29-9	
2018	Skiftegang	Skiftegang, forbandt i murstensmure				https://da.wikipedia.org/wiki/Skiftegang
2018	Slaget på Reden	Slaget på Reden 1801	Stefan Jepsen	Århus Universitet		https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/slaget-paa-reden-1801/
2012-10-29	Slesvig og Holsten	De danske konger som hertuger af Slesvig og Holsten 1460 - 1864	Aarhus Universitet			http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/de-danske-konger-som-hertuger-af-slesvig-og-holsten-1460-1864/
1975	St. Petri 1575-1975	400 Jahre deutsche evangelisch-lutherische St.Petri Gemeinde zu Kopenhagen	Johannes Dose og Niels Hasselmann	Skt.Petri		
2007-04-25	Struensee spøger	Struensee spøger i Sankt Petri Kirke	Josephine Schnor	Kristeligt Dagblad		https://www.kristeligt-dagblad.dk/historie/2007-04-25/struensee-sp%C3%B8ger-i-sankt-petri-kirke
2012-07-18	Sådan mistede Danmark Norge	Sådan mistede Danmark Norge	Silas Mortensen	Videnskab.dk		https://videnskab.dk/kultur-samfund/sadan-mistede-danmark-norge
1746	Vitruvius	Den danske Vitruvius	Thurah, Laurids de			http://hdl.handle.net/2027/gri.ark:/13960/t9c58xi56
1917	Wahrheit aus Morgen träumen	Ungdoms-erindringer (Wahrheit aus Morgen träumen)	Frederike Brun, Louis Bobé	H.Hagerups Forlag		
2013-05	Werner Best, rigsbefuldmægtiget	Werner Best, Tysk rigsbefuldmægtiget i Danmark 1942-1945	Niels-Birger Danielsen	Politikens Forlag	978-87-400-1204-0	

Stikordsregister

- Alexandrine, dronning, C10, 1879, 36
Alten-Stifte, 42
Alter, 2, 21, 23, 30, 39, 49
Anhalt, Hertug Christian II von, 1599, 49
Appel, Jens Christian Carl, 1829, 42
Auguste Victoria, 1858, 11
Baggesen, Jens, 1764, 12
Bardenfleth, Gunnar, 1889, 43
Becker, Johann Gottfried, 1639, 40, 41, 51
begravelse, 20, 26, 39, 48, 52
Begravelsesforordning, 1682, 5, 57
Berlin, 12, 14, 34, 35, 36, 43, 55
Bernstorff, A.P., 1735, 26
Bernstorff, J.H.E., 1712, 6, 26, 65
Bernstorff, Joachim Frederik, 1771, 14
Best, Gisela, 1932, 43, 55
Best, Karl Rudolf Werner, 1903, 43, 55, 60
Biehl, Charlotta Dorothea, 1731, 6, 57
Bischoff, Jakob, 1682, 6
Blekinge, 1658, 3, 4, 50
Blume, Johannes Bartholomæus, 1681, 6
Bobé, Louis Theodor Alfred, 1867, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 11, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 60
Bonn-København-mindretalserklæring, 1955, 13, 56
Botanisk Have, 1600, 7
Braem, Gotthard, 1601, 21
Braem, Johann, 1595, 21, 46
Brandt, Enevold, 1738, 10, 26, 28, 52
Brockenhuus-Schack, Frands Axel Wilhelm, 1863, 36, 55
Brun, Constantin, 1746, 30
bryllup, 5, 18, 20, 41, 52
Bugenhagen, Johannes, 1485, 3, 17, 47, 48
Bähnke, Heinrich Wilhelm Christian Carl, 1832, 33
Caroline Mathilde, dronning, 1751, 10, 11
Celle, Tyskland, 11
Charlotte Amalie, prinsesse, 1706, 3
Christian 1., 1448, 2, 47
Christian 2., 1513, 47
Christian 3., 1534, 17, 47, 48
Christian 4., 1588, 3, 4, 18, 19, 20, 21, 48, 65
Christian 5., 1670, 5, 23, 38, 51, 57, 65
Christian 6., 1730, 6, 10, 24, 52, 65
Christian 7., 1766, 10, 14, 52
Christian 8., 1839, 15, 31, 54
Christian August von Augustenburg, 1768, 11
Christian V sal, 22, 28, 32, 39
Christianskirken (Frederikskirken), 3, 21, 29, 31, 52, 53, 54
Clare, 1728, 23
Dalldorf, dr., 1943, 43
danificering, 11
Danmark til Ejderen, 15
Danmarks pædagogiske Universitet, 43
Dannebrog, 28
Dannebrogordenen, 28
den hellige treenigheds gilde, 2
Der Deutsche Schule AG, 1940, 55
Deutsche Christen, Glaubensgemeinschaft, 1931, 36
Dibelius, Otto, 1880, 35
Die deutsche St.Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925, 1
Die Himmelfart Christi, 24, 52
Dorothea af Sachsen-Lauenburg, 1511, 17
dronninger, 10, 18
Dürkop, Heinrich, 1671, 23, 65
døbefont, 20, 30, 54
dåb, 18, 19, 20, 48
Eigtved, Nikolai, 1701, 26
elegeret, 20, 33, 37, 55
Emilliekilden, 12
En kongelig affære, 10
enevælde, 4, 65
Enghave Plads, 28
England, 12, 13, 18, 53
Estland, 2
Eutin, 30
Fabricius, J.C., 1745, 7
fastlandsspærringen, 13
Flora Danica, 3, 7, 58

florissante periode, 13
Folkekirken, 18
Francis, J.C., 1915, 34
Frankrig, 13, 22, 34
Freden i Roskilde, 1658, 4, 50
Frederik 1., 1523, 47
Frederik 2., 1559, 1, 17, 18, 44, 48
Frederik 3., 1648, 4, 20, 50, 51, 58, 65
Frederik 4., 1699, 6, 23, 24, 51, 65
Frederik 5., 1746, 6, 26, 52, 65
Frederik 6., 1808, 14, 15, 29, 53, 58
Frederik 7., 1848, 15, 54
Frederik, arveprins, 1753, 11
Frederiks Hospital, 7
Frederiksberg Slot, 11
Friedrich Christian af Augustenborg, 1765, 12
Friis til Kragerup, Christen, 1581, 19, 49
Første Verdenskrig, 34
Gambier, James, 1756, 13, 14
Garnisonskirken, 3, 29, 53
Gercken, Didrik, 1692, 24, 44
gjethus, 16, 47, 48
glasmosaik, 35
Grundloven, 15, 54
Grønlandske Handelskompagni, 21
gulddalder, 7, 13, 26
Günther, Friedrich, 1581, 40
Gäde, Karl, Dr., 1944, 43
Görnandt, Werner, 1893, 35, 36, 37, 43, 55, 58, 66
Hagemann, G.A., 1842, 32, 58
Halland, 3, 4, 50
Hansen, Hans Munk, 1929, 32, 56, 59
Helligåndskirken, 28, 29
Hertz, Jens Michael, 1766, 11
Hillingsø, Keld, 1935, 19
Hilmer, 1914, 42
Himmerich, Hans, 1681, 9
Hitler, Adolph, 1889, 35, 55
hofteater, 5
Holberg, Ludvig, 1684, 5, 6, 44
Holland, 3, 7, 22
Holmens Kirke, 15, 23
Holsten, 2, 3, 11, 14, 15, 32, 47, 60
Høegh-Guldberg, Ove, 1731, 11, 27
Højesteret, 26, 32
håndfæstning, 4
indigenatslov, 1776, 11
Itzehoe, Holsten, 22
Jackson, Francis James, 1807, 13, 14
Jacobæus, Holger, 1650, 21
Jahn, Walther, 1930, 36
Jeg vil dø i min rede, 1659, 4
Jensen, Alb., Baumeister, Prof., 1915, 34
Jensen, Johannes, 2000, 35, 58, 59
Johannesen, Johann Christian Gottberg, 1793, 30, 31, 54, 65
Juliane Marie, 1752, 11, 27
Junge, Johann Boye, 1735, 25, 52
Jylland, 2, 4, 47
Jørgensen, Ferdinand Lauritz, 1873, 42
Jørgensen, Jakob, overgraver, 1807, 28, 40
Jørgensen, Thorvald, 1915, 34
Kall, Marcus, 1752, 11
Karl 10. Gustav, 1622, 4
Kastellet, 9
Kastelskirken, 3, 29
Katarina den Store, 1729, 10
Kiel, 13, 14, 33, 37
Kielerfreden, 1814, 14
Kielerklæringen, 1949, 15
Kirchenkollegium, 33
Kirke Skole, 40, 42
Kirkebøssen, 1680, 24
kirkegård, 22, 39
kirkeældste, 33, 54
Klareboderne, 18
Kleen, Christian, 1625, 3
klokke, 16, 20, 49, 50
Kochen, Albrecht H.M., 1776, 29, 30, 41, 53
Kongeloven, 1665, 4, 51
Kongevinduet, 32
Korte Kapel, 1648, 22, 50
Kraütergarten, 14, 29, 34, 39, 40
Kristi opstandelse af Kroch, 30
Kristus på Oliebjerget, 24
Krock, Hendrik, 1671, 24, 30, 32
krudtkammer, 19, 49
Kærby Kirke, 20
Københavns belejring, 1523, 16
Københavns bombardement, 1807, 13, 14, 28, 53, 59, 65
Københavns brand 1728, 1728, 7, 21, 23, 45, 65

Københavns brand 1795, 1795, 9, 45, 53
Københavns Universitet, 2, 3
Lampe, W.L.A., 1903, 34, 35
Lange Kapel, 1658, 22, 24, 39, 50, 52
Larslejsstræde, 23, 29, 32, 42, 43, 44, 45, 46
Lassenius, Johannes, 1636, 6, 21, 22, 65
laug, 44, 45
Ledreborg, 30, 54
Lehmann, Martin Christian Gottlieb, 1775, 14
Lehmann, Orla, 1810, 14, 15, 41, 57, 59, 65
Lerklikker, Niels, 1558, 18
Letland, 2
Lille Bælt, 2
Lille Sankt Clemens Stræde, 1728, 8
Lindemann, Thomas, 1638, 45
Litauen, 2
Lorentz d. Ældre, Johann, 1580, 20
Louise Augusta, 1771, 11
Lund, Johan Ludvig, 1777, 30
Luther, Martin, 1483, 3
lysekrone, 21, 24, 34, 40, 52
Magdeburg, 27
Manthey, Johan Gustav Ludvig, 1775, 29
Margrethe 2., 1940, 19, 56
Maria Theresa, 1745, 10
Maywald, Fritz, 1934, 43, 55
Medicinsk historisk Museum, 11
Melchior's Borger- og realskole, 42
Metropolitan Skolen, 1209, 40, 41, 44
Modis, Gustav, 35, 36, 55
Moltke, Adam Gottlob, 1710, 6, 7
Moltke, Adam Wilhelm, 1785, 32
Mynster, Jacob Peter, 1775, 29, 31
Münter, Balthasar, 1735, 26, 29, 41, 52, 65
Münter, Fried(e)rich Christian Carl Heinrich,
1761, 27
Møntergade, 18
Napoléon Bonaparte, 1769, 13
Nellemann, Sophus, 1833, 45
Nelson, Horatio, 1758, 13, 53
Neovinus, Theophilus, 1575, 40, 48
Niebuhr, Carsten, 1733, 7
Norge, 3, 14, 47, 60
Nürnberg, 22
Nørregade, 16, 19, 21, 29, 34, 44, 46, 51
Oksen, Thomas, 1624, 39, 51
Odd Fellow Palæet (Berckentinske Palæ), 11,
12
Oeder, Georg Christian, 1728, 7
Oehenschläger, Adam, 1779, 12
orgel, 20, 21, 24, 28, 30, 36, 38, 49, 55
Ostindiske Handelskompagni, 21
Paisen, M.F., 1814, 29
Patron, 4, 5, 6, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 29, 30,
32, 33, 36, 43, 46, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 57
Paulli, Simon, Dr., 1603, 3
Paulsen, Johan Anthon von, 1728, 9
Peblingesøen, 9
Peder Schumacher, 1635, 4, 51
Pelt, Abraham, 1695, 42, 44
Pelts Stiftelse, 45
pestepidemi, 23, 41, 42, 45, 51
pestkirkegård, 23, 42, 51
Peter 1., 1754, 13
Petersen, Albrecht, 1706, 45
Petersen, Elisabeth Christine, 1754, 45
Petersen, Lauritz, magister, 1540, 17, 18, 40,
46, 48
Petersen, Peter, Hattemager, 1711, 45
Petersen, Sebastian, 1708, 45, 52
Peymann, Ernst, 1807, 14
Pige Realskole, 41
plattysk, 2
Plessen, C.A. von, 1678, 24, 52
Polen, 4, 22
Pontoppidan d.y., Erik Ludvigsen, 1698, 22
privilegier, 5, 10, 20, 23, 33, 37, 40, 51, 56
præsteenker, 21
Puggaard, Arnette Marie Bolette, 1821, 14,
15
Pædagogistræde, 46
Quellinus, Thomas, 1661, 22
Rantzau, Ditlev, 1644, 22
Rantzau, Emilie, 1752, 12
Raupach, 1728, 23
reformationen, 2, 3, 16, 47
reformerte Kirke, Den, 3, 29, 51, 59
Rendsborg, 39
Resewitz, Friedrich Gabriel, 1729, 27, 58
Reventlow, Christian Detlev Friederich, 1748,
11, 26
rigsdaler, 12, 17, 18, 20, 25, 26, 29, 40, 41,
44, 45, 46, 52

Rist, Johann Georg, 1775, 12
Rosenborg, 3
Roskilde, 2, 11, 17, 59
Rousseau, Jean-Jacques, 1712, 12
Rusland, 10, 13, 53
sakramente, 20
Sankt Petri Gemeindeverein, 33
Sauer Orgelbau Frankfurt (Oder), 1938, 36, 55
Scherfig, Christian Jacob Adolph, 1855, 31
Schiller, Friedrich, 1759, 12
Schimmelmann, Heinrich Carl von, 1724, 11
Schimmelmann, Heinrich Ernst, 1747, 11, 12, 13, 26, 28, 53
Schmaltz, Poul Ferdinand, 1828, 31, 33, 66
Schröder, Johann, 1639, 49
Schubart, Magdalene Charlotte, 1757, 12
Schweiz, 12, 42, 43
Serridslev landsby (Nørrebro-Østerbro), 16, 47
Sjælland, 4
Skt. Annæ Plads, 9
Skt. Clara Klosterkirke, 18
Skt. Clemens Kirke, København, 16
Skt. Nikolaj Kirke, København, 8, 16
Skt. Petri Skole, 14, 20, 29, 36, 40, 42, 43, 44, 49, 50, 55, 57, 59
Skåne, 3, 4, 50
Slaget på Reden, 1801, 13, 53, 60
Slesvig, 2, 3, 11, 15, 29, 32, 47, 60
Sophie Amalienborg, slot, 5, 7, 51
Sophie Magdalene of Brandenburg-Kulmbach, 1700, 6
Sorø Akademi, 6
Sponeck, Georg Wilhelm von Hedwiger, 1672, 9
Sponeck, Wilhelm Carl Eppingen, 1815, 33
St. Chatarinen Kirche, Hamburg, 21, 50
staldvinduet, 32
Stapel, J.F., 1839, 31
Steenwinkel, Hans von, d.æ., 1550, 18
Stephanus fra Worm, 1642, 3
Stilling, Harald Conrad, 1815, 32, 54
stinkende rig, 21
Store Bælt, 2
Store Kapel, 1681, 22, 24, 39
Struensee, Johann Friedrich, 1737, 9, 10, 25, 27, 52, 58, 65
Struensee, Johann Samuel Carl, 1677, 10
Sverige, 4, 13, 14, 23, 31, 50
syldstenene, 38
Systemskiftet, 1784, 27
Sølyst, lystslot, Charlottenlund, 12
Teatermuseet, 11
Thun, Johann Joachim August Gottfried, 1848, 31
Thyme og Pelts plejestiftelse, 44, 45, 66
Thyme, Winand, 1702, 44, 45
Thymes Stiftelse, 44, 45
Tillisch, Frederik Ferdinand, 1801, 32, 33, 54
tredivårs-krigen, 3, 4, 21
Trinitatis Kirke, 9
Tutein, Pauline Maria, 1725, 27, 41, 53
tyske Kancelli, Det, 23, 26, 29
Tyskland, 1, 2, 4, 7, 11, 22, 31, 34, 35, 36, 37, 41, 43, 49, 55
Ulfeldt, Corfitz, 1606, 20
urtårn, 21, 51
Vajsenhuset, 27
Vartov hospital, 45
vejrhanen, 21, 51
Vestindiske Øer, de, 11
Vestre Fælled, 11, 52
Vestre Kirkegård, 28
Vitruvius, 24, 25, 60
Vor Frelsers Kirke, 21, 49, 52
Vor Frue Kirke, 14, 16, 18, 28, 48
Vos, Peter (Pieter) de, 1881, 36
Weigbers, Sophie Charlotte, 1670, 23
Weimar, 12
Wilhelm 2., 1859, 11
Wolf, J., 1654, 3
ældste-råd, 20
Øresund, 2, 53
Østersøen, 2

Indholdsfortegnelse

Rundvisning i Skt. Petri kirke og gravkapeller.....	1
Indledning	1
Indledning til gæsterne.....	1
Historien	2
Tyskere i København	2
Christian 4., konge 1588 (myndig 1596) - 1648.....	3
Frederik 3., enevælde og arveligt kongedømme, 1648 - 1670	4
Christian 5. (1670 - 1699)	5
Frederik 4. (1699-1730).....	6
Christian 6. (1730-1746)	6
Frederik 5., 1746-1766	6
Det 18. århundrede, mere og mere tysk indflydelse	7
Københavns brand 1728	7
Johann Friedrich Struensee, 1737 - 1772.....	9
Heinrich Ernst Greve Schimmelmann.....	11
Det 19. århundrede.....	13
Københavns bombardement 1807.....	13
Orla Lehmann	14
Det 20. århundrede.....	15
Kirken.....	16
Skt. Petri menigheds stiftelse	17
Det 17. århundrede.....	18
Johannes Lassenius, pastor, 1676 - 1692.....	22
Det 18. århundrede.....	23
Heinrich Dürkop, 1706 - 1730	23
Københavns Brand 1728.....	23
Grev J.H.E. Bernstorff, 1763 - 1772.....	26
Balthasar Münter, 1766 - 1793.....	26
Johann Friedrich Struensee	27
Det 19. århundrede.....	28
Københavns bombardement, 2. - 4. september 1807.....	28
Dr. Johannesen, 1825 - 1854.....	31

Hauptpastor Dr. P.F. Schmaltz, 1856-1893	31
Det 20. århundrede.....	34
Besættelsen og anden verdenskrig	35
Werner Görnandt, hauptpastor.....	35
Restaurering 1994-1999.....	37
Gravkapellerne	39
Skolen.....	40
Stiftelserne	44
Fattigstiftelserne, Thyme og Pelts plejestiftelse	44
Brødrene Petersens jomfrukloster.....	45
Præsteenkestiftelsen.....	46
Præsteboligerne	46
Kronologi.....	47
Litteratur	57
Stikordsregister.....	61